

ALMÁSY JÓZSEF

A
**TÍZPARANCSOLAT
A KÖZÉLETBEN**

ÁRKÁDIA KÖNYVKIADÓ

*A tanítvány tiszteletével
és hűséges hálájával
ajánlom ezt a könyvet
Szekfű Gyulának*

A címlapot Hámori Rudolf tervezte

*Copyright by Árkádia könyvkiadó
Budapest, 1942.*

FELELŐS KIADÓ: KOZMA OSZKÁR.
423886. ATHENAEUM, BUDAPEST. FELELŐS: KÁRPÁTI ANTAL IGAZGATÓ.

A TÍZPARANCSOLAT

I.

ÉN VAGYOK A TE URAD ISTENED. IDEGEN ISTENEID NE LEGYENEK
ÉN ELŐTEM. FARAGOTT KÉPET NE CSINÁLJ MAGADNAK, HOGY AZT
IMÁDJAD.

II.

ISTENNEK NEVÉT HIÁBA NE VEGYED.

III.

MEGEMLÉKEZZÉL ARRÓL, HOGY AZ ÚR NAPJÁT MEGSZENTELJED.

IV.

ATYÁDAT ÉS ANYÁDAT TISZTELJED, HOGY HOSSZÚ ÉLETŰ LÉGY
A FÖLDÖN, MELYET A TE URAD, ISTENED AD TE NEKED.

NE ÖLJ.

V.

NE PARÁZNÁLKODJÁL.

VI.

NE LOPJ.

VII.

VIII.

HAMIS TANÚSÁGOT NE SZÓLJ FELEBARÁTOD ELLEN.

IX.

FELEBARÁTOD FELESÉGÉT BŰNRE NE KÍVÁNJAD.

X.

SE HÁZÁT, SE MEZEJÉT, SE ÖKRÉT, SE SZAMARÁT, SE SZOLGÁJÁT,
SE SZOLGÁLÓ LEÁNYÁT MEG NE KÍVÁNJAD. ÁMEN.

E L Ő S Z Ó

Az újkori racionalizmus függetlenítette a politikát az erkölcstől. Hozzájárult ehhez természetesen az egységes világnézet hiánya is, mely a renaissance óta minden vonatkozásban éreztette hatását, megbontotta Európa szellemi egységét és megteremtette a laikus államot. A renaissance klasszikus emlékeken fejlődött etatizmusa is ebben az irányban befolyásolta a fejlődést: az állam a legfőbb érték, minden más értéknek, minden más érdeknek az állam érdeke szerint kell idomulnia, az államérdekhez kell alkalmazkodnia s az erkölcsiség normája, az erkölcsi megítélés alapja is csak az államérdek lehet. Ezt az etatizmust — a reformáció és ellenreformáció vallásos gondolkodású reakciója után — átvette a forradalomból származó liberális állam is a felvilágosodott abszolutizmus közvetítésével és a népszuverenitás alapján szintén az abszolút értékű és öncélú állam elméletét hirdette. A modern szociális állam hasonlóképpen elutasít magától minden erkölcsi kööttséget s igényt tart az egész élet irányítására; a lét minden sikjára nézve illetékesnek tartja magát.

A mózesi kinyilatkoztatásból származó tízparancsolatot ősidők óta a legelemibb, természetünkben adott

erkölcsiség rövid, népszerű foglalataként tiszteli az emberiséget. A *Catechismus Romanus* századok óta a keresztény erkölcstan alapjaként vési az egymást követő nemzedékek lelkébe. Természetes és szinte magától érte-tődik, hogy világnézetében megromlott és megzavart korunkban ezekhez az ősi alapokhoz térünk vissza s a bizonytalanná lett erkölcsi nézeteket ezeken az alapokon igyekszünk megszárdítani, ezeknek az ősi erkölcsi eszméknek a segítségével próbáljuk tisztázni.

Magyarország keresztény államnak vallja magát és kegyelettél, hűséggel őrzi a Szent István-i állam-eszmét. Ennek pedig csak egy értelme lehet: az állam nem öncélú és abszolút érték, hanem a közjó eszköze, a közjóban pedig a polgárok lelti java is bennfoglaltatik. Az emberek lelti javát pedig csak azon az úton lehet megközelíteni, melyet az Őr Jézus mutatott, aki útnak, igazságnak és életnek nevezte önmagát, ö pedig jóváhagyta a tízparancsolatot, sőt erre építette az egész újszövetségi erkölcsi rendszert.

Ezért gondoltam, hogy az elemi erkölcsi követelményeket tartalmazó tízparancsolat szempontjából próbálom vizsgálat tárgyává tenni a közéletet. Bár szigorúan ragaszkodtam fundamentális dogmatika és a morális *theologia principiumaihoz*, mégis igyekeztem ezeknek a közéletre alkalmazott következményeit közérthető előadásban, publicisztikai formában összefoglalni. Boldog lennék, ha sikerült volna hozzájárulnom az erkölcsi eszmék zavarának eloszlatásához s a Szent István-i állam féladatának tisztázásához.

Budapest, 1942. július havában.

Dr. ALMÁS J JÓZSEF

AZ ERKÖLCSI NORMA

»Ne higyjétek, hogy fölbontani jöttem a törvényt és a prófétákat: nem jöttem fölbontani, hanem beteljesítenik
(Máté: 5., 17.)

A kereszteny politika 1919 óta hivatalos programmá lett Magyarországon, sőt a magyar politikai élet tengelyévé. A szociális kérdés katasztronfális robbanásig feszített ellentéteit vagy a konzervatív és a haladó Magyarország vitáját, amely már a forradalom előtt is nagyon elfajult és minden egységes nemzeti erőfeszítést eleve lehetetlenné tett, a kereszteny szellemű kormányzatnak, illetve állam vezetésnek kellett volna megszüntetnie, megoldania, eldöntenie az újabb csalódások iskoláját végző magyar politikai közvélemény várakozásai szerint. Hogy a magyar nemzet a szörnyű trianoni operáció irtózatos vérvesztesége ellenére, a forradalom bukásának kétszeresen, a függetlenségi és a szocialista gondolatmenetekből egyformán kiábrándító hatása alatt sem lett cinikus, alacsony gondolkodású, hitetlen és blazírt, hogy nem adta fel a harcot defetista kishitűségében, hogy egy percre sem kételkedett saját jövőjében, hogy 1919 őszén, az 1920-as tél derekán valósággal tavaszi hangulat szállta meg a közéletet s a legmélyebb megalázottság sötétjéből egyszerre a napvilágra jutva, szinte a reszketés, a terror kísérteteinek eltűnése

perceiben újra tettre és áldozatokra készen állt a nemzet, kifosztottsága, kis, szánalmas csonkasága és szegénysége ellenére is, hogy egy napon át sem volt »vacuum« a magyar politikában és egy napig se maradtunk eszme nélkül, amelytől megint minden várhattunk, melyért megint minden áldozhattunk és kockáztathattunk s mellyel — mi tagadás, mások se jobbak — megint vissza is élhetünk, ez a magyar politikai élet új szakaszának, az úgynevezett »keresztény kurzusnak« köszönhető. Ez a keresztény világnezet behatásai alá állította a tanácsstalan, csalódott, tartalmatlan magyar politikát és ezzel új csillagot mutatott a nemzetnek, új célokat tüzött ki, új reményeket ébresztett a csüggéd társadalomban.

A történelem mondhat csak ítéletet erről a korszakról, az objektív, tudományos kritika értékelheti csak történetünknek ezt a váratlan és meglepő fordulatát s az egész rendszert, mely az éles kanyarodó után lassan, szélesen és kényelmesen fejlődött ki. Konkrét kérdésekkel kapcsolatban a harc hevében kritizáltuk eleget mindenjáran, de ezekben a nézetekben csak szubjektív meggyőződésünk, főleg pedig párt szempont ok fejeződtek ki; sok dolgot tennénk már ma is máskép, ha az elvesztett pillanatot újra vissza lehetne varázsolni, ha a kidöntött fa megváltoztathatná fekvése irányát. Végleges ítéletet emberi bíró legfeljebb egy-két egészen elemi kérdéssel, iga-zán alapvető ténykérdéssel vagy jogkérdéssel kapcsolatban mondhat és ezek az emberi értelemben végeleges ítéletek, kevésbbé relatív értékelések is nem egyszer negatívumok.

Ilyen negatívum az a ma legfontosabbnak lát-szó, nem egészen indokolatlanul időállónak és végelegesnek tartott ítélet vagy értékelés is, mely szerint ennek a korszaknak éppen keresztenységét érheti

jogos bírálat, hogy éppen az a szellemiség, melyre olyan büszkén hivatkozik évtizedek óta s mely annyi tiszteletremélő reménséget ébresztett, mely annyi nemes áldozatot is követelt és fogadott el és amely valamikor olyan forró lelkesedésben kovácsolta egységgé a szétesett, fertőzött-lelkű és hitét-vesztett tömeget, ez a szellemiség a leggyengébb, a legkétessébb értékű tényező az egész korszakban s *hogy éppen e szellemi defektus miatt maradtak el azok az eredmények, melyeket oly erős hittel várt az új eszme által felvillanyozott nemzedék és amelyeknek biztosan megkeltett volna mutatkozniok és valósulniok, ha ez a szellem csakugyan az lett volna, akinek mondta magát.*

De ma nem a kritika korában élünk. Nemcsak azért, mert az emberiség, legalább is több nemzet, nemcsak intézményei és rendszere által és nemcsak a propaganda következményeképpen, hanem őszintén, lelkében is csakugyan többre értékeli a tekinthetőt, mint a szabadságot. Ma a szakemberek korában élünk és aki magát jó szakembernek tartja, az más, vélte szakértőket se mer megsérteni a bírálat által, ám a terméketlen és bénító bírálat, a kritikai szellem az ellenkezés ellen hangolja a lelkeket, de az idők komor hangulata is, a folyton erősödő válság-élmény és a felelősség irtózatos súlya. Vagy viselniük, vállalniuk kell az embereknek a felelősséget, vagy pedig *legalább is látniok kell a felelősségvállalást, a felelősség súlya alatti görnyedést, vagy szenvendniük kell a felelősség hiánya miatt.* A felelősség színe előtt rendesen elnémul a bírálat és nekünk ma nagyon sok bajunk van a felelősséggel.

A kizárolag és egyoldalúan tagadó kritika improduktív volt mindig; mindig igényt tartottunk a Pozitív konzekvenciák levonására is; de ha valaha, úgy ma különösen fontos, hogy *elválaszthatatlanul*

kövesse a bírálatot az eligazítás, az útmutatás, a pozitív tanítás is, hogy senki se merje még jobban megterhelni a lelkekét, akikre úgyis elviselhetetlennek látszó teher nehezedik, hogy senki se merje növelni tagadással a kétséget, mely úgyis túl bizonytalanná teszi a létet, ha nem tud saját maga se jobbat, mint amit kifogásolt, ha nem tud több világosságot és több biztoságot, *az igazságnak nagyobb biztoságérzetét nyújtani.* Mert a kritikaellenes hangulatnak van még egy harmadik oka is: a tudás a vezetettekben nem fejlődött olyan arányokban, mint a politikai befolyás, a vezetőkben pedig mintha csökkent volna; az »ignoti nulla cupido« igazsága, a hozzáértés hiánya elég gyakran támaszt illúziókat. Sokszor azért fordult a bírálat ellen a tömeg haragja, mert magasabb-rendű, biztosabb és teljesebb létet nem is ismer, mint az, amelyikről azt akarják elhitetni vele, hogy rossz, hogy javításra, változtatásra szorul. De ez nem több, mint strucçpolitika, konok önálmítás.

Csak addig tudunk helyzetünk javításán dolgozni, amíg tisztán látjuk és pontosan ismerjük, határozottan érezzük saját helyzetünk minden baját, mégpedig *a mintaképhez, az ideálishez, magához az eszméhez hasonlítva.* Negatív kritika, puszta tagadás helyett pozitív hasonlítás, lemérés a mintán, a távolság meghatározása az ideáltól: *a válság-élményekben gyötrődő korszak bizonytalansággal megvert nemzedéke ezt az eligazítást, ezt az útmutatást igényli.* Akinek nincs mintája, aki-nek nincs eszméje, nincs igazsága, az ne zavarja az illúziók nyugalmát a tagadással; az igazság szomjúságáért szívesen áldozzák az emberek az illúziók békességét, de a sivár, nyomasztó semmiért nem szívesen hozzák meg ezt az áldozatot.

A magyar politika kereszteny színezete az újkorban mindig egyedülálló és példátlan jelenség volt

— nyugaton. Keleten mutatkozik valami kereszteny színezet, de a keleti keresztenység, sajnos, Caerularius Mihály óta elvesztette függetlenségét a bizantinizmus caesaropapizmusában és ezért nem értékelhetjük önállóan, hanem csak mint az államrendszer egy részét. Ott se, ahol megmaradt; többfelé ugyanis eltűnt; először elnyelte a monarchia, azután ezzel együtt elsöpörte a forradalom. A clugny-i Hildebrand barát, Szent VII. Gergely pápa nagy lelkét hirdeti dicsőséggel, hogy a keresztenység nyugaton el tudta választani magát, bár elég nagy üggyel-bajjal, a monarchiától. Az egyház függetlenségének alapokmánya, VIII. Bonifác »Unam Sanctam« kezdetű bullája se maradt irreális illúzió. Sok veszteség érte a keresztenységet nyugaton, századokra kiszorították a Capitolumból — egyelőre még nem a Trans-tiberisbe, nem a külvárosokba, nem is a katakom-bákba, de háttérbe szorult eléggé. A XIX. század és X. Pius kormányzásának ideje lehetett a mélypont; *de szabad maradt, csak még nem sikerült szabadon olyan súlyra szert tennie, hogy elsőrangú politikai tényezőként legyen értékelhető.*

Talán ma megy végbe ez a folyamat; Magyarországon azonban már 1920-ban befejeződött, miután a forradalom kiszorította a politikai életből. De a forradalomtól eltekintve, sohasem szorult ki úgy, olyan teljesen, mint a nyugati országokban. Szent István kereszteny állameszmét mintázó országában mindig kormányon maradt a Capitolumon, a politikai élet középpontjában, valamilyen mértékben mindig politikai tényező maradt a keresztenység. A nagy bukás, a politikai értékek tragikus devalválódása után át is vette a hatalmat megint; mint annyiszor történetünk folyamán, egyedül maradt a nagy küzdelmek színhelyén. Jobbra-balra mind elhullottak mellette;

az új virradat, a reggel, az új korszak kezdete egyedül érte a vezetők helyén: át is vette, átmentette megint a szent örökséget, de rövidesen olyan nemzedék kezdte azt kicsikarni kezéből, amely már nem tud, vagy nem akar emlékezni a nehéz napokra, mikor nem állt mellettünk senki segítsére készen és hűséggel, csak a keresztenység és amikor benne találtuk meg az egyetlen szilárd pontot, amelyen *meg is vetettük a lábunkat. Nem volt csekélység, amit megmozdítottunk.* Máshol régen eltért a fejlődés vonala a keresztenység gondolatkörétől és ezen az eltérő vonalon maradt is végig; *de történelmünkkel kerülnénk ellentétbe, ha nem emlékezve, olyan rendszerekkel akarnánk összekeverni ezt a szabad keresztenységet, amelyek kinn, ezen az eltérő vonalon fejlődtek.*

Vagy kitörülni teljesen ezt a kereszteny színt, vagy megőrizni, de úgy, ahogy századokon át hatott sorsunkban: mind a kettő elképzelhető, de képtelen-ség volna szabad és független jellegétől megfosztva, más rendszerrel azonosítani csak azért, mert ideig-óráig egyeztek a gondok és az akadályok és közösek voltak az ellenségek.

Ma össze lehet keverni a szellemeket, tehát ma különösen kell ismernünk a mienket, amelyre jobban szükségünk van, mint azelőtt, még akkor is, ha sokkal egyedülállóbb, mint azelőtt.

Ha bíráltuk, ezért bíráltuk; kerestük az ősi, megszokott színeket az életben, kutattuk a régi, kipróbtalt hatásokat új gondok viselése, új igények szolgálata közben is. *A mintát akartuk megmutatni, valahányszor bizonytalanság támadt az életben s felmerült a kérdés, milyen szellemmel van dolgunk.*

Hagyjuk most a kritikát és nézzük újra a mintát. Ne bírálunk semmit, ne ellenezzünk semmit, hanem

világosan határozzuk meg a magunk útját. Sokszor mondtuk, hogy jogos kifogások merülnek fel, hogy indokolt a bírálat a politikai életünkben megvalósuló keresztenységgel szemben, *hogy eltérő vonalon fejlődött szellem irányába tágítják*. Most ne bíráljuk a kereszteny magyar közéletet, hanem mondjuk meg: milyen az igazi, milyen a hibátlan.

A politikában persze csak egészen durva, nagy vonalakban valósulhat meg valamilyen szellemiség vagy erkölcsiség. A keresztenység finom árnyalatait nem a politikában kell keresnünk. A közösség életében tömegek valósítják meg a szellemet; tömegekkel szemben pedig csak a legelembbb erkölcsi követelményeket lehet felállítani. *De éppen ezek az erkölcsi követelmények határolják el a lelkiségiunket, ezekben fejeződik ki legtisztábban és legélesebben a humánum, az emberség, az ember eszméje, azaz mintája*.

Ezekben nem tűrhető a tévedés. Hogy az Isten miképpen ítélt, azt rajt a kívül senki se tudhatja, de mi, emberek, csak a törvényhez igazodhatunk és nem ismerhetünk toleranciát, ha az emberségiunket, az ember eszméjét kifejező, valósító, védelmező törvényről van szó. *Ez az emberi természet törvénye, joga, melyet az Evangélium alapként használ és »beteljesít«, azaz tökéletessé teszi a pozitív krisztusi törvény ráépitése által*.

Nem zsidó törvény a tízparancsolat, bár a zsidó népnek kodifikálta először Mózes a Sinai pusztásgában. A természetes emberi ész is levonhatja az ember igényeiből, életéből s ennek az Istenhez való viszonyából. A görög ugyanúgy tudta, hogy az emberi élet jogtalan és céltalan kioltása rossz, illetve jogrendsértő bűn, mint a zsidó. *A természetes erkölcsiség megvalósítása és érvényesítése*

a közösség életeben: ez a keresztény politika célja, vagy programja és semmi más.

Hogy össze ne tévesszük a szellemeket és másról, hogy a terméketlen kritika vádjára se adjunk okot, a következő fejezetekben e természetes erkölcsiségek normáit, a tízparancsolat tételeit vesszük sorba és keressük: miként, milyen formákban érvényesülnek ezek a közéletben, hogy rámutathassunk a keresztény politika feladataira és kötelességeire, hogy lemérhessük, mennyit ér az evangéliumi kovász a magyar nemzet sorsának alakulásában.

ISTENHIT ÉS KÖZÖSSÉG

*Én vagyok a Te Urad, Istened.
I. parancsolat.*

AZ Istenhit kérdése akkor is a legelső és a legfontosabb kérdések közé tartozott még a politikai életben is, mikor a közösségek még sokkal kevésbbé érdeklödtek a világnezeti problémák iránt, illetve mikor kevésbbé érezték magukat illetékeseknek a világnezeti kérdések eldöntésére, vagy felelőseknek valamely világnezet érvényesüléséért. Bár közösség és világnezet nagyon is összetartozó fogalmak: nagyon kevés ember alakítja egyéni szellemi munka, egyéni elmélyedés által saját világnezetét, azaz a mindenre és ebben saját helyzetére vonatkozó véleményét, hanem készen találja a közösség szellemi életében, melyhez tartozik. A közösségen uralkodó vagy leginkább érvényesülő világnezeti hatások vonzása, vagy taszítása *sodorja* a tömegbe verődött egyéneket, ma erősebben, mint valaha és a legtöbben egészen természetesnek tartják, hogy a közösség fejével kell gondolkozniuk, hogy a közösség mértékével kell mérniük, szóval hogy világnezetüket a közösségtől kapják. Ha a közösség elsősorban hatalmi képződménynek érzi magát, akkor ebből a hatalmi öntudatból és a hatalomra irányuló tendenciákból

logikusan következik, hogy igényt tart azokra az eszközökre, melyek által az egész embert birtokába tudja venni, a benső embert, az egyéni lelket is, azt a kis független és zárt világot, a mikrokozmoszt, melynek határainál megszűnik az anyagi erők minden kényszerítő hatalma, amely hozzáférhetetlen az erőszak részére, mert ez csak a testet öli meg, de nem tud ártani a léleknek, ha a lélek *nem akarja*, hogy ártsanak neki. A szellemi birtoklás és egyesülés pedig a nézeteknek és törekvéseknek azonosulásában áll. Ezért természetes, hogy *a hatalom a lelkek feletti uralmát a vélemények és tendenciák egyezését biztosító egységes közösségi világnézzel ígyekezett kifejezni*.

A világnézeteknek pedig lényeges eleme, sőt talán legfontosabb része az Istenben való hit, vagy a hitatlenség. Isten alatt természetesen mindig csak a személyes egyetlen, végletesen tökéletes, *magától való* szellemet értem, az abszolút, tehát teljesen független, legfőbb valónak. Az ősöknek minden egyéb bölcsleti felfogása, tehát a materializmuson kívül a pantheizmus, természet-istenítés minden formája is tulajdonképpen atheizmus, azaz hitatlenség, az Istenhit hiánya, mert a személytelen abszolútum — ha nem volna már maga ez is ellenmondás, azaz ha lehetséges volna az ilyen — egyszerűen nem volna Isten. Isten lényege ugyanis, amiben minden egyéb tulajdonsága gyökerezik, a magától valóság, aseitas. Az örökkévalóságon kívül, Isten függetlensége, tehát semmi alá nem vetett, semmire rá nem szoruló, változatlan teljessége, mindenek fölé emelkedő, legfőbb volta is abból következik, hogy létét nem kapta másról, hanem öröktől fogva a maga erejéből bírja. Mert csak a lét tökéletes teljessége lehet változatlan és független; amiből hiányzik valami, ami a lét szempontjából értékes, amivel szemben

elképzelhető egy olyan értékes létförmá, amely benne nincs adva, róla nem állítható, az ilyen nem teljes lét nem tekinthető függetlennek, mert gondolatban tökéletesíthető, amennyiben tökéletesebbet is képzelnünk, melyben a hiányzó létförmá is adva van.

Sőt még képzelnünk sem kell tökéletesebbet, maga a hiányosság is függőséget jelent: a hiányzó létförmá felé el van határolva és az elhatároltság, a meghatározottság *oka* csak a hiányos létezőn *kívülálló* tényező lehet, melytől a meghatározottság függ és amely ezt meg is változtathatná; tehát a hiányos lét sem legfőbbnek, sem függetlennek, sem változatlanak nem tekinthető. Ami változik, azt más változtatja, ami pedig hiányos, az változtatható meghatározó külső tényezőktől függ. Már pedig a személytelenség a hiányossággal egyértelmű: a személyes lét több, teljesebb és értékesebb, mint a személytelen. Magától értetődik és tagadhatatlan, hogy az öntudatos, az értelemtől vezetett akarat, azaz ami velejárója a személyességnak, magasabbrendű és tökéletesebb formája a létezésnek, mint az öntudatlan lét és az öntudatlan erő. minden lét és minden tevékenység bizonyos értékes célgondolatokra irányul. De a személyes lét ós tevékenység a maga erejéből fogódzik a célba, felismeri azt és a pusztta megismerés elég hatékony arra, hogy a létet vagy a tevékenységet a cél szolgálatába állítsa: belátja, hogy értékes. Ezzel szemben a személytelen lét nem saját erejéből, nem a megismerés által kapcsolódik a célhoz, hanem egy külső tényező *kényszeríti* a célirányos létre, vagy tevékenységre.

Nem lehet a mindenleg legfőbb értéke az, ami személytelensége miatt az embernél is alábbvaló. Az ember is azért előbbrevaló minden egyéb létezőnél, mert a maga erejéből rendeli saját létét és

tevékenységeit az értékesnek elismert javak szolgálatára. Képtelenség Istennek nevezni azt, ami az embernél is tökéletlenebb, de még abszolutumnak sem minősíthető az, ami személytelen, mert a személyességnek, azaz az értelem és akarat benső összhangjának hiánya a meghatározottság függését okozza.

Az Istenhit tehát csak a személyes Istenre vonatkozhatik és ez minden világának magva, lényege. Ez a hit, vagy e hit hiánya dönti el a világának egyéb kérdéseit is: a legégetőbb kérdésekre — mi a világ, mi az ember és mi az ember helyzete a világban — adandó válaszok és mindenféle értékelési rendszerek az Istenhithez, vagy a hitetlenséghez igazodnak. Az előbbi gondolatmenet elől csak úgy lehet kitérni, ha tagadjuk a személyesség értékét. *De akkor elvész az ember értéke is*, akkor csak önálmítás, romantikus illúzió, a határtalan emberi önteltség és nagyravágyás álma volt mindaz, amit emberi rangról, méltósagról, az embernek a természetben elfoglalt megkülönböztetett helyzetéről álmodtunk. *Akkor az ember nem a teremtés koronája, az Isten képmása, az Isten »fajtájából való, hanem csak egy egyszerű kis alkatrész a mindenség gépezetében, csak addig értékes, amíg használható és önmagára és a világ jelenségeire ráeszmélő képessége, az öntudat világossága, a célokhoz való kapcsolódás szabadsága csak hasonlíthatatlanul nagyobb gyötrelmeinknek, a kiszolgáltatottság és megalázottság érzéseinek, kielégíthetetlen vágyódásainak lett okozója.*

Mindez pedig nem mindegy a modern közösségeknek, mely tagjainak szellemi életére, lelki világára is igényt tart. Az egységes és hivatalos világának köti a lelkeket a közösséget összetartó hatalomhoz, illetve biztosítja a hatalom számára az önkéntes hódolatot,

az alárendeltség és minden következményének szabad vállalását és elismerését. A legfontosabb, életbevágó dolgok azonos megítélése vagy értékelése, az azonos indítékok, azonos célok által kiváltott cselekvések olyan szoros szellemi egységet teremtenek, hogy hasonlithatlanul biztosabb uralom, illetve függés alakul ki ebben a szellemi egységen, mint a legfölényesebb anyagi hatalmi eszközökkel kényezsérítő erőszak rendszerében.

Machiavelli még csak áttelepítéssel, az ellenálló, független gondolkozású elemek, az elnyomottak kifosztásával, — ma proletarizálódást mondanánk — a nyomorúság által való lelki megtörésükkel akarta elhangolható mennyiséggé redukálni a hatalom ellenzékét. Már ő is tudta azt, amit később Talleyrand úgy: fogalmazott, hogy a szuronnyal sok minden lehet csinálni, de ráülni nem lehet. *A fegyveres hódítás, az erőszak uralma nem állandó*, a történelem ezer példával bizonyítja, hogy az ember szabad szellem, aki elbukik ugyan sokszor a nagyobb erővel szemben, de még az elbukottból, a legyőzöttből, a porig alázottból sem tudja semmi erő a hódolatot kikénszeríteni és *előbb vagy utóbb elbukik a nagyobb erő hatalmi rendszere is, ha nem sikerül a legyőzötteket megbékítenie*. A folytonosan fenyegető összeomlás Damokles kardjától és az állandó fegyveres készültsg számtalan súlyos terhétől szabadul az a közösségi, melynek sikertűl szellemi egységet teremtenie, melynek tagjai a közös világnézetben azonosultak lelkileg a hatalommal. Ezért fordít olyan nagy gondot a modern állam a propagandára, bár sokszor találkozunk azzal a felfogással, mely szerint ez csak valami technikai feladat, rutin vagy mesterséges lelki ráhatás. Ebben az esetben megint csak kényezsítéssel van dolgunk, minden esetre valami fino-

mabb és intelligensebb erőszakkal, illetve szug- gesztíóval, kábítással, de végeredményben mégis csak az *egyéni akarat negligrálásáról*, illetve az egyén belátásától és beleegyezésétől független befolyásolásról van szó.

Ezzel szemben a közös világnezet szellemi egy- ségének útja a nevelés, mely számol az emberi természettel, számol az értelemmel és a szabad- sággal: meggyőzés útján befolyásolja az akaratot, melyet gyakorlás által igyekszik felszabadítani a különböző illetéktelenül befolyásoló tényezők — szenvedélyek — rabságából, illetve elég erőssé tenni arra, hogy minden és könnyen kövesse az értelem irányításait. Ez az értelmi s akaratnevelés. Ha a propaganda csak ennek a nevelésnek szolgáltat hatásosabb, modernebb, szemléltetőbb és vonzóbb eszközöket, akkor alkalmas a szellemi egység kialakítására; egyébként ugyanaz lesz a sorsa, mint a nyers erőszaknak.

A renaissance-szal kezdődő laicizáló korszak előtt az embereknek nem volt a vallástól különböző világnezetük. Vallástól független világnezetük csak az ókori filozófiai rendszerek alapos ismerőinek és követőinek volt, mint például a stoicizmus, az epiku- reizmus, a hedonizmus, platonizmus, új platonizmus, gnoszticizmus stb. De ez csak kiváltságos szellemekről, nagytehetségű és nagyműveltségű emberekről állítható, mióta az Olympusz istenei a legalja- sabb emberi szenvedélyeket megdicsőítő életükkel elvesztették tekintélyüket az emberek előtt s leg- feljebb mint a nemzeti vallás szimbólumai, a nemzeti, par excellence a római állameszme házi istenei, perszonifikációi élveztek a hivatalos kultusz dicsőségét. A tömegek számára a vallás — még pedig Krisztus előtt minden esetben a *nemzeti* vallás, mely

a nemzeti hivatástudat és az állameszme természetfeletti megalapozását, természetfeletti szentesítését és így a tömegek számára is érthető, tiszteletet keltő, hűséget kiváltó megfogalmazását és igazolását jelenlette, — pótolta a világnézetet. Ez a világnézet — persze csak a vallástól függetlenített világnézet — nem egyéb, mint racionalizált, természetfeletti tartalmától megfosztott vallás'.

Ha tehát fontos volt a közösségnak a világnézet sorsa *még vallás korában*, mikor nemcsak a kény-szerítés anyagi eszközeiben okozott nagy megtakarítást a hatalom számára a lelki azonosulás által előidézett szellemi birtoklás, hanem a nemzeti öntudatnak is értékes szolgálatokat tett, akkor még kevésbé lehetett közömbös a modern közösségek előtt a vallásból és filozófiából fejlődött laikus vagy inkább népszerűsített bölcseleti világnézetek alakulása, terjedése és különösen következményeik. Egy kor-szaktól eltekintve — ez a liberalizmus ideje volt, melyről rögtön külön is megemlékezünk — ezek a bölcseleti világnézetek is mind nemzeti szolgálatokat teljesítettek, az állameszme fejeződött ki bennük, s a lelkeket hódoltatták az állami hatalom számára.

Ugyanazt a szerepet töltötték be tehát, mint két-ezredével előbb a nemzeti vallások. Közösségformáló tényezők lettek, mihelyt a filozófus dolgozószobáján, íróasztalán és könyvén kívül, a közéletben találkozunk velük, mihelyt egyéni töprengésen, egyéni értékelésen, egyéni sorsok eldöntésén túl a szociális élet kialakítására vonatkozó igényeikre is tekintettel kell lennünk. Természetes tehát, hogy a hatalom nem lehetett érdektelen a közösségformáló szellemi képződményekkel szemben.

Még a teljes türelmet és közömbösséget hirdető liberalizmus is érdeklődik a világnézeti problémák

iránt, sőt a »be nem avatkozás« százszor szent dogmája sem feszélyezi abban, hogy az állami iskolák laikus szellemével, sajtóval, tudomány-politikával igyekezzék terjeszteni a vallási közömbösség szellelmét, a felvilágosodottságot és az úgynévezett természettudományos világnezetet, a különböző szabadságjogok tiszteletét és valóságos erkölcsi halottá lett, akire rásütötte a klerikálizmus, ultramontanizmus, retrográd és reakciós törekvések bályegét.

Egy fővárosi lelkipásztor mesélte nekem azokban az években, hogy egy mindenki által szenvedélyes és vezető szabadkőművesnek ismert városi tanácsnok minden vasárnap reggel hat órakor ment a templomba fiaival együtt misét hallgatni. Kétségtelenül hűséges és őszinte hívő katolikus volt tehát, de római jellem viszont nem volt: hitét megvallani már nem merte, sőt engedte kialakulni a látszatot, melynek alapján egyenesen az Egyház ellenségei közé számították. De minket ezúttal nem az ő egyéni tragédiája érdekel, hanem a közviszonyok, az uralkodó szellem, a közvélemény iránya, melyekre nézve olyan tanulságos adatokat szolgáltat. Milyen nagynak kellett lennie a megfélemlítésnek, ha olyan színészkedésre adta a fejét egy olyan hívő, aki képes volt a hajnali felkelés áldozatát is meghozni lelki igényeinek kielégítéséért, vallása parancsnak teljesítéséért.

Mit ért tehát a szabadság rendszere, ha ilyen kétségkívül gyötrelmes lelki konfliktusokba hajszolták azokat, akiknek voltak határozott nézeteik, akiknek volt világnezetük. A nemzeti állam védekezése nyilvánul meg ebben egy olyan szellemiséggel szemben, melyről sokan jóhiszeműen, megtévesztve hitték, sokan pedig vétkesen, könnyelmű felelőtlenséggel terjesztették, néhányan pedig határozott rosszakarattal állították, hogy engesztelhetetlen ellen-

sége a szabadságnak és a nemzeti törekvéseknek. A kereszténység nem fogadta el a Rousseau-féle népfelség elvet, hanem a hatalom isteni eredetét hirdette azzal az elméettel szemben, mely szerint az egyének ruházták át a hatalmat a fejedelemre. Nem fogadta el a korlátlan szabadságot, a szabadverseny felelőtlenségét, ezért aztán, de különösen pedig azért, mert a forradalommal szemben kitartott a legitimitás elve mellett, a nemzeti államok, melyek túlnyomó részben forradalomból születtek s a Rousseau-i doktrínára épültek, nem tudták leküzdeni önmagukban a bizalmatlanságot vele szemben. Állandóan kedvező alkalomra leső, alattomas ellenséget láttak benne, aki csak színlelke mutat jó arcot a liberális állam felé.

Katolikus oldalon is történtek persze hibák: sokan nem tudták túlzás, illetve a reakció szenvedélyessége nélkül meghatározni és megfogalmazni a kereszténység álláspontját a szabadság rendszerével szemben. Sokan nem értették meg, hogy a Rousseau és Smith Ádám-féle elvek, főleg azonban a bölcsleti szabadelvűség, a racionalizmus, agnoszticizmus, relativizmus stb. szóval, az egész megszédült, öntelt, a »rana rupta« meséjére és tragédiájára emlékeztető anthropocentrikus világnézet csak túlzás, elfordulás, reakciószerű jelenség, ellenkező véglet a szabadság eszmei rendszerében. Ezeknek a túlzóknak merev, a kereszténység ügyét elbukott — és nem is nagyon ideális — rendszerek sorsához rögzítő, kétbalkézes politikája csak erősítette a gyanút az Egyházzal szemben, erősítette a hitet, hogy a haruspexek társasága csak a spanyolfal szerepét tölti be bizonyos hatalmi csoportok érdekében.

A liberalizmus pedig — a sok destruáló hatás, nagy értékek veszélyeztetése, a gazdasági szabad-

verseny szívtelen felelőtlensége mellett — mint ma már tisztán látjuk, nagy értékekkel is megajándékozta az emberiséget, elsősorban *a jogrenddel* és *a jogbiztonsággal*. A szabadság kereszteny gondolatmenet szerint elsősorban jogrendet és jogbiztonságot jelent, *a természetjog zavartalan érvényesülését*. Ezenkívül, ott ahol nem mérgezte meg az egész életet a gyanú, s ahol nem fejlődött ki az ellenségeskedés feszültsége és ahol helyén volt a vezetők és hívők szíve, ott az önmagát ellátó szabad Egyház eleven, pezsgő szellemi élete alakult ki, mint pl. Amerikában, vagy Hollandiában és ezekben az országokban dolgozta ki a kereszteny szellemiség a közösségek mintáit, ideális típusait az egymásért felelősséget vállaló, egymás terhét viselő hívők lelki közösségeiben, az egyházközösségekben. Ezek, a kereszteny közösségi gondolat legmagasabbrendű, egész életet rendező és irányító megvalósulásai *a szabadság rendszere nélkül soha létre nem jöhettek volna*, amint hogy a liberalizmus bukása után az illető országokban azonnal sorvadni is kezdtek, az ellenkező véglet rendszereiben pedig mehettek a föld alá, a katakombákba.

Csak XI. Pius pápa meg nem alkuvó és opportunizmust nem ismerő fellépése, amellyel a Action française-t ítélte el, nyugtatta meg végül a szabadság-észme hiveit, akik IX. Pius Syllabusát meg nem értve ellenséget láttak az Egyházban, ellenségeskedést, rossz szándékot sejtettek benne a forradalmakból eredő, de már régen törvényesedett modern állammal szemben is, pedig az Egyház csak a forradalommal szemben foglalt állást. Elsősorban a bölcsleti forradalommal, a különböző monizmusokkal és individualizmusokkal, emberi autonomizmusokkal szemben.

Aztán a politikai forradalom az erőszak világa, a keresztenység pedig sohase lehet az erőszak híve, mert a keresztény közösség a szabad hódolatot kívánó Isten népe, tanítványa a keresztfán haló Jézus Krisztusnak, az Isten Bárányának, aki megnémult nyíró ja előtt és nem nyitotta meg száját, mikor erőszakot szenvedett, és vállalta így az erőszakot, alávetve magát az erőszaknak, hogy erőszak alá ne kerüljenek, azt vállalni ne legyenek kényetlenek azok, akik hisznek Benne. *A keresztenység ezért tehát sohase állhat az erőszak pártján*, mint ahogy nem állhatott az individualizmus önzésének, a racionalizmus gögjének pártján sem, de semmi oka sincs, hogy szembehelyezkedjék, vagy intrikáljon a törvényesedett, jogbiztonságot teremtő modern nemzeti állammal szemben, amely — persze csak ideális formájában — az evangéliumi elv életformáját dolgozta ki: *amit akartok, hogy cselekedjenek nektek az emberek, ti is cselekedjétek azt nekik*, szemben az erőszak életformájával, amely a »*si vis pacem, pára bellum*« szellemében kifordította a krisztusi parancsot: *amit nem akartok, hogy cselekedjenek nektek az emberek, cselekedjétek azt előbb ti nekik*.

Nem csoda tehát ezekután, hogy minden állami közösség, még a liberális is, elevenen érdeklődik tagjainak világnézete iránt, hiszen ez vagy a közösség magatartásának és tevékenységének racionalizálását és elősegítését, vagy hátráltatását és gátlásait tartalmazza. A liberalizmus — most a konkrét esetre gondolok, nem az elméletire, az ideálisra — sajátos gondolkodásmódot és életformát kíván polgáraitól és ez csak látszólag volt teljesen negatív; a türelem és a közömbösség valójában nagyon is pozitív volt és élesen elhatárolt: az emberi autonomizmus és relativizmus gondolatmenetét fejezte ki. A liberális

nemzedék hitte, hogy ezzel áll és bukik a forradalomban született modern laikus nemzeti állam — és nem járt messze az igazságtól.

Csak abban tévedett, hogy a jogrend és jogbiztonság szabadsága, a nem teljesen materialista, hanem szellemi nacionalizmus, melynek összetartó erejét szellemi erők alkotják s amely szellemi értékeket termel és őriz meg, nem szorul rá szükségképpen a racionalizmusra, individualizmusra és relativizmusra, hanem éppen a Hegyi Beszéd erkölcsi lékgörében fejlődik legkönnyebben óriássá. A materialista nacionalizmus, az autonóm erkölcsre felszabadult emberiség azonban jól sejtette, hogy életformája az említett anthropocentrikus bőlcseleti rendszerekben fejlődik ki legjobban és ezek biztosítják leginkább a hatalom érdekeit a közösség tagjaival szemben.

Ezek után könnyen érthető, miért tekinti az államhatalom kezdettől fogva saját ügyének annak a gondolati rendszernek sorsát, amellyel az ember a világra reagál, melyben saját személyének, az emberiségnak a minden séghez valló viszonyát tisztazza és szögezi le. Mint láttuk ezek a rendszerek kezdetben mind vallásos jellegűek voltak, bőlcseleti és általában tudományos elem alig volt bennük, ellenben annál több költészet, színes szimbólumok. De minden ilyen rendszer alkalmas volt mégis a világnézetek két legföbb hatásának kiváltására. *Mind-egyik értékelte az embert s ez az értékelés hivatástudattal látta el, megnyugtatta és biztonságérzést keltett benne.* Ez a vallásos világnézetek első, általános emberi hatása. Ezenkívül azonban minden ilyen rendszer szellemi egységet is teremtett a közösség tagjai között, általánossá tette a hatalom ítéleteinek és értékeléseinek indokait, nézőpontjait és ezáltal óriási befolyást biztosított a hatalom számára a lelkeket felett.

Minden vallás a nemzeti közösség gondolatának szolgálatában áll ilyenformán. Az öskinyilatkoztatást lassan elfelejtő emberiség előtt a vallás öncélúságának gondolata is mindig jobban elhomályosodott s lassan egészen szokatlanná és idegenné vált. Sőt az látszott természetesnek, hogy a vallás a nemzeti öntudat, sőt önérzet, a nemzeti elkülönülés, a speciális nemzeti lelkiség legbiztosabb alapja, legfontosabb előmozdítója. Még a zsidó vallás is kifejezetten nemzeti vallás, annak ellenére, hogy valóban isteni közléseket tartalmaz és a valóságos kinyilatkoztatásra épült. A bűnbesés után Isten saját útjaikra engedte a nemzeteket, lássák, mit érnek magukban. Nem segített nekik az igazság keresésben és megőrzésében. Csak egy nemzettel, a választott zsidó néppel tett kivételt. Ábrahám népével fenntartotta az összeköttetést az Úr; részben közvetlenül, mint a Sinai hegyen a tízparancsolat átadása, részben a próféták által. A zsidó népnek a földre érkező Megváltó támpontját kellett volna alkotnia; legalább egy népre volt szüksége az Űrnak, amely nem esett áldozatul a faragott képek csábításának és nem vesztette el a Megváltóba vetett reményt.

Nem volt könnyű ezt az egyetlen egy népet sem megőrizni a szellemi hütlenségtől. A legzséniallisabb vezérek, a próféták, — a lelkierő valóságos hőse valamennyi — hányszor jutottak a kétségbreesés szélére a nép állhatatlansága miatt. Sok lázadás, sok árulás után, de végül mégis megszilárdult a választott nép a természetfeletti ráhatások valóságos ostroma által az Igaz Isten hitében. A Messiás kortársai legalább a legelembibb természeti vallás és természeti erkölcs tételeivel tisztában voltak, mikor meg kellett volna indulniok a Megváltó nyomában a magasabb, vagy Brélyebb, a természetfölötti, transcendens igazságok

és erkölcsi motívumok megismerésének és kidolgozásának útján.

Az a természeti jelenségekből és történésekben levezethető Isten-ismeret és az a természetes erkölcsstan, melyet a zsidó népőrzött meg a kinyilatkoztatás segítségével, az egész emberiségnek, minden idők minden nemzedékének rendeltetett, márcsak azért is, mert a tulajdonképpeni Megváltó tevékenységének előkészítése, a lelkek felszántása az evangéliumi vetés alá: volt a feladata és értelme a zsidó nép lelkében élő természetes, de tiszta és szellemi, az ember helyzetét és értékét reálisan meghatározó vallásos világnézetnek. *A Megváltó pedig az egész emberiséget tanította, az egészért hált meg és egy nemzet sem állt közelebb hozzá, mint a másik.* Az Újszövetség univerzálizmusakihat az Ószövetségre is és rendeltetésében, hatásában egyetemes, nemzedék feletti ez is, de nemzeti formában jelent meg a történelemben. Az Ószövetség, *mint az egyetemes cél elérésére rendelt eszköz* mindenél inkább nemzeti jellegű, hiszen teljesen elkülönített, kiemelt egy nemzetet a többiből és életformáját csak egyetlenegy nemzet éli.

Tehát valóban Krisztus megjelenéséig, az Epifániáig hallatlan dolog lett volna egy nemzetfeletti vallás. *Az emberi nem egységének gondolata is az ötanításában merül fel először és Ö vásasztja el a vallást a nemzeti eszmétől.* A nemzetek fölé emelkedő keresztenység és ennek szervezetei megalkuvás nélkül vallották, hirdették és védelmeztek a vallás öncélúságát és semmiféle hatalmi érdeknek — még a nemzetinek sem — voltak hajlandók odaadni magukat, nem voltak hajlandók kiszolgáltatni a mérhetetlen értékeket, melyeket a természetfeletti kapcsolatok révén magukban hordoztak. Szívesen segítették

elő a hatalom céljait, a lelkekre gyakorolt befolyását, szóval a szellemi birtoklást, az anyagi, a fegyveres eszközök használatának redukálását, vagy megtakarítását, különösen a teljes szellemi egység korában, a középkorban; *de csak amennyiben a hatalom vállalta az evangélium értékrendszerét, &z Egyház törvényeit.* Az Egyház nem idomult a világi hatalomhoz egy iota megváltoztatásával sem. Szívesen vett részt a nemzeti eszme és érzés ápolásában is; vannak európai népek, — különösen a latinok — melyeknek a katolicizmus szinte nemzeti életformájukká lett; de megint csak az isteni törvények által határolt lehetőségek síkján. *Nem volt hajlandó sohasem például az erőszak és a gyűlölet útjaira követni a nemzeti eszmét, hanem csak a szellemi értékélés, az emberi szolidaritás, a felebaráti szeretet, az irgalmaság szolgálatában vállalkozott arra, hogy óriási tekintélyével igazolja törekvésein, vagy intézményein.*

Természeten ez nem ment nagy küzdelmek nélkül. Hatalmas urak és nagy erők támadásait kellett visszaverni, nagy csábításokkal szemben kellett erősnek maradni. Nagyon meg kellett válogatni, ki jusson döntő befolyást jelentő pozícióba, hogy a kereszténység képviselete s a kereszténység nevében való döntés ne jusson feladatul olyanoknak, akikről feltehető, akikről már szomorú tapasztalatok bizonyítják, hogy a hatalom csábításaival szemben gyengének szoktak mutatkozni. A külső csábításnak talán még ellenállnak, de a hatalomra irányuló belső vágynak aligha, vagy nehezen. Az idegen hatalom is úgy szokott ezek fölé kerekedni, hogy kapcsolódási pontot talál ehhez a belső csábításhoz.

Elég oka van tehát a közösségnek, hogy a világ nézet alakulása iránt érdeklődjék. Mivel azonban a Világnézetek között a vallás foglalja el a legnevez-

tesebb helyet, mégpedig a személyes Isten-hit vallása, a vallás maga is a közösségek érdekszférájába tartozik. Már csak azért is, mert a vallás lényeges eleme a közös istentisztelet, a közösségi kultusz, hasonlóképpen a hívők szervezettsége is. A vallás tehát egyéni reláció, de közösségi is egyszersmind: nemcsak az egyének, hanem a közösségek Istenhez való viszonya is a vallás igazságai által határozottatik meg s a vallás szabályozásának törvényei alá esik. A vallás céljai is azok közé a javak közé tartoznak, melyek csak közösségi erőkkel érhetők el. De e magától értetődő megfontoláson túl az eddig mondottak szerint is, méltán köti le a közösségek figyelmét a vallási viszonyok alakulása. *A közösségek figyelmét eleinte azért kötötte le, mert minden vallás nemzeti volt, alátámasztotta a nemzeti hatalmat, kiterjesztette a lelkekre, később pedig azért, mert nem akart ezekre vállalkozni, legalább is nem feltétel nélkül, az állam érdekeinek válogatásnélküli szolgálatában, hanem csak akkor, ha a hatalommal való együttműködés megfelel az Isten akaratának s a lelkek javára válik.*

Egy-két nemzeti vallás megmaradt máig is, de csak mint nemzeti kultúr-produktumok érdekesek, mint vallások nem: annyira levetették önálló vallási rendeltetésüket. Nem is ezekkel kell ma a keresztenységet összehasonlítanunk, hanem inkább a nem-vallásos világnézetekkel.

A nem vallásos világnézetek közé tartoznak a monizmus (egyelvűség) legföbb ágai: a materializmus és a pantheizmus. Egyelvűség: mert nincs Isten és világ, reálisan különböző ok és okozat (dualizmus), hanem a kettő egy: Isten—perszenem személyes Isten, hanem a személytelen abszolútum — s a világ azonos. A materializmus szerint ez az egységes és azonos lét, tehát az abszolútum is, anyag, a pantheizmus szerint, szellem,

Nem nehéz bizonyítani, hogy a változó anyag nem lehet abszolút, azaz független és teljes. A világ anyagi és szellemi jelenségei is olyan tarka változatosságban követik egymást, hogy szintén lehetetlen súlyos ellenmondás nélkül azonosítani ezeket az abszolutummal, a magától való, örök, változatlan, a lét teljességét magában foglaló Istenséggel. De nem a mi dolgunk a monizmus cáfolata. Minket csak mint világnézet érdekel, csak mint a személyes Istenben való hit hiánya és pedig csak a közösség szempontjából.

Az atheisták világnézetekről a liberalizmussal kapcsolatban megállapítottuk, hogy a gyakorlatilag materialista nacionalizmusokhoz kapcsolódtak elég szoros összefüggésekben. *De ezek halálos ellensége, a materialista és internacionalista szocializmus is a monista filozófiai rendszerekre építette ki a maga politikai és gazdasági rendszerét.* Marx teóriái nemcsak a különböző materialista bölcsletekben gyökereznek, hanem Feuerbach filozófiája, Hegel idealista pantheizmusa is erős befolyást gyakorolt rá. Érdekes, hogy a halálos gyűlölettel egymás ellen küzdő modern szociológiai irányok, a materialista nacionalizmus és az internacionális marxizmus oly jól megférnek közös világnézeti alapjaikon. A materialista nacionalizmus elvileg nem vállalja ugyan a saját materialista összefüggéseit és legtöbbször élesen elítéri a materializmust, de a gyakorlati értékelésben tudatosan, vagy öntudatlanul, de minden áldozatául esik az anyag kivételével minden egyéb érték iránt érzéketlen gondolatmenet befolyásolásának s a nemzetet, ezt a *καὶ εἴσοχὴν szellemi képződményt* kizárolag anyagi szempontokból értékeli. Az internacionális marxizmus is megelégszik a materialista világnézeti alappal, holott tulajdonképpen par excellence szellemi álláspontot foglal el, hiszen az emberiség nemzetek feletti

egységének tudata még a nacionalizmus anyagi kötöttségeit is elveti és voltaképpen a keresztény felebaráti szeretet gondolatából született, a szocializmussal együtt, mely a testvéri felelősségvállalás, a gyengébbek és a szenvedők iránt érzett és tettekben valósuló részvét, azaz lelki azonosulás, a szeretet motívumainak köszönheti létét. Mind a kettő elferdítette saját igazságait, mind a kettő anyagivá erőltette a legszellembb javakat és legszellembb motívumokat.

Ezenkívül még egy oka, illetve magyarázata van a közös monizmusnak: láttuk, hogy a személytelen Isten, azaz az abszolútum rendszerében értékét veszti az ember. *Erre van szüksége föltétlenül mindkét materialista iránynak:* tagadnak az Isten eszméjén kezdve minden szellemi értéket, hogy *rangjától foszt-hassák meg az embert, hogy ne legyenek kényetlenekek megtűrni, hogy saját sorsába beleszólása legyen*, mint szellemi lénynek, mely belsőleg, értelme által kapcsolódik a célohoz, szabadon, belátása alapján teszi magáévá, amit értékesnek lát és nem esik a természeti törvényeszerűség vasszükségessége, ellenállhatatlan kényszerítése alá. Mind a kettő saját hatalmának korlátozása nélkül nem ismerheti el a közösség tagjainak ilyen értelemben vett szabadság- és öncélúság-igényét. Ezért ragaszkodik mind a kettő — még a gyűlölt ellenfélhez való közeledés veszedelmétől sem riasztva — az ember anyagi értékeléséhez. Áldozatok nélkül, sokkal olcsóbban lehet így a hatalmat gyakorolni. Mind a materialista nacionalizmus, mind pedig a marxizmus azt hirdeti, hogy az embereknek értékük csak a közösségen, csak a közösség által van, amennyiben annak hasznos részei; amilyen mértékben s amíg hasznosak, megbecsülen-dők és gondozás jár nekik, egyébként nem.

Ha viszont szellemi értékek is vannak a világban, van Isten, van Istenre hasonlító lélek, akkor a lélek öncélú, sőt ha a kereszténység szerint kell berendezni a közösség életét, akkor még azt is figyelembe kell venni, hogy *mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, de lelkének kárát vallja*, akkor lehetetlen letagadni a hatalom szolgálat jellegét: akkor nemcsak nem teljes a hatalom, mert ez a teljesség csak Isten sajátja, *hanem eszközé degradálódik, mély örök céljához segíti az egyént*. Akkor csak az jogos, ami beleillik ebbe a segítsébe és az esetben a hatalomnak is aggodalmasan kell figyelnie, nem tért-e le az örök célnak az isteni törvények által jelzett útjáról, *akkor, aki első akar lenni, a többiek szolgájának kénytelen magát tekinteni.*

A materializmus a hatalom teljességét jelenti, a személyes Isten hite pedig a közösség polgárait teszi értékesebbéké és magasrangúakká. Természetes, hogy nem mindegy a közösségnek, teljes-e hatalma, vagy nem. *De a polgárok értéke is a közösség javára válik s a közösséget teszi gazdagabbá.*

Ezenkívül az atheizmus, a világnak az abszolutummal való azonosulása teszi lehetővé a modern bálványimádást, azaz emberi alkotásoknak és igényeknek, evilági jelenségeknek istenítését, legfőbb független, mindenről alkalmazkodást követelő érték gyanánt való megbecsülését, tehát az első parancs által tiltott lázadást: *faragott képet ne csinálj magadnak, hogy azt imádjad.*

**AZ ELSŐ PARANCSOLAT,
MINT AZ
EMBERRANG BIZTOSÍTÉKA**

*Idegen isteneid ne legyenek én-
előttem.*

I. parancsolat

A természeti erkölcsi törvény, illetve annak legismertebb és legősibb fogalmazása, a dekalógus, a tízparancsolat és a közélet, a politikai, vagy társadalmi tevékenységek és berendezkedések viszonyát szeretném tisztázni a továbbiakban. Szeretném megvizsgálni, *hogyan valósulnak meg és kellően biztosítva vannak-e a közösségi élet minden sikerján ezek az ősi erkölcsi törvények, melyek annyi évezreden át olyan sok ellenkező hatással küzdve, olyan emberfelettien nehéz feladatok közben is biztosították az ember rangját, az embernek a természet rendje szerint való méltóságát*. Megjegyeztem, hogy sokat beszélünk kereszteny politikáról, kereszteny társadalomról, állandóan kritizálunk és elég ritkán vagyunk megelégedve az élet folyásával, sokszor sóhajtunk fel, mint javíthatatlan »laudator temporis acti« és a múlttal szemben fájdalmasan állapítjuk meg a jelen fogyatékosságait, melyek rendesen a kereszteny érzület, a kereszteny erkölcsiség, a kereszteny élet — mely alatt elsősorban tetteket értünk — megromlására, megfogyatkozására vallanak.

»Romlott hazánkról« szól a katolikusok egyik legszebb régi éneke, a »Boldogasszony Anyánk« is s a

barokk kor egyik legnagyobb romantikus élménye volt a magábaszállás, a beismérés, hogy bűneinkkel érdemeltük meg a sorscsapásokat. Ma is tele vagyunk reformvággyal s nem egyszer tapasztaljuk, hogy a reform vágy hoz, a jóakaratú törekvésekhez is legalább akkora adag önfegyelmezés és főleg alázatosság szükséges, mint a bűnbánathoz, mert különben medicina peior morbo», az orvosságtól, de különösen a sok könnyelmű operációtól pusztul el a beteg. Hát hogy ne csak siránkozásból, ne csak negatív kritikából, ne össze-vissza felelőtlen reformtervekből álljon a mi javítási szándékunk, ezért akarjuk egyszer nagyjából, vázlatosan áttekinteni, milyennek kellene lennie a romlatlan erkölcsű társadalomnak, közösségi életnek. *Mivel pedig minden erkölcsiség alapja a természeti törvény, a tízparancsolat fonalán haladunk, mert ez nagyobbrészt e természetes erkölcsiség feltételeit tartalmazza.*

Néha olyan dolgokra vonatkozik az Isten akarata, amiket emberi értelmünkkel, se az egyszerűvel, se a legmagasabb erkölcsbölcselettel, azaz etikával sem tudunk kihámozni, kikövetkeztetni a természet rendjéből. Ezek rendesen a nem szükségképpen dolgok, azok, amik Isten szabad elhatározásának tárgyai és nem érintik az isteni lényeget. Viszont az is lehet, hogy szükségképpeniek, de a dolgok összefüggése túlságosan mélyen van a mi számunkra, olyan mélységekben függnek össze, ahova mi be nem látunk. Világos, hogy Istennek ezeket közölnie kell velünk, ha akarja, hogy ezeket is tudjuk, hogy ezekhez is alkalmazkodjunk.

De szükséges-e külön, csodálatosan közölni azokat is, amik a dolgok természetéből levezethetők? Sokszor igen, mert különösen gyakorlati alkalmazásukban, részletezésükben, a konzekvenciák levo-

násában nagyon könnyen téved a gyarló emberi értelem, mely a teljes emberi természet részeként részesedik az emberi természetre nehezedő átokban, terheltségben, romlásban, az eredeti bűn következményeiben. A naturalisták tagadták ezt. Rousseau »Emil«-je az emberi természetből csinál bálványt, annyira túlbecsüli. Szerinte a nevelés és a kultúra, szóval a természet korrigálása ront el minden, ebből származnak a természetellenes tettek, a bűnök és ezek okozzák az emberiség nyomorúságát. Ma már nem vagyunk olyan optimisták és annyira naivak, hogy ezt elhigyjük. Túlkéserű tapasztalataink vannak már ehhez, nagyon sokszor szenvedtünk már" az emberi természet sötét mélységeiből kitörő vad szenvedélyek miatt. Már közvetlen tapasztalatból tudjuk, hogy *a természet erői csak akkor alkotó erők, ha nehéz munkával korrigáljuk, fegyelmezük működésüket, ha betörjük az értelelm szolgálatába, ha kényszerítjük őket, hogy mindig csak értelmes célokra törekedjenek.* minden azt mutatja, hogy valami megrömlött az emberi természetben, olyan, csodálatos keveréke jónak és rossznak, legszentebbnek és legaljasabbnak. Annyira húz valami — Szent Pál ellentmondó törvénye — az állati színvonal felé, hogy *az ellenállás egy pilla-natra sem szűnhet meg, ha nem akarjuk rangunkat veszteni, meggyalázni a szellemi lény, tehát bizonyos értelemben az Isten fajtájának méltóságát.* Nobíesse obiige, kötelez a rang, szellemek vagyunk, az Isten végesre redukált mása, úgy kell tennünk és élnünk, ahogy az rangunknak megfelel. ,

Ez az erkölcsiség normája és ez mutatja az emberi lét nagyszerűségét és veszedelmességét. A mai embernek van ehhez érzéke, a nagy kockázatokban, veszedelmekben rejtőző lelke nagyságot tisztni tudja. Jobban megérte ezért azt is, hogy nyitott kérdés, ki

tudjuk-e javítani megrontott természetünket, ki tudjuk-e belőle hozni az emberrangot és meg tudjuk-e ezt a veszedelmek, a folytonos süllyedés réme ellenére is őrizni; jobban megérti, mint a liberális színezetű gondolkodás, mely szerint nem kell beavatkozni semmibe se, minden kialakul magától, mert a természet erői romlatlanok. *Ma nagyon tisztán tudjuk elképzelni, mi lesz abból a közösségek életében, ha az erők szabad játékára bízunk minden, mellőzve minden kiigazító, irányító munkát, beavatkozást.* De az egyéni életről sem kétséges, mennyire elvadul és összezavarodik minden, ha az egyén elhagyja magát. És éppen ez a fenyedegető lehetőség emeli az ember rangjának értékét, teszi kívánatossá a harcot.

Ezért nem bízhatta Isten a megromlott emberi természetre az erkölcsi igazság kutatását és előtérét. *Biztosítékokról is gondoskodott, hogy ne csak a győzelem, hanem vereség eseten is, ha nem sikerül a természet hibáit kijavítani, ha gyarló, bűnös, magukat fegyelmezni nem tudó emberek keresik az igazság útjait, minden esetben rangunkhoz méltóan cselekedjünk és éljünk és hogy mindig rendelkezésünkre álljon a mérték, a minta, a természet rendje és tévedés nélkül tudjuk leolvasni róla, melyik úton nem gyalázzuk meg rangunkat.* Ezért rendkívüli módon, beavatkozás által, a kinyilatkoztatás eszközeivel is közli azt, hogy mi felel meg a dolgok természetének és az ő akaratának. Ezért hirdette ki a választott népnek a tízparancsolatot a Sinai-hegyen Mózes által, hogy amíg Krisztus tökéletesítve meg nem ismétli minden népnek, legalább egy nép legyen, mely torzítás nélkül értelmezi a természet szavát és átmenti az erkölcsi igazságot és magaslatot a megváltottak boldogabb korszaka számára.

A múlt században és azelőtt is, egy individualista korszakban e téma tárgyalása közben nagy gondot kellett fordítani arra, hogy *a törvény eszméjét* védelmezzük és elfogadtassuk, hogy bebizonyítsuk, miért van szükségünk törvényre és mi lesz belőlünk törvény nélkül. Alaposan meg kellett volna magyarázni, hogy *a törvény feltétel, illetve eleikeret, melyen belül életképes és fejlődésképes az ember, a törvény megfelel az ember fogalmának, eszméjének, a természet rendje szerint való embermintának, ember-tervnek*. A törvénytelivel szembehelyezkedve ellenben álembert, elrontott ember, hamisítvány. Száraz fa, mely tűzre kerül vagy — modern képet használva — Ibsen Peer Gyntjének rettenetes gomböntő kanalába. Apponyi Albert mondta valamelyik beszédében, hogy kétféle korlát van: egy, amely az úton keresztben áll s a haladást akadályozza, a másik az út szélén, ahol a szakadék vagy víz kezdődik és ez a korlát nem ellensége szabadságunknak, hanem őrzője élünknek, haladhatunk vidáman és nem pusztulunk el azáltal, hogy emberi létre alkalmatlan helyzetbe kerülünk.

Ma nem érdemes ezt fejegetnem. A mai ember nem a szabadságot félti, hanem a rendet. Nem a szabadsággal rontja el életét, hanem a renddel. Nem túlzás által, mert a renddel nem lehet túlozni. *A rend is erkölcsi jó s az erkölcsi jónak is megvan a maga mértéke*. Ha a rend túlhaladja az Isten által megszabott mértéket, akkor már nem rend többé. A tököletességet is csak megközelíteni tudjuk; ha túlzásba juthatnánk, az annyit jelentene, hogy túlszárnyaltuk a végteletet. Ez az Isten végtelenségébe és az ember végességébe ütköznek. Nem is a mennyiséget hibázza el az ember a rendben, hanem a minőséget. Olyan rendet teremt,

ami tulajdonképpen nem rend, mert nem felel meg a mintának, a természet rendjének. *Ilyen renddel lehet szörnyűségesen tönkretenni az életet és megalázni az emberrangot, ha olyan helyre, helyzetbe kerül az ember, mely nem szellemnek való.* Ezért a mai embernek különösen értenie kell, hogy mennyit ér a törvény, mely ezt megakadályozza. Mennyit ér a korlát, mely nem engedi, hogy az ember kimozduljon emberrangja által megszabott helyéről, életeleméből, pályájáról.

Egy kivételével az ilyen szabályokat ismétli, hangsúlyozza, fogalmazza meg a tízparancsolat, a természet rendjének, az emberrangot megőrző rendnek kódexe. Valamennyi között leginkább az első: »Én vagyok a te Urad, Istened, idegen isteneid ne legyenek én előtttem, faragott képet ne csinálj magadnak, hogy azt imádjad.«

Méltóságosan dübörgő, ősi, szent szavak. Az Isten bemutatkozása. Kiegészíti az égő csipkebokorban mondottakat: Én vagyok, aki vagyok. Az egyetlen, aki a maga erejéből, tehát öröktől fogva van. Ha örök, akkor szellem, mert az anyag változik és mulandó. »Malandó, szétomló alak«, mondja a testről Rostand szavaival Cyrano. És folytatja azzal, hogy ezt szeretni »nemes szíveknek kinosan kevés«.

Az ember tragédiája, mélységes megaláztatása, ha szolga uralkodik felette, ha idegen istenek parancsolnak neki, amiben nem az a baj, hogy idegenek, hanem az, hogy nem istenek, vagy helyesebben *azért idegenek, mert nem istenek, mert nem szellemek, hanem csak faragott képek. Ez az a rend, amelyben az ember nem élhet, mert elveszti benne rangját.*

De időszerű-e ez a veszedelem? Ma nem is szokás a kultúrvilágban istenképeket vallásos kultusz céljából faragni. És a bolseviki szocializmus kivételével semmiféle rendszer nem mozdítja elő a vallástalan-

ságot, hanem tiszteli az istenhitet. És mégis azt merem mondani, soha nem volt ilyen nagy a bálványimádás veszedelme, mint ma. Csak a faragott képet értelmezzük kissé tágabban, de még nem is szimbolikusan: értsük emberi alkotásokra, vagy anyagi értékekre. Imádni annyi, mint valamit legfőbb, abszolút értéknek elismerni. *Elég gyakran fordul elő, hogy anyagi értéket, emberi alkotást becsülni mindenél többre, amihez mindenek igazodnia kell s ami maga nem alkalmazkodik, igazodik semmihez, mert semmiről sem ismeri el, hogy fölötte áll.* Csak a kultúrfok különbsége látszik meg ezen a mai bálványimádáson a hottentottákéval szemben. Eredménye viszont sokkal rosszabb, mert a hottentotta talán valami primitív emberies dologra gondol, ha a dugóhúzót imádja és még a primitív emberi is több, mint az, ami egészen anyagi, teljesen szellemtelen és embertelen.

A mai ember hajlik a vallásosságra, de zavaros az istenfogalma. Ezért süllyed sokszor olyan mélyre, hogy áldozatává válik annak, ami pedig egyedül érte van. Mihelyt faragott képet imádunk, rögtön elveszítjük az Isten fiainak szabadságát, rangját és fölénk kerekednek — megbosszulva a rend megzavarását — saját alkotásaink és zsarnokainkká lesznek azok, amiknek szolgálniok kellene szellemiségeinket.

Igy teljesedett be az ember tragédiája a bálványimádás által a szociális kérdéssel kapcsolatban is. A munkásságon teljesedett be először; intőpélda lehetne mindenkinnek, hogy mint lesz saját csapdája foglya, hogy esik bele, aki másnak ás vermet, hogy kerül megalázó, teljes kiszolgáltatottságba ember-nél alübbvaló erőkkel szemben, aki megtagadta a hódolatot a személyes Istantól. Az ősi, gőgös, lázadó ige, a »non serviam« — amely mindig az Isten helyzetének, hatalmának, függetlenségének megirig-

léséből származik: *eritis sicut dii* — a gyötrő vágyat ébresztő illúzióból, hogy *lehetünk* olyanok, mint az istenek — minden és nem is nagyon nagy idő múlva lamentációjával változik és Jeremiás szavával ordít fel az emberi lélekben az elviselhetetlen fájdalom: *servi dominati sunt nostri*: szolgák uralkodnak felettünk és nincs, aki megszabadítana az ő kezükből. Nincs nagyobb megalázás, mintha alábbvaló tényezők hatalma alá kerülünk a szabadulás reménye nélkül.

Így járt a munkásság, amely csakugyan elviselhetetlen helyzetbe került a kezdődő modern kapitalizmus, a manchesterizmus hatalma alatt. Joggal nevezték abban az időben modern rabszolgaságnak az ipari munkásság sorsát. Nálunk, Magyarországon — most kezdünk csak ráeszmálni — egy időben még az ipari munkásságnál is mélyebbre került az úgynevezett »nincstelen« földművesszegénység, az agrárproletariátus. Nem a kisgazdák, a csalédek is csak részben, hanem a zselliérek, napszámosok, kubikosok, mezőgazdasági munkanélküliek. És eltekintve az agrárszocializmus alföldi, gyorsan és keményen elintézett feltünésétől és mozgolódásától, senki se emelt szót e legelhagyatottabb és elképzelhetetlenül alacsony életszínvonalú társadalmi réteg érdekében. Az ipari munkásság érdekeiről beszélt az egész világ — a szociáldemokrácia tagadhatatlan érdeme ez, valamint az is, hogy Európa nagyobb részében nem robbant ki ennek az óriás tömegnek mérhetetlen elkeseredése — az agrár proletariátus szenvedését a foglalkozásával, vidéken lakásával, mezei, erdei munkájával összefüggő romantikus színezet szinte teljesen eltakarta és senki se beszélt róla.

A szociáldemokrácia érdeme, hogy egy-két ország kivételével levezette a feszültséget, ébrentartotta az érdeklődést és javított is lényegesen az ipari mun-

kásság helyzetén. Be súlyos felelősséget visel azért, hogy Marx materializmusával inficiálta az ipari munkásságot és érzéketlenné tette minden szellemi értékkel szemben. A munkásság teljesen elvetette az Istenhitet s elfogadta azt az álláspontot, hogy a vallás csak ópium a szenvedőknek, az Egyház nem is akar egyéb lenni, csak »spanyolfal«, mely fedezí és eltakarja, biztonságba helyezi a gazdagok és hatalmasok visszaéléseit, önző, könnyelmű életét, melyet maguk is szegyeinek. Az embernek sincs halhatatlan lelke, hanem csak a kémiai alkatrészek bonyolult, de folyton bomló, az elmúlás, illetve az anyag megmaradásának elve szerint az átalakulás felé sodródó, Schoppenhauer-i borúval értékelt halmazata, melynek csak testi, anyagi, gazdasági igényei, hiányérzései vannak, minden, ami szelleminek látszik, csak ezeknek a vetülete, felszínes ornamens, felépítmény, csak bonyolultabbá, raffináltabbá, finomabbá teszi az igényeket és kielégítésüket.

Már talán maga Marx is rájött és belátta, hogy ha az embert ennyire mélyen aláértékeli, ha az ember csak »mulandó, szétomló alak« (Kostand), mint »a fazekas kezeműve« (Jeremiás) és élete »mint a levél hullásad — ahogy már Homeros szívén is átnyilallott, ha nem több, mint amit Pázmány Péter reprodukálhatatlant drasztikusan, de magyarul, józanul, illúziók nélkül megmondott, akkor nem is nagyon kívánhat többet magának a kifacsart citrom, az ócskavas közé dobott, elkopott csavar sorsánál. *Ha csak annyit er az ember, amennyire használható, amennyire hasznnot ^ hajt, akkor nem lehet nagyon fennhangon kezdeni a követeléseket.* Egy drága mén, vagy bika, egy Jól tejelő tehén akkor feltétlenül több gondosságot es áldozatot érdemel, mint egy szegény, tüdővészkes öregasszony, egy vérbajos, vezna fiú, akit csak a

leghitványabb munkákra lehet használni, hogy egy milliókat érő drága gépről ne is beszéljek. Megsejtette talán Marx is, de a marxisták okvetlenül, hogy *materialista alapon nem lehet mint az igazság és az igazságérzet követelményét, mint az emberi méltóságnak járó megbecsülést követelni a munkásság életszínvonalának emelését*, hanem »aki bírja, marja«, az ököljog síkjára kell az egészet áttolni a jog és az emberrang síkjáról, erőszakot kell állítani az erőszakkal szemben: s ezzel megérkeztek az osztályharc gondolatához és teljessé tették a sivár materializmust, az anyag uralmát.

De hogy az erőszak milyen szenvedéssel jár, hogyan csúfolja meg naponta az igazságot, hogy lázad ellene semmivel se törődve, minden áldozatot és kockázatot vállalva az emberi szív: azt tapasztalatból tudjuk. Megtanultuk, hogy az osztályharccal csak rombolni lehet, de az életszínvonalat emelni nem. így teljesedett be a munkásság tragédiája: Istennek nem akart szolgálni és rabja maradt saját rendszerének, az anyagiasságnak, az erőszaknak. Rabja maradt a gépeknek és minden anyagi értéknak, melyet éppen ő kezdett túlbecsülni, az abszolutumnak, legföbb értéknek járó tiszteletben részesíteni. Kivágta, mint a cigány, maga alatt a fát, lerombolta az Istenhitet, mely pedig az ő emberrangjának is szilárd biztosítéka volt, mert *ha van Isten, akkor az ember az ő képemása és csak neki hódol*. Mesterségesen felfújta az anyagi értékeket s mivel az Istenhit biztos alapjáról már lelépett, nem maradt hely számára a felfújt értékek mellett, elsodortatott. Eszköz lett, termelőeszköz, mint a többi. Itt-ott néha teltebb jászolhoz, tisztább istállóhoz jut, ha megbecsülik a hasznót, amit hajt, de az erőszak vas vesszője emelkedik föléje, mint Oroszországban, ahol pedig olyan

rendszer gyakorolja az erőszakot, mely állítólag érte van. Kardot rántott az osztályharc gondolatának fölvetésével, illetve a harc megkezdésével és irgalmatlan, pusztító folytatásával: aki pedig kardot ránt, kard által vész el.

A materializmus, vagy pantheizmus szellemében történő egyéb túlértékelések, — legyen az bár a testiség minden elé helyezése, vagy a pénz és vagyon gyakorlati imádása, a hatalomnak a legnagyobb érték gyanánt való becsülése, egy személy túlzó szeretete, vagy akár a *legnemesebbeknek*, mint *családnak, fajnak, nemzetnek, hazának, tudománynak, szabadságnak abszolút független, alkalmazkodásra nem köteles, legtökéletesebb értékké való minősítése az Isten detronizálása mellett* — mind a munkás-materializmus sorsára jutnak; amiben vétkeztek, abban bűnhődnek, embernél alábbvaló értékek megalázó zsarnoksága alatt nyögnek. A szabadság az Isten fiainak kincse, azoké, akik Neki szolgálnak: »*Veritas Dei liberabit vos.*«

ISTENHIT A POLITIKÁBAN

...faragott képet ne csinálj magadnak, hogy azt imádjad.

Megemlékezzél arról, hogy az Úr napját megszenteljed.

Istennek nevét Mába ne vegyed.

I., II. és III. parancsolat.

Két cím alatt is tárgyaltam már az első parancsolat közéleti jelentőségét és az alábbi tanulmány címe látszólag megint csak az első parancsolatra utal. »Istenhit a politikában«: ha ezt olvassuk, elsősorban az első parancsolatra kell gondolnunk, mely az igaz Isten imádását teszi az ember kötelességévé és megtiltja a bálványimádást, vagyis az evilági, anyagi, vagy szellemi, de teremtett, azaz természeti, illetve az ember által alkotott, vagy létrehozott értékeknek olyan vallásos kultuszban való részesítését, mely csak a magától való örök, változatlan, végtelenül tökéletes, szellemi és személyes Istennek jár. Szűkebb értelmezés szerint így lehetne meghatározni a bálványimádást. De tágabban, átvitt értelemben is magyarázhatjuk az első parancsolat második és harmadik tételeit: »idegen isteneid ne legyenek én előttem, faragott képet ne csinálj magadnak, hogy azt imádjad.« Nemcsak a vallásos kultuszt kell imádásnak minősítenünk, hanem minden bölcsleti, vagy gyakorlati értékelést is, mely véges, evilági értéket, természeti adottságot, viszonylatot, állapotot, emberi igényt, eszmét, eszmerendszert, vagy alkotást

az első helyre helyez, elsőnek, illetve legfőbbnek minősít, minden kötöttség alól felszabadít, minden irányító, meghatározó, korlátozó tényezőtől függetlenít, ellenben minden az illető értéktől tesz függővé, minden hozzáidomít; bölcselileg tehát teljes és független, a lét lényegét és értelmét adó valóságnak, azaz abszolutumnak deklarál. Az Istenhit tehát az első parancsolat témájához tartozik, mégis a második és a harmadik parancsolat szövegét írtam jelige gyanánt e fejezet címe fölé.

A második és a harmadik parancsolat ugyanis inkább tartozik az elsőhöz, mint a többi héthez. A hagyományos ábrázolás szerint is a két kötből, — melyet a Sinai-hegyen elmélkedő Mózes az Úrtól kapott s melyet a lázadó, hütlén nép halványán, az aranyborjún tört össze és amely később egészen a salamoni templom pusztulásáig a Szentek Szentjében, a Szövetség Szekrényében őriztetett, amit Nabukodonozor babiloni serege elől Jeremiás rejtett el valahová, de soha többé elő nem került — külön volt csoportosítva az első három és külön a második táblán, a többi hét. Ebből a beosztásból is kitűnik, hogy közös alapgondolat köti össze a két csoport tételeit, illetve ezek tulajdonképpen két általános kötelezettség részletezését tartalmazzák. A második és harmadik parancsolat is az igaz Isten hitét teszi az ember kötelességévé, illetve az embernek Istenhez való viszonyából származó kötelességeit sorolja fel. Az első az igaz Isten megismerését, imádását, szolgálatát parancsolja és keményen megtiltja a bálványimádást. A másodikban a negatív Istentiszteletről, az Isten nevének megbecsülése ellen vétett vétkekről, általában a kultusz hiányáról és a kultusz hiányairól, valamint a kultusz elferdüléseiről van szó, míg a harmadik a külső és közös Isten-

tiszteletet, általában a formális Isteniszteletet, a kultusz formáit és módjait, a külső ünneplést, az ünnepek megszentélését hangoztatja. Megismétli tulajdonképpen az Isten első parancsát, melyet a teremtés után adott, hogy az alkotóerőben és alkotóképességen, az értelem által vezetett akarat termékenységében Őreá, a Teremtőre, a végtelen Alkotóról hasonlító ember — hogy erről a hasonlóságról soha meg ne feledkezzék — az Úr példáját követve, hatnapi munka után — mely az emberi alkotás módja, a teremtésnek végtelenből végesre kicsinyített másá — az alkotás, a munka dicsőségét ünnepelve — hogy dicsősége legyen ez a legfőbb Alkotónak is — a hetedik napot megszentelje. Tehát az Isten lélekben való imádásának (I.) negatívumáról (II.) és külső, konkrét formáiról (III.) beszél a következő két parancs, míg a többi az embernek embertársaihoz való viszonyát szabályozza, felebarátaink iránti kötelességeinket sorolja fel.

Ez a beosztás megfelel az Újszövetség alaptörvényének, a *hét főparancsolatnak*. Tudjuk az Eвангéliumból, hogy az Úr Jézus határozott kijelentése szerint, az egész törvény, azaz minden parancs benne van a két főparancsolatban: »in his duobus mandatis universa lex pendet et prophetae« (Máté 22., 40.) Azaz: az Isten iránti mindenekfölötti szeretetben és a felebaráti szeretetben. Aki ezt megtartja, élni fog; ez elég.

A keresztény erkölctan modern rendszerei inkább a háromra tágított főparancsolat szerint szoktak haladni: I. kötelességeink Isten iránt, II. kötelességeink önmagunk iránt (szeresd felebarátodat, Biint önmagadat), III. felebarátaink iránt. De a főparancs szeretetről beszél. Az Isten *minden fölött való szeretete* magában foglalja ugyan az ő legfőbb

Úr és Teremtő, magától való, végtelenül tökéletes, *abszolút Valóság* gyanánt való elismerését s az ebből eredő konzékenciák levonásának vállalását, szóval az imádást is, *de mégis többet jelent ennél*. A szeretet olyan belső azonosulást fejez ki, amely már csak a mi vég-telent el nem érő, gyenge erőinket kölcsönadott isteni erővel *természetfölötti* síkra fölerősítő *hegyelem* segít-ségével történik meg. A főparancsolat a megváltott ember törvénye, a tökéletesített törvény, természet-feletti. Mi most azonban az ennek alapját képező *természetes erkölcsi törvénnyel* foglalkozunk, (gratia non destruit, sed supponit naturam) a természeti törvény nyomait keressük a közéletben. Ezt ugyanis kinyilatkoztatás, egyházi tanítás nélkül is meg-ismerheti az ember, ismernie kellene az embernek. A természetfeletti gyökerű és a természetfelettivel kapcsolódó aktusokat előíró újszövetségi törvény a közéletben *már csak a közösség pozitív hitvallása által* valósul meg. A természetes erkölcsi törvény pedig Szaudi-Arábiában, Törökországban, Japánban éppen úgy kötelez és megtartható, mint Finnországban és Olaszországban. A kegyelem persze a termé-szetes erkölcsi törvény megtartását is könnyebbé teszi, de kegyelmet csak az egyének kapnak, a közösség szempontjából ez mindegy. A közösségnak nincs olyan meghatározottsága, mely elzárná tőle a természeti törvényt. Ezt azonban a tízparancsolat tartalmazza, tehát eszerint haladva kell a természetes erkölcsiség közéleti nyilvánulásait, vagy problémáit mérlegelnünk.

De a kötelességeknek két nagy csoportra való osztása, az Isten iránt és az önmagunk, valamint felebarátaink iránt való kötelességek megkülön-böztetése a természeti törvényre, a tízparancsolatra is kitűnően alkalmazható. Ezért ebben a tanulmány-

ban Isten iránti kötelességeink közéleti vonatkozásainak tárgyalását befejezendő, a hiten kívül, az ellene elkövetett vétkekről és a formai, külső megnyilatkozásról, szóval a II. és III. parancsolatról is lesz szó.

Említettem már, hogy a tízparancsolat a természetjog legföbb, fundamentális tételeit fogalmazta meg, kodifikálta először egy primitív nomád nép számára is érthetően, de egyszersmind minden idők minden nemzedékének is, hogy fejletlenebb és öntudatlanabb erkölcsi érzék mellett is, kezdetlegesebb bölcselői készültségű, vagy egészen műveletlen lelkek is eligazítást találjanak benne, legalább is az élet legelembibb, az ember szellemi színvonalát, relatív és örök boldogságát leginkább érintő kérdéseire vonatkozólag.

Mindig nagy gondot okozott a gondolkozóknak az erkölcs és politika egymáshoz való viszonyának kérdése. A »Katólikus írók Új Magyar Kalauza« című gyűjteményes munkában Horváth Sándor O. P: »A természetjogi rendező szerepe a társadalomban és Ibrányi Ferenc: »Erkölcs és politika« című tanulmánya kimerítően és mélyen tárgyalja ezt a kérdést. Nekünk elég ezúttal annyi, hogy az erkölcsi kötelezettség, mely az ember fogalmával, lényegével, természetével való egyezés szükségességből és az ember legföbb céljából, az isteni minta szerint való tökéletesedés és az Istennel szeretetben való egyesülés szükségességből származik, minden emberi tevékenységre és viszonylatra kiterjed. »Legyetek tökéletesek, mint ahogy a ti mennyei Atyátok tökéletes.« (Mt. 5, 48.) Mindennek egyeznie kell a mintá-

¹ Katholikus írók Új Magyar Kalauza. Szerkesztette dr. Almássy József. Budapest, 1940.

val és minden vagy elősegíti, vagy hátrálta a cél elérését. Tehát a politika is csak eszköze a tökéletesség és boldogság megközelítésének, mert bizonyos javakat, melyek szükségesek a tökéletesedés, vagy boldogabb élet szempontjából, csak a közösség szervezett erőivel lehet megszerezni és biztosítani az ember számára. Ebből az is kitűnik, hogy a közösség van az egyénért, de nem korlátlanul, az egyén tetszése szerint, hanem csak az Isten akarata, a természet rendje szerint szolgálja az egyén javát s az egyénnek alá kell vennie magát a közösségi érdekek éppen azért, mert a közösség az ő javát szolgálja az Isten rendelése szerint. A cél az *egyén* java, nem a közösség java, de a közösség az, amelyik parancsol s önmagát az egyénnek kell fegyelmeznie és korlátozna, hogy a közösség az egyén javára lehessen.

Minduntalan felbukkannak a politikai életben az erkölcsi megfontolások, *éppen a létnak a végcélban kifejeződő megbonthatatlan egysége miatt*. A legelszántabb népvezér, hadvezér, államférfi lelkismerete is megmozdul néha és kényszeríti a cselekvés lendületében nem sokat töprengő politikust, hogy számot vessen önmagával és tisztázza, mit akar tulajdonképpen. A múló napi igény kielégítésén, gyakorlati érdekek szolgálatán túl vannak-e magasabbrendű ambíciói és céljai, akarja-e, hogy tettei és alkotásai harmonikusan illeszkedjenek be az egyetemes tettek és alkotások rendjébe, amely nem véletlenül kialakult egység, nem egyszerűen összhang a sokféleségen, hanem egyetlen örök főcél alá rendel eszköz, lépcsőfok, vagy akadály gyanánt minden, ami az ember akaratából történik s amivel az emberi akarat összeköttetésbe kerül. A tökéletesség felé haladásban megtalált, mindig maga-

sabb rendű boldogság: ez a cél a keresztény világ-nézet szerint és ezt a célt egészen, végleg elérni csak kölcsönkapott isteni erők felhasználása által, csak ennek a világnak partjain túl, az örökkévalóságban, a végtelenben, halálunk után Istennel egyesülve lehet. *De mindennek, amit csak gondolunk, vagy teszünk, mindennek, ami csak az ember számára ezen a világon mint felhasználható érték létezik, e végső cél szolgálatában kell állnia.* Tehát nincs az életnek független ága, önálló, különálló síkja, valamennyi a főcéltartozik, mindegyik érte van, mindegyiken a cél felé haladunk. A politika is az ember legfőbb céljáért, tökéletességéért, illetve boldogságáért van, mert sok minden szükséges a tökéletesedés egy-egy következő, előrendő színvonalához, fokához, sok minden tartozik az ember boldogságához, amit csak szervezett és irányított közös-ségi — egyházi, vagy állami — erőkkel lehet elérni, vagy biztosítani.

Tehát a politikai élet minden jelenségének összhangban kell lennie az erkölcsi törvényekkel, mert különben nem segít közelebb a főcéltartozik, hanem megakadályozza megközelítését. A cselekvő, alkotó ember tett előtt, cselekvés közben a szükséggel és igényivel szemben, a vágy sodrában, az emberi szenvedés döbbenetében nem ér rá filozofálni, nem mérlegelhet, nem bíráskodhatik különböző ellentétes erkölcs-bölcseleti rendszerek ütköző tételei felett. Gyorsan és biztosan kell tudnia a legegyszerűbb léleknek is, hogy tette, vagy alkotása beleilleszthető-e az egyete-mes szellemi világrendbe, azaz az erkölcsi rendbe.

Erről gondoskodott a kinyilatkoztatás. A tíz-parancsolat az emberi cselekvések, az emberi élet értékelésére vonatkozó isteni közlés elsősorban magát a főcélt ismerteti, melytől minden emberi tett értéke

függ. Istennek szolgálunk-e egész életünkkel, vagy valaki másnak? Ez a legfontosabb kérdés és minden tettünk eszerint fog minősülni. Hiszünk-e egy jobb hazát s benne az erény diadalát, mint Arany János köti a lelkünkre, glóriával tudja-e »átlépni« a riasztó, sötét sírgödröt, mint Madách Évája, a feltámadásra teremtett, a megváltásban diadalmas emberi lélek, vagy szolgája marad-e egészen a szörnyű »semmi« sötétségének bekövetkezéséig az anyagnak, melyről úgy szeretné hinni, hogy az övé, hogy érte teremtetett, hogy szellege uralkodhassék felette és ellenkezőleg kisül, hogy az öntudat fénye csak csaló lidércfény volt, pár nyomorult évtizedig világított nekünk, hogy aztán újra az öntudatlanság, a személytelenség sötétségébe zuhanjunk, mert nem az öntudat, a szellem az úr, hanem az anyag. A személyes Istenbe vetett hit a fény, az öntudat, a szellem vallása. *Faragott képek imádására elborul ez a fény és kezdődik az anyag uralkodásának sötét, hideg reménytelen világa.*

Mire szervezze az első, a legerősebb közösséget, az állam az embereket, mit imádjának és minek higyjék önmagukat, öntudatnak, vagy anyagnak: ez a kérdés a politikában is az első. A második és harmadik parancsolat mondja meg, hogyan kell az igaz Istant imádni pozitíve és negatíve: mit jelent a gyakorlati politikai életben az igaz Isten helyes imádása és mit jelent a faragott képeké, erre kellene feleletet adnunk.

A kötelességekre mutat tehát a második és harmadik parancsolat, melyekkel Istennek tartozunk. A kötelességeket jelöli meg röviden, melyek egyszerűen az Isten létéből fakadnak, illetve következnek abból, hogy hiszünk Istenben, azaz, hogy van Isten, még pedig személyes Isten, a mindenből független, magától-való, örökévaló, szóval abszolút tökéletességű Lény,

a legfőbb Érték. Ha a legfőbb érték, az ősörök, az abszolút változatlan, változtató, *nem személy, mert se öntudata, se szabadsága*, hanem belső kényszerűség uralkodik felette, mint például az anyag felett a materialista elképzelésben, vagy a hegeli pantheizmus ideája felett, akkor — eltekintve attól, hogy az ilyen legfőbb érték tulajdonképpen nem Isten, mert már hiányzik belőle az értelem s a szabadság, tehát függ attól, akitől ilyent kaphatna, — *külső tiszteletben, kultuszban nem volna részesíthető* (harmadik parancs: megemlékezzél arról, hogy az Úr napját megszenteljed). Ez a személytelen legfőbb érték tisztelet nélküli, tréfás emlegetéssel, *se kimondott káromkodással, a legdurvább Isten-gyalázássál se volna megsérthető* (második: Istennek nevét hiába ne vegyed), mert hiszen a tisztelet kifejezése szavakkal, jelekkel, akciókkal (külső Istantisztelet, liturgia, rítus) *csak személynek jár*, csak személyben kelhet megelégedést, örömet, jutalmazó készséget és *megsérteni se lehet se állatot, se eszmét, se vak, ösztönös törekvéseket, vagy törvény-szerűségeket*.

Az Istenhit, a theisztikus világnézet és a politika viszonyát vizsgálva, most a vallás szabad gyakorlásának kérdéseiről, a külső Istantisztelet közéletbeli jelentőségéről, a hitvallásos és a hitvallás nélküli indifferens állam eszméjéről, az indifferens államokbeli kereszteny hívők helyzetéről, az ilyen államok s az Egyház viszonyának szabályozásairól, a konkordátumokról írhatnék a harmadik parancsolattal kapcsolatban; a másodikra hivatkozva pedig a magyar nép állítólagos faji jellemvonásáról, a természetföltöti iránt való érzéketlenségéről, sőt a szellemiek től való visszariadásáról, durva, tragár, káromkodó hajlamáról lehetne szó a következőkben, Mindegyik vonatkozásban, pozitíve és negatíve súlyos

felelőség és súlyos feladatok terhelik az államot a személyes Istenbe vetett hitre vonatkozólag és nem egy kérdés lett ma időszerűvé az említettekkel kapcsolatban és sürgeti a modern államhatalom igényeinek és álláspontjának tisztázását.

A harmadik parancsolat az egyetlen, mely nem természetjogi tételet tartalmaz, amennyiben a termeszét rendjéből azt mégsem lehet levezethetni, hogy a hét egyik napján bizonyos ünnepi magatartás — pozitív és negatív értelemben — fejezi ki legalkalmasabban a lélek érzelmeit Istennel szemben. A második parancsolat azonban magától értetődő, világos természetjogi követelményt foglal magában, de lényegére nézve, egészen általános értelemben, mégis ilyen a harmadik is. A viszonyból, mely Isten és az ember között fennáll, továbbá az emberi természetből, test és lélek kettősségeből, kevés igyekezettel levezethető, hogy bár — mint Jézus Krisztus mondta Jákob kútjánál pihenve a viharos múltú szamaritana asszonynak: »Lélek az Isten és akik imádják Öt, lélekben és igazságban kell imádniok« (János 4. 23.) — mégis testhez kötött lélek csak a test által és a közösségi életre teremtett lélek a közösségen, a közösség aktusai által is imádhata és kell is imádnia az Istant. Csak a részletezés, a megvalósítás módja az, ami kinyilatkoztatás nélkül nem lett volna megismerhető, a külső és közös imádás szükségessége azonban szintén az örök természeti törvényen alapul.

Ami pidig természetjogi követelmény, az kötelezettséget teremt az állam számára is. Semmiféle emberi hatalom nem függetlenítheti önmagát a természeti törvénytől. Éppen ez a függőség teszi más emberi hatalmakkal szemben függetlené az államhatalmat s ebben a függőségen gyökerezik a hatalom alatt élők joga a szabadsághoz és valamennyi szabadság-

joga. Ha pedig ez így van, akkor az említett kérdések nagyon is időszerűek és semmiesetre sem felel meg a közjónak, nem szolgálja a fejlődés érdekeit és semmi jó se fog belőle származni, ha ezeket a kérdéseket, viszonyokat, adottságokat olyan különbözőképpen ítéljük meg és értékeljük, mint ahogy ma, sajnos még keresztények is a legnagyobb bizonytalansággal kezelik ezeket s alig sejtik, milyen nagyjelentőségű világtörténelmi szerepet kellene betölteniök azáltal, hogy minden előkvetnek e kérdések, vagy relációk természetjogi szellemben való megoldásáért, illetve kiépítéséért, vagy reformálásáért. *De hányan tudják ma, mi a keresztény tanítás, a magától éretődő, egyetlen képzelhető, természetes keresztény álláspont ilyen és hasonló kérdésekben?*

Indokolt volna tehát, hogy sorra vegyem a vallásgyakorlás, a külső Istenisztelet, a hitvallásos állam, az állam és egyház, valamint a káromkodás közismert magyarországi népszerűségének kérdéseit ebben a fejezetben, mely az igaz Isten imádásának pozitív és negatív értelmű megvalósítását, a második és harmadik parancsolat közéleti jelentőségét tár-gyalja. Mégse merülök bele e nagyjelentőségű és annyira aktuális tények fejtegetésébe. Pedig nagyon régen nem mutatkozott olyan erős hajlandóság az államhatalom részéről a természetjog megtagadására, önmagának a természeti törvény uralma alóli felszabadítására, mint ma. E nagyjelentőségű, világnézeti állásfoglalással szemben, melytől egyének millióinak életszínvonala, elemi igényei, nemzetek sorsa, ég jövője, a kereszténység és a keresztény egyházak hivatásának teljesítése, szabadsága és tekintélye függ, szóval *ilyen igazán általánosan sors-döntő kérdéssel szemben talán még sohasem voltak annyira Közömbösek a keresztény tömegek, sohase volt annyira ke-*

vert és zavart a keresztény közvélemény, ennyire tehetetlenek és befolyástalanok a keresztény szervezetek mint ma.

Mégis maradok a két parancsolat értékelésében az egyetlen gondolat mellett, melyre már az előbb rámutattam: a második és harmadik parancsolat elsősorban azt határozza meg, hogy a mi Urunk és Istenünk, aki helyett faragott képeket, emberi alkotásokat, vagy emberi gondolatokat abszolút érték gyanánt elfogadni, mindenél előbbrevaló eszményként maximális tiszteletben részesíteni emberhez méltatlanabb és főleg végzetesebb bálványimádás, mint Zeus és Jupiter, mint akár Baál és Astarte kultusza, az igaz Isten, a valóságos, abszolút létező, a lét teljessége, minden tökéletesség és érték végig telen valósulása, *személyes Isten, személyes, tehát az értelelm és szabadakarat harmóniájában megnyilatkozó valóság*. Mind a két parancsolat olyan tiszteletet követel Istennek, amit személytelen létnek nem teljesíthet a hasonlíthatatlanul magasabbrendű, személyes emberi szellem, vagy az egyéniségekből álló, egyéniségekért való emberi közösség.

Elviselhetetlen volna az élet, ha nem tudnánk hinni, mint apáink és anyáink hitték századokon át, hitték, mikor csókolták a keresztfeszített, szenvedő Krisztus képét, hogy ha felharsan a szó, az isteni parancs: »Elevamini portae aeternales«, táruljatok fel örök kapuk s ők átlépik a küszöböt, küszöbön, örök kapun, életen, fizikán túl a másik parton, a másvilágon, másik életben nem értelmetlen erők morzsolják össze törékeny létüket, hanem egy személyiség, értelemtől kormányzott akarat, végig tündérszabadság után áhító meggyötört lelküket.

Jelent-e valamit ez a hit a politikában is? pillanatnyi ingadozás nélkül kell felelnünk: nagyon sokat. Nem mindegy, milyen tagokból áll a közösség, milyen polgárok ból az állam. *Aki nem ismer nagyobb értéket és erőt az anyagnál, az a közösség tagjait se tekinti polgároknak.* Más akaratok hordozzák az állam terhét, ha személyes Istenet, igazságot és szeretetet látnak az élet túlsó partján, mintha a tehetetlen kiszolgáltatottságban borult be a lelkük. Két nagy érték keletkezik így ezekben az államot hordozó, kiegyensúlyozott emberi akaratokban az állam számára: *felelősség és szeretet.* Egészen mássá lesz a közösség e két értéktől, lényege változik meg, ha felelősségérzést hoznak be az emberek s szeretetet a közösség keretei közé és a felelősséget átérző és szerető emberek igényei kikényszerítik, kiváltják, ki követelik a közösségtől is, hogy *a hatalom tevékenységét is a szeretet határozza meg.*

Gyakorlatilag az következik ezekből a közösség, illetve a hatalom számára, hogy ha értéknek tartja a közösségi életben, az egyénnek a közösséghöz való viszonyában a felelősséget és a szeretetet, ha az igazságosság erénye mindenhol fajtájának biztosítása és elősegítése céljából — az osztó, a kölcsönös és a törvényes igazság érdekében, melyek közül az első a hatalom részéről az egyéneknek, a második az egyének részéről más egyéneknek, a harmadik az egyének részéről a közösség számára biztosítja, ami azt megilleti (*suum enique, mindenkinék a magáét*) — fontosnak tartja a felelősségvállalást és ha még a legtökéletesebb igazságot is tul rideg életformának tartja az érző ember számára és az igazságot még csiszolni, melegebbé, rugalmasabbá és színesebbé akarja tenni a szeretet által, akkor a természet jog határai között minden-

meg kell tennie, hogy atheisták bőlcseleti rendszerekkel, elméleti és gyakorlati bálványimádásokkal szemben a személyes Isten imádását mozdítja elő. A közösség küzdjön az Istenhitet sértő bűnök, mint a vallásos érzületet meghibánító megnyilatkozás, a vallást gúnyoló, gyalázó vagy semmibevezvő indifferentizmust terjesztő állásfoglalás, babona és káromkodás ellen, tartsa tiszteletben a külső közös istentiszteletet és kapcsolódjék ebbe maga a közösség is.

Tudjuk, hogy a renaissance óta állandóan tart az állam laicizálódása, az Istenhittől való lelki eltávolodása; a feltámadó pogány szellemiség idézte elő ezt a folyamatot, még pedig részben a pogány materializmus és élvezetvágy, részben a pogány hatalomvágy fordította el a lelkeket az Istenhittől és ennek következetében közömbös lett maga a közösség, a hatalom is. Az Istenhit száműzetett a politikából és különböző atheistá világnezetek foglalták el helyét, a gyakorlati bálványimádás különböző formáival inficiálva a lekkeket. A materializmus hatására érzéküket vesztették az emberek a szellemi értékek és a természetfölötti iránt. Rövidesen kifejlődött egy öntelt, naiv illúzióktól fűtött racionalizmus, az emberi ész és egyéniségi bálványozása.

Önmagát legértékesebb alkotásaiban ünnepelhette leginkább a felfedezések től megmámorosodott ember és legértékesebb alkotása kétségtelenül az állam volt. Adva volt az öncélú, mindenről függetlenített, csak saját érdekeit értékelő állam kultusza, az etatizmus, az államistenítés, amit az újjáéledő római klasszikus szellem is elősegített, hiszen az etatizmus tetőzése a római császárság teljes, az egész népre igényt tartó hatalmában állapítható meg. A bálványimádásnak ez a fajtája, mely külö-

nösen azért volt veszedelmes, mert felelőtlenné tette a középkorban szigorú felelősségérzettel viselt hatalmat és függetlenítette az erkölcsi törvénytől, egyedül saját javában látva az erkölcsösségi normáját. Ez a felfogás csendben átvészelt a renaissance reakciójának, a reformációnak és ellenreformációnak szigorúan istenhívő és egyházias korszakát, és folytatódott a felvilágosodott abszolutizmus állam-raison kultuszában, míg a forradalom rendőrré nem degradálta az államot és a két bálványimádás helyett csak egyetőrt meg, az értelem és az egyén istenítését, de azt annál tragikusabb végletekben, kiölve szinte az osztó és a törvényes igazságosság igazi értelmét. Az állam elhanyagolta az ember legnemesebb igényeinek gondozását s az egyén alig érezte magát a közösség szolgálatára kötelezettné. Mégis volt értékes eredménye is: a jogrend és biztonság megteremtése.

Közben a reformáció kora nagy tömegek lelkében helyreállítja a kereszteny értékelést, a szigorú evangéliumi szellemet, de a testvérharc miatt mindenki fél rászorult a hatalom támogatására s ezért nem tud olyan tekintélyel fellépni vele szemben, mint kellene. Ezért e kor uralkodói kevés kereszteny vonást tanúsítanak: vagy a renaissance feje-delem, vagy a felvilágosodott abszolutista uralkodók típusaihoz tartoznak. így azután alig sikerült e két bálványimádást visszaszorítani, különösen a gyakorlatban nem. Ez a nemzedék nagy volt a hitvallásban, de sokkal kisebb az erkölcsi tökéletességen.

Sct egy új bálványimádás vágja született. Az oltári szentségről vallott katolikus valóságos jelenlét-tan, a Szűz Máriának, mint Isten anyjának járó különös tisztelet (hyperdulia) s a szentek

tisztelete (dulia), melyet a katolikus tanítás és élet mindig élesen megkülönböztetett az imádástól (latria), a protestánsok szemében botrányos bálvány-imádásnak látszott. Némelyik fejedelem valóságos ószövetségi fanatizmussal harcolt az igaz Isten hitéért — de jó renaissance vagy felvilágosodott abszolutista stílusban inkább a politikai hatalom gyarapodására sandított és az államnak a vallásos és erkölcsi kötöttségek alól való felszabadításával minden elkövetett, hogy egy másik, igazi bálvány-imádást kényszerítsen alattvalóira.

Ma — gondolom — a protestánsok is megértik már, hogy mi a különbség az imádás és a tisztelet között s hogy ami dukál egy politikusnak is, azt nem lehet megtagadni az Istant legjobban megközelítő, az élet művészetét az emberileg elérhető tökéletesséig fejlesztő szentektől, a lélek hőseitől. Ady Endre aposztrofálja magát és az édesapját egyik gyönyörű versében mint két magyar kálvinistát, aki »únta a faragott képet és dalolt, hogyha a keresztre nézett«. De multak az évek és ma ő is jóváteszi, amit akkor elmulasztott a kereszt előtt: »leveszem a kalapom mélyen«. Ady már megértette, hogy a szimbólum pszichológiai szükségesség és hogy mélyen rögzíti az eszmét, a hitet, amivel szemben csak a legmeghatottabb tiszteletet tanúsíthatja, aki megsejtette egyszer az arasznyi emberi lét törpe nyomorúságát.

A liberális gondolkozás — mint említettem — inkább azzal követett el hibát, hogy túlságosan kevésre értékelte az államot s csak a racionalizmus, individualizmus és a gyakorlati materializmus különböző formái, mint a pénz, vagyon túlértékelése, azoknak pogánysága, kiknek az apostol szerint »istenük a hasuk«, a mérték nélküli testkultusz és érzékkiségek által került szembe az Istenhittel. Az

állam ezek mellett nem foglalt állást persze, csak a szabadságot torzította indifferentizmussá és csak ezt tette hivatalos programmjává, de jóindulatú semlegességgel, titkos rokonszenvvvel figyelte a »laissez fairé« keretein belül a különböző új pogányságokat. Pedig ezek ásták meg sírját: a racionálizmus, amely minden természetfeletti tényezővel együtt a számonkérő és igazságot szolgáltató Isten eszméjét is elvetve, a felelőtlenség melegágya lett, politikusokat és polgárokat egyformán felelőtlen gondolkozásra és cselekvésre befolyásolt. Hogy a materializmus kiirtja a szeretetet, azt nem kell részleteznem. Csak szellemi világnézet alapján lehetи szeretni tiszta, szellemi szeretettel. A szeretet hiánya miatt mérgesedett el a szabadverseny, a szociális kérdés. A szeretet esett ki a francia forradalom jelszavai közül a harmadikból, a testvériségből. Tártalmatlan frázissá aszott össze szeretet nélkül, a legtöbben azt sem tudták mit jelent. »Amit akartok, hogy cselekedjenek nektek az emberek, ti is cselekedjétek azt nekik« (Máté 7., 12.) — ennek az evangéliumi alaptörvénynek kellett volna a testvériség jelszavának tartalmát szolgáltatnia. De egy olyan társadalomban, mely az ököljog szabadveresnyében éppen fordítva alkalmazta ezt: »amit nem akartok, hogy nektek cselekedjenek az emberek, cselekedjétek azt ti nekik«, a szabadságnak és az egyenlőségnak is el kellett buknia a testvéri szellem hiánya miatt.

Az elmúlásra ítélt liberalizmus helyébe lépő materialista nacionalizmus és materialista szocializmus is felelősséget és szeretet nélkül szervezi a közösséget, mert felelősséget és szeretet csak a személyes Isten hitéből fakad és táplálkozik. A személyes Istenhit a gyakorlati materializmusokkal ellenkezik; az államhatalomra nézve pedig olyan meg-

kötöttséget, szolgálat-jellegeget — »aki első akar lenni, legyen a többi szolgája«, — és eszköz-jellegeget jelent az egyetlen örök cél szolgálatában s követeli az ebből következő alkalmazkodást, hogy a teljességre igényt tartó hatalom a pantheizmusba menekült előle.

A felelőtlenség erőszakot szül, az erőszak pedig az elmúlás csíráit viszi a közösség szervezetébe. Szeretet nélkül, hasznossági meggondolások alapján lehet talán egy ideig emelni az életszínvonalat, de a lélek előbb-utóbb rádöbben kiszolgáltatottságára, megalázottságára, a biztoság kínzó hiányára, a rangfosztásra és inkább visszakéri rongyait, inkább lesz földönfutó, kinek nincs fejét hová lehajtania, és rohan a szeretet után, hátha rátalál valahol, de nem bírja elviselni a mechanizált, racionalizált életet.

Felelősség és szeretet a közélet két tartópillére, a két »conditio sine qua non«. *Felelősség és szeretet nélkül legfeljebb gépezetek keletkeznek és megél talán valahogy a testi szervezet is, de szellemi organizmusok, harmóniában, a közjó szolgálatában, közös gondolatokban, célokban, tettekben eggyé forrott közösségek nem élhetnek meg egyik nélkül sem.* A felelősségérzéshez és szerehetőzéshez pedig hinnünk kell a személyes Istenben, akinek közösségi hódolat jár és akit megsérteni nemcsak az ő végtelen fölsége és jósága miatt nem szabad, hanem mert minden Isten-sértés visszaüt, mint a bumeráng, azt sebesíti meg, aki elkövette. Isten semmivel sem lesz szegényebb vagy kevésbé szent a bálványimádás, a tiszteletlenség, a góny, a babona, a hamis eskü, meg nem tartott fogadalom vagy a káromkodás által, az ő létének teljessége örök és változatlan, mert magától való. De szegényebb lesz a bálványimádó, vagy a káromkodó és az indifferens, mert felelősséget csak *személlyel*, mégpedig *tekintéssel* szemben érzünk, a bálványimádás

a személyiségtől távolít el, a káromkodás és a többi bűnök pedig a tekintélyt rombolják le.

Ugyanígy a személyiség és a tekintély kiesése eltemeti a szeretetet is; a káromkodás még különösen el is durvítja az embert, mert a folyton szabadjára engedett vad indulatok felperzslik a lelket, kiégetnek belőle minden finomságot. A kötelességteljesítés is a felelősségre és szeretetre támaszkodik. A számonkérés gondolatának gátlása nélkül az ember önzése és érzékkisége győz. Szeretet, azaz a végső cél és mások javának szeretete nélkül, mely az Isten szeretetéből szívja erejét, a kötelességteljesítés lélek-telen robottá, állati igavonássá aljasul. Aljassá lesz, aminek mint szeretetből fakadó áldozatnak felemelnie kellett volna az ember lelkét. Istenhit nélkül, a hitellenes bűnök között aszociálissá, apolitikussá, anarchistává válik az ember.

Az Isten iránt való kötelességek teljesítése tehát két nagy értékkel gazdagítja a közéletet: felelősséggel és szeretettel. A keresztény politika, sőt minden politika, mely a természeti erkölcsi törvényhez igazodik, ezt a két nagy szellemi értéket igyekszik az élet minden viszonylatába belevinni, az élet minden viszonylatában, az egyesek, az intézmények és közösségek életében érvényesíteni. Nyilvánvaló, hogy aki az egyetlen, örök, magától való, személyes tiszta szellemet, az igaz Istant imádjá, azaz elismeri legfőbb urának, elismeri, hogy ő a legnagyobb érték és tökéletesebb valóság, teljesebb lét a mi Urunknál nincsen, az minden gondolatában, minden érzésével és minden tettében számol ezzel a meggyőződésével, s ehhez a hitéhez igazodik egész élete.

Aki viszont a személyes Isten helyett személytelen letet, anyagot, vagy szellemi jelenséget, eszmét, vagy tógáimat, vagy emberi alkotást, emberi viszonylatot,

rendszerét, vagy magát az emberi értelmet tartja a leg-nagyobb értéknek, melynél nagyobb nem képzelhető, melynél magasabbrendű célt, mintát nem állíthat törekvései elő, az tulajdonképpen önmagát istenítí, önmagát szabadítja fel minden kötöttség és minden számonkérés alól. Világos ugyanis, hogy mindezek a lét teljességének, értékek tetőzésének tekintett dolgok tulajdonképpen csak az ő értelmében léteznek abban az alakban, mely ilyen maximális értékelésre alkalmas, tehát az ő értelmétől függnek, az ő értelmében nőttek a végiglenbe, ott lettek istenekké, azaz abszolút, semmi mástól nem függő értékeknek. Amint a primitív alacsony kultúrfokon álló ember saját kezeművét tette az oltárra, faragott képet, hogy azt imádjá, hogy ahhoz igazítsa életét, attól tegye függővé minden életnyilvánulását és minden relációját, úgy a mi kultúránk színvonalán is csak ugyanez történik, csak erre a színvonalra emelkedve az ember nem a saját *keze művét*, hanem *saját esze művét* állítja, illetve képzeli a mindenség középpontjába.

Kulturálabb bálványimádás, de éppen olyan nevetségesen abszurd a józan, tárgyilagos észnek és éppen úgy csak valami kábulatban, evilági kapcsolatokhoz módféle ragaszkodva s ezért ezektől túlzottan és egyoldalúan befolyásolva, valami vágyott, vagy szeretett értéktől megbűvölve képzelhető például az államhatalom vagy faj legföbb, érték gyanánt való feltüntetése, mint mikor a szent bikának vagy a szent skarabeus bogárnak hódolt az ember. Nyilvánvaló ez az első parancsolatban foglaltakra vonatkozólag és világos, hogy az ilyen bálványimádás a *maga urává teszi illúzióiban* az embert: ő teremtett istent magának, ő idomítja, alakítja istenét, hogy minél kényelmesebb isten legyen, *nem is érezhet tehát semmi kötöttséget ezzel az*

S elmeszüleményével szemben. Nem fogja ez az ő isteneszméje sem kötelességteljesítésében, se önfegyelmezésében egy pillanatra se kényelmetlenül befolyásolni, önkörlátozásra, fájdalmas áldozatok vállalására szorítani.

A második és harmadik parancs jelentősége se kisebb a felelősség szempontjából, bár ezek már konkrét külső megnyilatkozásokra nézve köteleznék pozitive, vagy negatíve. De óriás jelentőségük van az emberre nézve ezeknek a külső formáknak, alakítják, szinte teremtik a belső szellemi tartalmat. Aki az Űr napját megszenteli, külső, törvényesen szabályozott formaságok megtartásával — az Evangélium szerint, az Úr is megtartotta ezeket — szinte ritmikusan, ismétlődő szabályos időközökben, a közösségi keretében mutatja be hódolatát istenének, mélyen szívébe vesi a felelősség tudatát. *Aki e külső formákat tiszteletben tartja, nem könnyen szabadul kétségei közben a kötöttség érzetétől, a gondolattól,* hogy nemsokára lélekben újra Isten előtt fog állni és akkor valahogy el kell intéznie a bűnös tettének dolgát, rendeznie kell azt, ami az összhangba nem illik be, számot kell adnia arról, amit lelkismerete a törvénnyel szembenállónak mutatott.

A második parancs a teljes tiszteletlenség, a teljes cinizmus, az abszolút tekintély nélküliség konkrét valósulásaitól, az Istensértéstől, a káromkodástól tart vissza: aki az Istennel szemben sem érez annyi félelmet és tiszteletet, hogy az emberi aljasság legdurvább kifejezéseivel, azaz kifejeződéseivel ne illesse szemtől szembe, azzal az Istennel szemben, kitől mindenestől függ, kinek kezébe esik, mihelyt ráborul a halál sötétsége, a halálé, aki olyan gyorsan futkos itt most köztünk egyiktől a másikhoz, keresvén, hogy Jut nyeljen el. Tu autem, Domine, miserere nobia

— Te pedig uram, irgalmazz nekünk, mondta keresztet vetve a zsolozsmázó szerzetes, mihelyt eszébe jutott a köztünk garázdálkodó halál; *ismerhet-e felelősséget, tisztelhet-e akármilyen tekintélyt, aki Istenre gondolva, nem a saját tehetetlen kiszolgáltatottságát érzi át, nem az irgalomra gondol, amire szüksége volna, hiszen a következő perc már a sötétséggé lehet, aki a védtelessel szemben nem megdöbbent alázatot tanúsít, hanem vég-telenből, sötétségből, fenyegető veszedelemből semmit sem sejtve, csak szórja ki magából saját lelkének szeny-nyét?*

Akinek istene sincs, aki még az Isten *eszméjét* se tiszeli, ha nem is hisz benne, az Isteneszmét, ami annyi másnak jelent lelki tisztlást, megnyugvást, reményt, aki az Istant se tudja saját durvaságának piszkos rohamaitól megkímélni, az Istant se, akit a haldoklók szólítanak, akinek a gyermekek ártatlan-ságukban ujjonganak, akinek nevében az igazságot idézzük, akire örök hűséget esküsznek a jegyesek, akinek közelségét olyan megrendülve érezzük a veszedelemben — az, mint az állat, csak ütéssel 1 ormányozható, az csak a legdurvább erőszakkal kezel-hető, csak taszítható, mert vonzani a tisztelet és a szere-tet vonzásával, a tekintély vonzásával nem lehet, mint-hogy az ő lelke számára nincs mágnes, nincs tekintély, ami vonzaná, mert túlságosan durva léteg, közeg borítja be teljesen a szinét. Kiszámíthatatlan felelötlen ember az ily kegyelet nélkül való káicmkodó, nem számíthatunk rá nyugodtan, mint arra, akitől tudjuk, hogy örök eszmék ellenállhatatlan vonzásában halad Isten törvényének útján.

»Wo man singt, dört láss dich ruhig nieder,
böse Leute habén keine Lieder«; arra a nagy gondra mutat rá ez a naiv vers, hogy reszketve kutat-juk, keressük a jelt, amiről felismernénk, kiben

mi lakik, kiben bízhatunk, mert *együtt kell élnünk és felünk egymástól*; magunkról tudjuk, milyen vad szemedélyek szunnyadnak bennünk, hirtelenül hogy önti el lelkünket a szennyes vágy, milyen nehéz tartani a gátakat. Ezért aggódva lessük társaink szemét, akikkel a sors egybecsukott, talán *beléjük látunk a szemükön át: mi van belül?* *Van-e elég erős gát, bennem törnek-e elő a bestiák, mikor velük vagyunk?* Aki Istennel szemben se tudja a gátat tartani, Istenre is ráereszti a bestiákat lelkéből, az csak korláccsal, rászegzett revolverrel tartható féken és nem az erkölcsi érték előtti deferálás, nem a tekintélytisztelet által.

FELELŐSSÉG ÉS TEKINTÉLY

*Atyádat és anyádat tiszteljed, hogy
hosszú életű légy a földön, melyet a
Te Urad, Istened ad Teneked.*

IV. parancsolat.

Áthaladva a három parancs gondolatkörén, azzal kezdjük a másik kötbán az elsőt, az Isten IV. parancsának meggondolását, amivel végeztük az első táblán a hármat: a tekintélyel szemben vállalt felelösséggel. Mert a IV. parancs már az emberekkel szemben fennálló kötelességeinket kezdi felsorolni. Ezekben az emberszeretet nyilatkozik meg, amint az első tábla három parancsában az Istenszeretet tettei foglaltatnak.

»Atyádat és anyádat tiszteljed, hogy hosszú életű légy a földön, melyet a te Urad, Istened ad neked«. Az emberek iránti kötelességeket azokkal kezdi a dekalógus, akik az emberek közül a legközelebb állnak hozzáink, még pedig vér és lélek szerint közel. Jellemző az emberre, hogy a leginkább testi kapcsolat, mely a szülőt és gyermeket füzi össze, a származás kapcsolata egyszersmind a legszellemibb, a legtisztábban szellemi összetartozás is, mintahogy a nemzés, a legtestibb akció egyszersmind a legszellemibb is, mert általa lesznek a szülők Isten munkatársai, akik együtt teremtenek vele, szolgáltatván az anyagot, a hordozót, az eszközt a szellemhez,

a lélekhez, amit az Isten közvetlenül teremt minden egyes egyénben. Ezért olyan nagy bűn a gyermekáldás elutasítása; visszautasítása Istennek, aki közös teremtésre hív. *A legszellemibb összetartozás emberek között a szülő és a gyermek egysége, mert tisztán a tekin-télyi vonzás érvényesül benne és semmi erőszakos taszítás.*

Az ember szellemiségenek bizonyítéka a kegyelet, azaz tekintélytisztelet, amit szülőink iránt érzünk. Az állat ösztöne csak a hasznosság kapcsolatait ismeri, ösztönös szeretete is csak a hasznosságon alapul, szereti szülőanyját, amíg táplálékot, védelmet, meleg gondozást akar tőle. Mikor pedig már nem akar, minden gátlás nélkül elveri az étel mellől, a jobb fekvőhelyről, ha észrevette, hogy már ő az erősebb. Csak hasznossági szempontok, anyagi értékek érvényesülnek ebben a viszonyban. *Ezzel szemben az ember a családban ismeri meg a szellemiséget, a családban kezdi gyakorolni a szellemi értékek előtt való meghajtást.* Ellentétben az állattal, amíg kicsi, amíg táplálékot és teljes testi gondozást kap az anyától, addig nem szereti, legalább is nem egészen embermódra, hanem főleg csak testi vonzódás, testi igény hajlítja hozzá; vágyódik utána, örül, ha vele van, de tisztán testi önzésből; *kapni akar, nem adni. Amíg pedig kapni akarunk, addig nem lehet szó igazi emberi szeretetről,* mert ennek lényege, hogy adni akar, mint az isteni szeretet, melyből vétetett. A jóság szét-áradó — bonum est diffusivum sui — mondja a skolasztikus bölcselét a maga nyelvén, amit Szent Pál a korinthusiakhoz úgy írt meg, hogy: »charitas non quaerit, quae sua sunt« (Kor. 13., 5.). A szeretet nem keresi a magáét, a maga jussát. Ez az önzetlen szellemi szeretet akkor kezdődik szülő

és gyermek között, *mikor eltűnik a hasznosság szempontja* s a gyermek nem akar kapni többé semmit, de vonzódást, azaz szeretetet és megbecsülést, vagyis tiszteletet érez a szülőkben jelentkező erkölcsi értékek, elsősorban az áldozatos szeretet, az önzetlen erőfeszítés iránt.

Ezt a szeretetet és tiszteletet, amit erkölcsi értékek iránt, *legtöbbször a szeretet és felelősségvállalás* iránt érzünk, nevezzük tekintélytiszteletnek, melynek iskolája, bölcsője, sejtje a család. Az Istenhit felelősségtudattal és szeretettel ajándékozza meg a közösséget, mert készülünk az Istennel tartandó számadásra és mert ő ezen a számadáson egyéni halálunk után, a külön ítéleten s a nagy kollektív halál után, a világtörténelem záróakkordján, az utolsó ítéleten a szeretet és irgalmaság, a jószívűség tetteit fogja vizsgálni s bűneinkkel egybevetni: »jöjjetek Atyám áldottai, mert mikor éhes voltam, ennem adtatok, mikor szomjas voltam, innom adtattok s mikor meztelen voltam, ruháztatok. És kérdezik majd ezek: Uram, mikor adtunk enned, innod? És felel az Ür: Bizony mondomb nektek, mikor a legkisebbnek közületek adtatók, nekem adtatók.« (Máté 25., 34—37.)

A szociális szeretet szerint fog esni az ítélet ezen a felelősségrevonáson, ezért tanulgatjuk készülődve ezt a kettőt: a felelősséget és a szeretetet. És ahol ezek jelentkeznek, ott levesszük a kalapunkat mélyen, mély tiszteletet, vonzódást érzünk, mert ezek erkölcsi értékek és akit így tiszteliink, azt tekintélynak nevezzük, az vezetni tud, mert vonz.

Szülőinkben tanuljuk először megbecsülni ezeket az erkölcsi értékeket, de a társadalomban érvényesítjük igazán a tekintély tiszt eletet, mit a családból hoztunk. Illő ez így, hiszen a család a társadalom sejtje, a társadalomért van. A keresztény jogbölcs-

let sohase fogadta el a liberális átruházás elméletet, Rousseau népfölség, azaz korlátlan szabadság tanát. Nem az egyén volt először, mint Rousseau nyomán a liberalizmus hitte, aki csak saját jólselfogott érdekében csökkentette saját jogait, a kiválasztott államfőre ruházva át, hogy azokat helyette gyakorolja. Nem az egyén volt először, hanem *a közössége*, *a családba állított egyén* s ennek a feje — a nagy, nem osztódó családnak, miből a törzs lett rövidesen — a pátriarcha. A pátriarchai jogból lett a törzsfői és királyi jog, mikor a nagy családok törzsekké és ezek népekké lettek. Adott volna a pátriarcha annak, aki a fiúk közül azt merte volna mondani neki, hogy a hatalmat tőlük, fiúktól kapták az atyák, mint az ő megbízottaik, mert így praktikusabb. Csak egyetlen egyszer beszélhetett volna a hatalom átruházásáról. A természet rendje, hogy az ember a család, vagy törzs, vagy nép közösségeben éljen, tehát egyén és közösség egykorúak, összetartoznak, *de a közösség van az egyénért*. És a természet rendje, hogy a közösségnek feje legyen, a családapa, törzsfő, államfő. *Ennek hatalma tehát az Istantől való.*

De mivel gyakorolja ezt a természetjog által közvetített, Istantől való hatalmat akár a család, akár a nemzeti társadalom feje? Nem kényszerítéssel, erőszakkal, terrorral, *mert nemcsak a hasznosság szempontjai kötik össze a tagokat, nemcsak a magukét keresik, hanem szétáradó jóságot, a gondviselés felelősséget tisztelik a hatalomban, mely szintén nem a magáét keresi, hanem szolgálni akar a közösségnak*. De nem az egyéneket beolvastó vegyületközösségnak, melyben új életforma keletkezik, mint a vegyület alkotórészeiből, mikor ezek önálló létüket elvesztették. A közösség nem a vegyülethez, hanem a keverékhez, hasonló: az egyének megtartják önállóságukat, az összegezés

által nem keletkezik új életforma, hanem csak egy összeg. A közösség az összes egyének javát, azaz a közös jót, a közjót szolgálja, mert a hatalom szolgálat az Isten fia példájára, aki »nem azért jött, hogy szolgáljanak neki, hanem, hogy ő szolgáljon másoknak — non ministrari, sed ministrare (Máté 20., 28.) — ezért azóta, »aki első akar lenni, legyen a többi szolgája«. (Máté 20., 26.) *A közösség feje tekintélyével szolgál, azaz vonz, hogy ne legyen szükség tasztásra, azaz kényszerre, mint ott, ahol a hasznosság szempontja uralkodik.*

Családok alkotják ezek szerint a nemzetet s aki a családban tekintélytiszteletet tanult, az értékes tagja a nemzetnek is. Mert nemcsak a liberális átruházás ellenkezik a természet rendjével, de a kollektivizmus rendje is. Nem az egyén volt először, de nem is a közösség, nem a közösség ad annyi jogot, amennyi neki tetszik, hanem amennyi az egyénnek a természet rendje szerint jár, annyit tart ez meg magának és amennyi a közösségnak jár, az is annyit. *A kapcsolat -pedig köztük a felelősségek, a szolgálat-vállalásnak és a szeretettel való gondoskodásnak járó tisztelet.*

A családból nőtt kereszteny államban tehát csak felelős és szerető hatalom képzelhető, korlátlan, felelőtlen és erőszakos nem. Ez a hatalom Istennek felelős elsősorban, de a lelkismereti felelősségek jogi biztosítékra is van szüksége. Ez korok szerint változik; az utolsó az autonómia ellenőrzése volt, illetve az ma is, ahol még megmaradtak a kereszteny közösségi élet nyomai.

A IV. parancsolatból származó kötelezettség lényege tehát a tekintély megbecsülése. A tekintély a legfőbb közösséggformáló tényező: a természet rendjéből, a természetjoggóból származik; az örök

célnak bizonyos, csak közös és állandó rendelkezésre álló, szervezett erővel elérhető állomásai közösségeket teremtettek az egész emberi természet testi és lelki igényei által egyaránt elengedhetetlenül követelt családot állandóan tágítva, egészen a nemzeti államig és a Jézus Krisztussal misztikus egységet alkotó egyházig, vagy akár az eddig még csak torz és rövidéletű nemzetek közösségeig. Ez utóbbitnak azonban a hatalomtól függetlenebbül, őszintébben és több keresztenységgel telítve a fejlődés rendje szerint egyszer mégis meg kell alakulnia, mert már mások szenevéést, erőszakot és önbíráskodást okoz, — mint valaha a jogrend kialakulása előtt a nemzet keretein belül is, — hogy egy egész csomó érték, akár anyagi, akár eszmei, már csak a nemzet kereteinél is tovább tágított közösség erői által biztosítható, ilyent pedig eddig nem sikerült létrehoznunk.

A közösség központot, főt, vezért, hatalmat igényel és hoz létre a maga természete szerint. Az ember szociális természete követeli meg a hatalmat. A mi rangunk és büszkeségünk, hogy szabad hódolattal dicsőíthetjük az Iestet és értelmünkkel, magunk erejével kapcsolódunk a mindenkor rendjébe és a mi szégyenünk, hogy megtagadhatjuk mindezt és vétkezhetünk; szóval az ember szabadsága, önkormányzata, szellemének a szükségesség fölé emelkedő függetlensége (libertás a necessitate) követeli, hogy az anyagi erő, az erőszak csak tartalék legyen, csak végső szükségében vegye igénybe a hatalom, mint az Isten, aki szintén sokáig vár, hogy magától[^] belátásától vezetve hódoljon az ember s csak ha már többé nincs remény, akkor kényszerít függőségünk elismerésére: az ítélet, az ideig tartó vagy örök büntetés által. Nem szabad máskép cselekedni

és az Isten ellen is vétkezik az ember, ha csak erőszakkal akarja megtartani és vezetni embertársát a közösségen. Az ember természetét tisztelő hatalom tekintélyé akar lenni s mint tekintély, szabadon, saját természetének megfelelően a köztük képződő szellemi kapcsolat által vezeti az embert.

Nem szabad tehát összetévesztenünk a tekintélyt az erőszakkal. A tekintély tökéletessége erkölcsi értéket jelent, a tekintély az igazság képviselője, mely a tökéletesség és igazság erejével vonz. A tízparancsolat a tekintély tiszteletét kívánja, nem az erőszakét és nem is szolgalelküiséget, hanem a szabad szellem reagálását az igazságra.

Minden tekintély alapja a család. Ezért volna fontos, ha a közéletben nem próbálná annyi politikus más, kevésbé tiszteletreméltó eszközzel pótolni a tekintélyt, — ravaszsgággal és erőszakkal — azt a tekintélyt, mely talán éppen széteső családi élete miatt hiányzik. Ezért kellene megteremteni a szociális előfeltételeket, melyek közt kedvezően és biztosan alakulhat és fejlődhetik a család. *De a család kérdése nemcsak anyagi kérdés: kereszteny felelősségérzés és szeretet nélkül sem anyagi kedvezéssel, sem propagandával, de még csendőrökkel és a legkiméletlenebb terrorral sem lehet összefogni, együtt tartani a család tagjait.* Lehetséges; azt el lehet érni, hogy egy szobában húzzák össze magukat, de közösség nem lesz ebből sohasem. Idegenek laknak együtt egy szűk szobában, vagy feküsznek egy ágyban és még az egy szobában, egy ágyban is gyötörni fogják egymást, közös érdek, lelkei egység nem jön létre köztük. Ehhez az kell, hogy *felelősnek érezzék magukat egymásért és hogy szeressék egymást. A felelősség és szeretet majd kifejleszti a tekintélyt és a tekintélytisztelet is.* És ha lesz tekintély, nem kell se haszon, se csendőr, ha az Óceán

túlsó partjára kerül is a család egyik tagja, az egység akkor se fog meglazulni.

Nagy érdeke tehát a hatalomnak, hogy védelmezze a családokat és kedvezzen nekik. A liberális állam közömbös volt, mint Káin, a modern pedig — Magyarországot és még egy-két államot kivéve, mely elismeri a hatalom keresztény megkötöttségeit — egyenesen bomlasztja és államosítja a nevelést, minden több feladatot vonva el a család illetékeségéből. Ha nem az erőszak, akkor a mindenható propaganda akarja ezeknél pótolni a tekintély nevelő hatását, befolyását. Homokra épített várak ezek, az idő eldönti sorsukat.

Istenhitre nevelni, hogy felelősségérzés és szerepet legyen a lelkeiben és távoltartani a bomlasztó, lazító hatásokat, ez a közösség feladata a család védelme érdekében.

A hatalmat, ami pedig elsősorban tekintélyt jelent, meg kell tartanunk a keresztény fejlődés útján.

Mikor Nagy Konstantin császár meglátta az égen a keresztet és olvasta a felirást »touto nika«: »ebben győzz«, nemcsak valami babonás érzésből, a jóslatok, különböző ómenek iránti tradicionális és a klasszikus pogány világra annyira jellemző tiszteletből készített légiói számára Krisztus monogrammával ellátott labarumokat, hanem valószínűleg megsejtette, hogy új korszak kezdődik az ő győzelmével és hogy az ő híres türelmi rendelete, melyet 313-ban Milanóban adott ki, nemcsak a keresztényüldözések végét jelenti, hanem a birodalommal együtt az egész életet a kereszt jegyébm a kereszténység eszméinek szolgálatába állítja. Mint az egész élet, az egész emberiség, minden érték felett feltétlenül uralkodó hatalom jelképe, címere, úgy került az égre a kereszt Konstantin döntése által:

a hatalom jelvénye, mely nem e világból való, mely neh szolgálatában azonban minden e világból való hatalom ezentúl legmélyebb alapját, létének legfőbb értelmét, legfőbb célját és legtökéletesebb mintáját fogja látni. Új életformát is jelent a kereszt felmagasztaltatása, égre szállása: az önfeláldozó szerepet, a megváltó szenvedés, a test nyomorúságaitól függetlenül diadalmas lélek életformáját. Nem vitás ezentúl századokon át, hogy nincs az embernek fontosabb dolga, előbbrevaló feladata, szentebb kötelessége, minthogy minden erejével, minden értékével, szellemének minden termékével ennek a nem e világból való hatalomnak törvénye értelmében az új életforma feltételeinek minél tökéletesebb biztosítására törekedjék.

A kereszténység Jézus Krisztus tanítása, megváltói áldozata, az általa küldött Szentléleknek a nagyon is véges emberi erőt természetfeletti erővel, az isteni lélek ihletésével, beoltásával, kiegészítő, felfokozó, rangemelő, megnemesítő kegyelme segítségével kialakított életforma, életminta, életideál rendszere. Nemcsak tudomány, nemcsak gyakorlati élet és nemcsak szervezet vagy intézmény, hanem mindenáron egyszerre. Az ember sajátságos helyzete a mindenben, az ember egyedülálló átmeneti mivolta, kényes kettőssége, a szellemvilág és az anyagvilág érintkezési pontján lepergő éltünk, a test és a lélek viszonyában összeköttetésben lévő isteni elem és állati elem különféle igényei kívánják, hogy úgy legyen, hogy a legmélyebb gondolatok, legfölgésebb igazságok harmóniája is kifejeződjék benne, hogy a lomha test ellentmondó törvénye ellen szürke hétköznapokon vívott kemény küzdelemben gyakorlati, konkrét segítséget, eligazítást is adjon a befejezetlen, kicsinyes részletmunkával a tökéletesség felé

törő embernek, hogy anyagi kifejeződéseket, rögzítések, jeleket kívánó testi természetünk igényeit is ki tudja elégíteni és a közösség erejével is céljainkhoz segítsen, szociális szervezettsége által.

Ezért egyetlen célja van a kereszténységnek, akár a világnézetnek, akár a lelek gondozásának, akár a társadalmi szervezetnek, vagy a ma nagyon kedvelt kifejezéssel: mozgalomnak. Akármilyen szempontból nézzük, egy törekvést találunk benne, egy irány felé halad minden, egy cél magyaráz minden: a lélek üdvösséget akarja elősegíteni. Segíteni akar minden egyes *egyéni* léleknek, hogy sikerüljön befejeznie önmagát, hogy a földi életben erejéhez s a lehetőségekhez képest megközelíthesse a mintát, a tökéletességet s hogy azután, a halál utáni létfenntartásban, jutalmul belemerülhessen az isteni tökéletességbé és boldog legyen általa.

Ez a kereszténység célja, ez a feladata, mint vallásnak, vagy világnézetnek, mint erkölcsi rendszernek, mint intézménynek és szervezetnek, mint legnagyobb múltú és legelterjedtebb szellemi irányzatnak. minden egyéb törekvése, igénye vagy érdeke ehhez a legelsőrendűbb célhoz képest csak eszközöként értékelhető és csak annyiban jogos vagy csak annyiban tűrhető, amennyiben az egyéni lélek tökéletesedését és üdvösséget segíti elő, vagy legalább is nem akadályozza azt. Életének legünnepélyesebb és legsorsdöntőbb pillanatában, Pilátusnak, a római világbirodalom képviselőjének kérdésére, akinek »hatalma volt keresztre feszítésére és elbocsátására« hangzott el Jézus Krisztus önvallomása: »Az én országom nem e világból való, én azért születtem és azért jöttem a világra, hogy bizonyságot tegyek az igazságról.« (János 18., 37—38.) Pilátus gúnyolódott ugyan egy keveset: »Mi az igazság«, alapjában véve azonban megnyugtatóan.

tatta őt a Megváltó kijelentése, melyben ünnepélyesen elhárította magától a földi célokat, az evilági törekvéseket, az emberi lehetőségeket. Jézus ugyanúgy kitért az evilági erők útjából, mint ahogy már nyilvános működésének előestéjén, a pusztaságban a kísértővel szemben is erős maradt, aki a világ minden hatalmát ígérgette neki, ha leborulva imádjá őt: a tagadás szellemét. Ugyanúgy megtagadta a földi célokat, mint ahogy elmenekült nem sokkal előbb a pusztában a tömeg lelkesedése és hódolata elől, amely királyá akarta őt tenni, mert kenyereset kapott tőle és mint ahogy a virágot szóró, pálmákat lengető, Hozsannát kiáltó jeruzsálemi utca népe reménységei se teljesedtek benne, mert »Dávid fia« alázatosan szamárra ült s a városba érve egyedül, feltünés nélkül eltűnt a templomban, imádságba merült s egy percig se gondolt arra, hogy kihasználja a népszerűséget, hogy felhasználja az ujjongó tömeg lelkesedésének erejét.

A legtöbb vánás és szemrehányás mindig azért érte a keresztenységet, mert sokan hitték minden korszakban, hogy a milánói ediktum óta eltért, elkanayarodott ettől a krisztusi célkitűzéstől. Nagy Konstantin uralkodása alatt államvallássá lett, azaz a legerősebb és a legmagasabbrendű földi lét, az állam meghódolt előtte és magáévá tette céljait, szellemi programmját és elismerte vele szemben saját alárendeltségét, *elismerte, hogy köteles erkölcsi törvényeihez alkalmazkodni minden tevékenységében*. Csak-ugyan szimbólummá lett az égen ragyogó kereszт: ettől az órától kezdve a történelem főerejévé, legjelentékenyebb szellemi áramlatává, uralkodó mentalitásává, leghatalmasabb és legállandóbb szervezetévé lett. Döntő tényező a történelemben: a katakombákból egyenesen a kapitoliumra emelkedett

és mikor sok évszázad múltán változtak az idők, más irányba fordultak a nemzetek s kezdtek újra itt is, ott is idegen isteneket imádni, mint »signum, cui contradicetur«, mint a tagadás és támadások célja, mint a gyűlölet tárgya, mint a pokol kapuival dacoló, rendíthetetlen viharvert szikla, a lázadás korszakai-ban is az élet középpontjában maradt, szeretettel vagy gyűlölettel töltve, vagy így vagy úgy, de mégis mindenkiéppen magához tudta kapcsolni a szíveket még ekkor is és azáltal döntő befolyást gyakorol-hatott mindenkorán az emberiség sorsának alakulására.

Ellenségei, vagy a megtévesztettek szerint mióta beleküssték a hatalomba, nem tud lemondani róla és a túlvilágba nyúló, transcendentális törekvéseket, elsőrendű célját, a lélek üdvösségenek szolgálatát másodsorba szorítva, a cél rangjára emelte azt, amit önmagát ámítva csak eszközöként akart igénybe venni eredetileg: a földi hatalmat, az anyagi értékeket, a politikai érdekeket.

A kereszténység győzelme a pogány világ fölött a legcsodálatosabb történelmi jelenségek közé tartozik. Majdnem szóról-szóra betartották az első keresztény nemzedékek Krisztus instrukcióit és teljesen elutasítottak maguktól minden földi eszközt, amivel az emberek akaratára befolyást gyakorol-hattak volna és nem féltek az ár ellen úszni, a korszellem ml szembehelyezkedni és egyszerre csak az lett a korszellem, ami az ő lelküket, az ő életüket hatotta át. Pedig még csak arra se vigyáztak, hogy népszerültlenne ne legyenek, még tompítani se próbálták a tömegszenvedélyekkel, egyéni hajlamokkal és érdekekkel legellenítétesebb követelményeik, érték-ítéleteik élét. Az Isten országán és a lélek békessé-gén kívül nem is ígértek semmit követőiknek és férfias tárgyalagossággal, az abszolút lelki függet-

lenség kíméletlenségevel ismételték a Megváltó minden illúziót, titkos evilági ábrándokat eloszlató szavát: »Nem különbb a tanítvány mesterénél, ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak«. (János 15., 20.) Hárrom századon át viselték türelmesen a helyzetet, melyet Krisztus előre jelzett nekik: »Ti sírni fogtok, a világ pedig örülni fog«. Szilárdan hitték a folytatást is: »De a ti szomorúságok örökre változik és örömteteket senki se veszi el töletek«. (János 16., 20—22.) Ez az örööm volt a kincs, melyért minden odaadtak, ennek az örömnök a reménye tette hősökké három század emberfeletti kínokban szenvédő kereszteny nemzedékeit, akikhez az Apostol szavai szerint nem volt méltó a világ.

Igazán nem ismertek más célt, más rendeltetést, mint az Isten országának szolgálatát; igazán bot nélkül, egy tunikában indulnak világhódító útra; igazán csak az viselte gondjukat, aki az ég madarait táplálja és a mezők liliomát ruházza; igazán ezer lépést mentek azzal, aki százra kényszerítette őket és jobb arcukat is odatartották annak, aki megütötte a balt és alig ért többet az életük, mint a veréb, amelyik leesik a fáról; úgy folyt a vérük, mintha az egész világot, az egész hátralévő történelmet az ő vérükkel akarná tisztára mosni bűneitől a Mindenható. Krisztus kínszenvedését ismételték meg véges emberi értékre csökkentve és rajtuk is beteljesedett a zsoltár panasza: »Féreg vagyok pedig én és nem ember, az emberek keserűsége és a nép kivetettje.« 21. zsoltár. A három elbő század keieszténységiől igazán senki se állíthatja, hogy kereste a hatalmat, hogy a lélek üdvösségen kívül más igénye is volt éá mégis győzött, a hatalom kapitulált.

Akik hatalmi vággyal, a földi ambíciókban való elmerüléssel, a tiszta evangéliumi lelkiség meghami-

sításával vádolják a kereszténység szervezetét, azok ezt a kapitulációt okolják? Szerintük, ha fel is tünt az égen a kereszt, mint uralkodó csillagzat, jelezvén, hogy a kereszténység századai következnek, a világ nem ellenség többé, nem kell félni, futni tőle, a világ egyesül az Isten országával, ha óriási eredménynek számít-hatták is, hogy eltűntek az ellentétes erők, megszűnt sok kísértés és veszedelem, a hatalom kapitulációját nem kellett volna elfogadni, legalább is abban az értelemben nem, hogy elismerték megtérését. Bizonyítványt állítottak ki neki, hogy ez már nem ugyanaz a hatalom, ami eddig ontotta a keresztények vérét, ami három századon át a katakombákba szorította őket; ez mostantól keresztény hatalom, az Isten országának szolgálatában, Isten akaratának végrehajtója, az evangélium őrzője. *Ez az átminősítés tette lehetővé a hatalomvágyat a keresztények számára, ez idézte elő az azonosulást, pedig a hatalom szelleme eo ipso pogány szellem s így poganyaggal fertőződött először a kereszténység szervezete, azután ez a fertőzés magára a keresztény életformára is átterjedt,* az erkölcsi ideál színei meghamisítattak, evilági értékek számára is kitágították a keresztény élet kereteit, az Isten országának földi vetülete méltatlan az ideálhoz és idegen isteneket szolgál.

Tolsztoj és Dosztojevszkij szláv szentimentalizmusa különösen hajlamos volt erre a hatalomellenes gondolatmenetre: Dosztojevszkij híres Nagy Inkvizitor-jelenete a »Karamazov fivérek«-ben, fogalmazta meg legművészibbén. Szerintük a római jog legyőzte az evangéliumot. A jogász gondolkozás, Róma katona- és jogász szelleme szervezettségbe fojtotta a Hegyi Beszéd lelkületét, pedig az nem tűri a szervezettséget és a paragrafust; a

szervezetek és a jog nem is alkalmas másra, mint a földi érdekek és anyagi értékek biztosítására.

Igaz, hogy az új kor, aminek kezdetét, felvirradtát az égen feltűnő kereszt jelezte Konstantin sátra fölött, semmikép se minősíthető zavartalanul boldognak. Nem tért vissza a földre az elveszett igazság s az elveszett paradicsomot nem találta meg az emberiség. Tovább kellett imádkozni, hogy jöjjön el a Te országod, talán többször és buzgóbban kellett volna, mint valaha, mert csakugyan nagyon lassan és nehezen sikerült keresztnyé tenni a hatalmat, pedig a név viselését már megengedte neki a keresztény gondolkozás és ezért a felelösségeben is osztoznia kellett. *Tulajdonképpen nem sikerült befejezni a nagy művet, a hatalom megkeresztelest.* Sok ellentét, feszültség, gyülölködés, rengeteg szenvédés és értékpusztulás, félrevezetés származott abból, hogy a hatalom sohase tudott egészen szakítani evilági értékelésével, keresztény öntudata ellenére sem; és még alig tisztázódott a keresztenységhez való viszonya, mikor már kopni kezdett a keresztény öntudat is, hogy azután elég hamar nyíltan is megtagadja keresztény hivatását és kötelezettségeit.

Ma nem kell sokat cáfolnunk az előbb említett keresztény-anarchista nézeteket. Ma tudjuk, hogy a teljességre kell törekednie a keresztenységnek is; hogy az életben minden összefüggésben, kölcsönhatásban van egymással és nem lehet kiragadni belőle valamit és elszigetelni sem lehet semmit. De különösképpen meg tudjuk érteni manapság, hogy a szellemi értékek rögzítéséhez, biztosításához elengedhetetlenül szükséges a szervezettség. *A gondolat biztosítéka a szervezet: nélküle emberi erővel lehetetlen az eletet a gondolat hatása alá helyezni.*

A társadalmat is keresztnyé kellett tenni; nem volt biztos egyáltalában, hogy Isten mindig annyi rendkívüli csodás hatású kegyelmet fog adni az embereknek, hogy egy teljesen evilági gondolkozású és beállítottságú társadalomban is a tiszta kereszteny élet hősei tudjanak maradni. Dioklecián korában már voltak jelei a lassú elfáradásnak; a hittagadók — lapsi — száma megnőtt. *Könnyíteni kellett a lélek terhén, be kellett vezetni az árba, hogy segítséget kapjon a sodrásban, hogy ne kelljen az ár ellen úsznia többé.* Ez lehetetlen volt a hatalommal kötött szövetség nélkül, a társadalmat a hatalom teheti csak keresztnyé. Nem lélekben persze, hanem viszonylataiban és intézményeiben, külső életében. De ezek adják a sodrást és csak a hősök függetlenek ezektől, a gyengébbeknek indítást és támasztékot jelentettek.

Azt a kötelességet is teljesítette a keresztenység, hogy a fiatal kereszteny hatalmat s rajta keresztül a társadalmat, védeni igyekezett a pogány szellem ellenében. A pogány szellem párhuzamos az emberi szenvedélyekkel, a keresztenység pedig ellentétes; ez a védelem teljesen nem sikerülhet sohasem. Az emberriség gyenge pillanataiban nagy betörések is lehetégesek a állandó beszivárgás mellett. Először a renaissance idején történt meg ez; kisebb nagyobb mértékben állandóan ismétlődik azóta és minden messzebbre sodródik a hatalom az Evangéliumtól.

Ez a magyarázata a keresztenység történetében is található emberi gyengeségeknek, az eszme megvalósításában mutatkozó tökéletlenségeknek. *Nem maga a hatalom, hanem az evilági, felsőbb kötelezettségeket nem ismerő hatalom fertőz és viszi bele a társadalomba egy idegen szellemiséget elemeit.*

Úgy látszik, ma arra a pontra jutottunk, hogy a hatalmak egymásután kezdk az evilági szellemmel

való telítettség következményeit levonni és feladják a keresztény nevet is. Másfél-két századon át közömbös és türelmes hatalommal volt dolgunk. Átmenet volt csak az egész, Amíg a hatalmat saját múltja feszélyezte és bizonyos kötöttséget érzett keresztény irányban, nem volt képes bizonyos határokban és törvényeken túltenni magát. Ha öntudata teljesen kifejlődik, nem engedi gátolni magát mással, csak a nagyobb erővel, de semmi esetre sem egy szellemi tényezővel.

Mintha vége lenne a kornak, mely Konstantin labarumával kezdődött. Akik a keresztény hatalom tényében, a hatalom és a keresztenység szövetségében látták az evangéliumi szellem defektusainak okát, most megtanulhatják, mit jelentett az egyetlen, a legfőbb cél, a lélek érdeke szempontjából az a keret, amit a keresztény hatalom szolgáltatott: minden befejezetlensége, tökéletlensége, evilági értékek után való sővárgása ellenére is. *Aligha erősödtünk meg annyira a keresztény életformában, hogy az ár ellen is tudjunk megint úszni.* Egész lelkünkkel, minden kockáztatva kell nekünk magyaroknak is a keresztény állam eszméje mellett kiállunk, mert a mi államunk még Szent István államának vallja magát. Se tanítás, se tekintély nem hat a társadalomra, ha közbe áll a hatalom. Ha nem akarunk szétszóródni, világnézetünkkel az egyéni életbe szorulni, egész szervezettségünk erejével igyekeznünk kell olyan döntő közéleti befolyást gyakorolni, hogy a hatalom továbbra is a Szent István-i minta szerint igazodjék. öntudatában teljesen, gyakorlatában pedig minél tökéletesebben.

Az Isten IV. parancsolata az ember és a közösségi viszonyára mutat rá egyetlen megvilágító sugárral: atyádat és anyádat tiszteljed; csak a legelembb és legtermészetesebb közösségről, a családról emlékezik

meg, de ebben a családra vonatkozó törvényben minden más, a családból organikus fejlődéssel kialakult közösség alaptörvénye is benn foglaltatik: minden más, szervesen fejlődött közösségeknek is összetartó, vezető, irányító, parancsoló fővel kell rendelkeznie, mint a családnak, mert a törzsfői, nemzetsegfői, királyi, államfői hatalom a családapai hatalomból fejlődött. Továbbá: minden más közösségfő ugyanolyan viszonyban van a közösség tagjaival, mint a családfő. Tehát a közösség feje hatalmát a természet rendjének bizonyága szerint, nem a tagokból, hanem a természetjog alkotójától, Istenről kapta és azt ugyanúgy, mint a családfő, nem erőszakkal és felelőtlenséggel, hanem szeretettel és a természetjog keretein belül és erről a kettőről, szeretetről és a természetjog érvényesítéséről Istennek számot adva, azaz felelősséggel, a tekintély vonzása, ráhatása által gyakorolja. Ezek szerint a keresztény állam, mint minden keresztény közösség, tekintélyi állam és benne a hatalom csak mint felelős hatalom képzelhető el.

A IV. parancsolat dióhéjában tehát az egész keresztény politika is benne van mintegy csírában; ki lehet fejteni belőle a mai legaktuálisabb, a fegyveres leszámlásig feszített politikai kérdések keresztény válaszát.

Néhány esztendővel ezelőtt merült fel a politikai életben először a tekintélyi állam, vagy inkább tekintélyi kormányrendszer fogalma. Gondolom, Brüning használta először a kifejezést Németországban, még pedig saját politikai kísérletének igazolására. Úgy hitte ugyanis, hogy a már elviselhetetlenné vált politikai feszültséget fogja enyhíteni és a lappangó, parlamentbe szorított, de már az utcára kívánkozó polgárháború állapotából normálisabb, nyugodtabb légkörbe tudja átvezetni az ellentéteket,

ha kihagyja kormányából a szociáldemokrata pártot, melyet a szélső nacionalistáktól ebben az időben már áthidalhatatlan szakadék választott el. A szociáldemokrata párt ugyanis a birodalmi gyűlés első vagy második legnagyobb pártja volt és állásfoglalásától függött a parlamentáris többség kérdése. Nyilvánvaló tehát, hogy a kormány, mely se a szélső nacionalistákra, se a szociáldemokratákra nem kíván támaszkodni, azaz állandó támogatásukat nem akarja miniszteri tárca jutalmazásával magának, illetve kormányrendszerének biztosítani, semmi esetre se nevezhető tiszta parlamentáris kormányzatnak. A parlamentarizmus lényege a többségi elv szigorú és következetes érvényesítése a szuverén népakarat elméletének alapján. Eszerint minden kisebbségi kormány tulajdonképpen eltérést jelent a tiszta parlamentarizmustól, de különösen éles ellenmondásszámba kellett venni a parlamentarizmussal szemben egy kisebbségi kormányalakítást olyankor, mikor a pártszenvedélyek a végzőkig vannak csigázva és a nagy pártok a legcsekélyebb toleranciát se tanúsíthatják egymás iránt, mert programmjaikban olyan messzire távoladtak egymástól, hogy a tolerancia legkisebb nyilvánulása is árulás-számba menne saját elveikkal szemben.

Mikor tehát Brüning saját kormányát tekintélyi kormánynak nevezte, ezzel világosan jelezte, hogy nem a megszokott parlamentáris igazolásra hivatkozika a hatalom átvételére és gyakorlására vonatkozólag, nem a többségi elv alapján kialakított népakkaratra, hanem valamelyik meglehetősen homályos tekintély döntésére. Mert azt aligha gondolta Brüning, amit nálunk értettek tekintélyi kormányzat alatt elég sokan, hogy *tudniillik ő olyan nagy tekintély, hogy semmi szüksége sincs arra, hogy tettei igazolásaképpen valamilyen önmaga felett álló hatalomra, vagy tör-*

vényre, elvre hivatkozzék; elég igazolás az maga is, hogy ő teszi. Ennél sokkal mélyebb és műveltebb szellem volt.

A tekintélytisztelet kormányzati rendszere tehát *semmi esetre se jelent a hatalom számára nagyobb szabadságot, mint amilyent a parlamentáris rendszerben élvez.* A tekintély ugyanis valamely erkölcsi érték, ennek elismerése pedig a tekintély tisztelet. A politikai életre alkalmazva ez annyit jelent, hogy az emberi közösségek napi érdekei felett, a hasznossági szempontokon túl olyan örök értékek vannak, amelyek nem függnek az emberi akarattól, az emberi hódolat nyilvánításától, vagy megtagadásától, hanem tökéletesebbé, gazdagabbá, nemesebbé teszik az egyének és közösségek életét, ha hozzájuk alkalmaszák azt és ha ez összhangban van velük; hanyatlás, elerőtlenedés lesz a soruk és a biztos katasztrófa felé haladnak, ha állandóan és tudatosan megtagadják ezeket az értékeket, ha a közösségi életben nem vonják le a konzekvenciákat, melyek az értékek pusztalétéből következnek.

Ezek az értékek az erkölcsi törvények, az isteni akarat, a természet rendjének megnyilatkozásai. Abszolút tekintélyek, mert mindenki számára érvényesek, teljesen függetlenül a képtelenül sok megkülönböztetéstől, amelyet ez az emberi eltévelkedések től annyira megnyomorított földi lét szinte végig telennek látszó találékonysággal tud konstruálni ember és ember között. Abszolút értékek, mert minden nemzet és minden nemzedék számára tökéletesedést biztosítanak, mert semmiféle természeti, anyagi, vagy emberi erővel nem lehet őket devalválni. Értékességüktől, tökéletesítésre való alkalmaságuktól megfosztani nem tudja őket még a saját hivatástudatától, vagy anyagi erőinek nagyságától legjobban megrészegedett földi hatalom sem.

A törvény egy értékes gondolat, tehát kiutal önmagából, utal egy értelelre, mely őt elgondolta, mely méltó hozzá és egyenrangú vele. Ha a gondolat abszolút értékű, akkor az elgondoló értelel szintén kell, hogy végtelen értékű legyen. Végtelen értelel: ez a személyes Isten, maga a tekintély; minden más tekintély annyiban nevezhető tekintélynak, amennyiben egyezik a személyes Istennel. A legfőbb tekintélynek ez a személyessége teszi lehetővé a számonkérést, a felelősségrevonást minden esetben, melyben az abszolút érték és az egyéni, vagy közösségi élet között különbség mutatkozik. *Panteista alapon elképzelhetetlen a felelősség érvényesülése.* Ha az állam maga a legfőbb létförmá, a lét pedig azonos az Istennel és ami történik, mind az abszolút való önkifejtése, akkor a felelősségrevonás azt jelentené, hogy ugyanazért büntet, amire kényiszerített, hiszen ebben az esetben a közösség minden tagjának minden tette ennek az abszolút valóságnak valamilyen önmagát továbbfejlesztő megnyilvánulása lenne. A felelősséghez személyesség és szabadság kell és a felelősség biztosítja az egyensúlyt az egyén és a közösség nagy ellentében.

Nyilvánvaló, hogy az emberi lélek méltósága csak a felelős hatalom által irányított közösségen belül őrizhető meg. Csak olyan hatalom kíméli az ember rangját, mely bizonyos örök értékekhez kötve van s ha ezektől eltér vagy teljesen elszakad, akkor ezt ellenőrizni, megállapítani, korrigálni lehet, azaz az eltérésért felelősségre lehet vonni. minden egyéb hatalom nyomása alatt saját eszméjét megtagadva, tehetetlenül kiszolgáltatott játékszerré, kényre-kegyre Önmagát megadó szánalmas áldozattá válik az ember. Különösen pedig akkor, ha a hatalom tettei maguk is a létteljességnak, a lét legfőbb formájának meg-

nyilatkozásaiaként értékelendők, amelyek már éppen ezért semmi magasabbrendűhöz nem hasonlíthatók.

Az erő fogalmához elválaszthatatlanul hozzá tartozik a fék fogalma is. *A féknélküli, a féktelen erő, vak erő, mely ott is pusztít, ahol alkotni kellene és alkot, ahol pusztítani kellene. Azért kell fék, hogy az emberek igényei szerint irányítsa és mérsékelje az erőt az, aki tisztában van az emberek szükségleteivel.* Vagy maga a minden tudó végétlen bölcseség lakozzék az erőben, vagy pedig fékezhető legyen az által, aki a végétlen bölcseség irányításait tudja feléje közvetíteni. A hatalom, mely nem érez maga fölött értékeket, mely nem érez ezekkel szemben kötöttséget, a hatalom, mely nem érzi magát a kötöttségért felelősnek, az ilyen hatalom féktelen erő, mely magában sem hordja a bölcseség szemeit és kívülről sem lehet a bölcseség szempontjait fékezés által rákényszeríteni.

A hatalom, mely magát felelősnek érzi, vállalja az isteni bölcseség szempontjainak szolgálatát, alázatosan fogadja a fékező, korlátozó, irányító eszközöket, melyek a bölcseség szándékait átviszik, áttelezik a működő erőre, mert nem akar vak erő lenni. Ezért hajolt meg a mélyen hívő kereszteny hatalom a középkorban az Abszolút Tekintély képviselője, Krisztus Egyháza előtt és vállalta a féket nemcsak az erkölcsi tanítás irányításaiban, hanem a büntető szankciók hatalomkorlátozásaiban is. Vállalta az exkommunikációt, az interdiktumot, az alattvalóknak a hűség alól való feloldozását, vállalta a templomok, a kolostorok menedékjogát és ha megszólalt az Isten Békességét, a Treuga Dei-t hirdető harang, lehanyatlottak a gyilkos fegyverek, *mert a hatalom inkább akart kötött, korlátozott, mint igazság-talan lenni, inkább akart megalázkodva engedelmeskedni, mint saját dicsőségétől részegen értékeket pusz-*

títani. Ha nem vállalja a felelősségrevonás fékjét, nincs más hátra, minthogy Istennek képzelje magát, hogy beleképzelje önmagába az Isten minden tüdását és tökéletes igazságosságát. A hatalom, mely felelősnek érzi magát, mert tekintélyt ismer el önmaga felett, tekintélytiszteletre, azaz az erkölcsi értékek megbecsülésére akarja nevelni alattvalóit is, hogy érzékük legyen az erkölcsi értékek vonzásával szemben és ne legyen szükség az ember méltóságát megalázó hatalmi kényszerítésre.

A hatalom felelőssége tehát nem az alattvalókkal szemben fennálló kötöttséget jelenti, mint a liberális értelmezésben, mely szerint a hatalom lefelé kötött, lefelé rögzített. Az alattvalók szabadsága pedig nem a hatalom feletti uralkodást jelenti, hanem azt, hogy a hatalom a felette emelkedő Tekintély által a számonkérés erejével kötve, a legfőbb Tekintély által rendelt természetenek megfelelően kormányozza őt.

De ha nem is az alattvalók tekintélye korlátozza a hatalmat, ha nem is lefelé felelős, az alattvalók lehetnek azért a felülről jövő számonkérés eszközei, mert a lelkiismeretbeli felelősség a földön élő ember-nél nem elég. Ebben a létféleben nem tudunk olyan tökéletességre szert tenni, hogy illúziótól, önámitásoktól mentesen tudjuk saját felelősségeinket lelmérni és megítélni. *Intézményes, jogi biztosítékokra van tehát szüksége a felelősségnek s a nagyobb és erősebb közösség ellenőri a kisebb és gyengébb közösséget.* Ez eddig rendben volna, de mi lesz annak a hatalomnak felelősségével, mellynél nagyobb nincs, mi garantálja a szuverén államhatalom felelősségett? Amíg élő kereszteny hit, egységes világnézet hatotta át Európa népeit, addig az Egyház érvényesítette a felelősség elvét az államhatalommal szemben, kéret

tőle számon az Abszolút Tekintély érdekeit. Mióta a politika teljesen függetlenítette magát az isteni akarat törvényeitől és csak saját törvényei szerint hajlandó tevékenységeit megítélni, azóta az állam keretein belül kell a felelősség elvét érvényesítő szer-veket kiépíteni *a nemzeti önkormányzat intézményeiben*.

A keresztény nemzeti önkormányzat nem feleié akarja megkötni a hatalmat, nem a maga átruházott jogát keresi rajta, hanem *a nagykorúság, a szellemi érettség szabadságának alapján maga akarja megállapítani, milyen felelősség köti a hatalmat a legfőbb Tekintéssel szemben, maga akarja a végteleten Bölcseség irányító, fékező áttételeit átvenni az Istenől a hatalom számára*.

Bárcsak békességet teremtene a felelőtlen hatalom és a népszuverenitáson alapuló demokrácia rendszerének harcában az Istenől kapott szabadságot az isteni törvénytől szemben fennálló felelősséget értelmezését felhasználó nemzeti önkormányzat eszméje. A nemzeti önkormányzattal rendelkező állam ebben az értelemben az igazi tekintélyi állam.

AZ EMBERI ÉLET ÉRTÉKELÉSE

Ne ölj!

V. parancsolat.

A természetes erkölcsi törvény, a természet rendjében megnyilatkozó isteni akarat egyetlen parancsolatának se volt olyan nagyon szüksége a kinyilatkoztatás megerősítésére és értelmezésére, mint az emberi élet kioltását tiltó rendelkezésnek, mely a dekalógus ötödik parancsolatában foglaltatik. Ne ölj — az ember azt hinné, ez a lakonikus rövidségű törvény igazán csak egyféléképpen érhető, olyan világos és egyszerű, hogy ezen nem lehet sokat filozofálni, se jogi disztinkciókkal elködösisíteni. Hogy az evilági értékek között az emberi élet az első és a legnagyobb, hogy a földi létben ez a legdrágább és mindenkiéppen pótolhatatlan javak közé tartozik, ez vitathatatlan és nyilvánvaló volt minden korszak minden nemzedéke előtt. *Abban is megegyezett körülbelül minden fell fogás, hogy az ember általában nem ura embertársai életének, hanem valami különös jogcím, külön felhatolmazás szükséges a mások életével való rendelkezéshez.* Éppen a legnagyobb erkölcsi eltévelyedések egyike, az emberáldozatok bemutatása, a liturgikus, a vallásos gyilkosságok pogány szokása mutatja, meny nyire becsülték, milyen nagy értéknek tartották az

emberi életet. A vallásos áldozatok történetében fel-tűnő ugyanis a törekvés, hogy minél nagyobb, minden-nél nagyobb értékről való lemondás által igazolják az istenség iránt való minden felülmúló hódolatukat. Hiába erőlködnek az emberek, hogy áldozatuk minél nagyobb értékű legyen és így biztosan leróják a bűn árát, megfizessének azért, amit vétettek s ha a bűn-ben az a gondolat jutott kifejezésre, hogy evilági értékekhez ragaszkodnak jobban s ezeket taksálják többre, mint az Istant, mert nem engedik magukat Isten akarata által ezek élvezetében gátolni, úgy jusson kifejezésre az áldozatban ennek az ellenkezője, hogy még a legnagyobb értékekről is szívesen mon-danak le, ha ezáltal kedvére tehetnek az Istennek. *A java termését, keze munkájának remekét ajándékozta az ember Istenének azáltal, hogy az oltáron meg-semmisítve, megfosztotta magát tőle.* A művészet így kapcsolódott a vallásos kultuszba: minden, ami szép, az oltár előtt kell felhalmozni. A hekatombé, a száz ököráldozat, illetve az ebben megnyilatkozó túlzás és pazarlás mutatja ezt az igyekezetet, mely végül logikusan az emberáldozatokhoz vezetett. *Java termésnél, művészi alkotásnál, száz ökörnél többet ér az emberi élet: legyen az is az Istené.*

Igen, igaz, az Istené, tanítja a természeti törvény is, de ezt a legnagyobb evilági értéket *az Isten nem az áldo-zónak, hanem éppen ellenkezőleg, a feláldozottnak adta.*

Ez a tévedés csúszott bele a következtetésbe; azt hitte az emberiség, hogy alattvalónak, rabszol-gáinak életével korlátlanul rendelkezik, mint a ter-més javával, vagy a száz ökörrel. Az egyén önálló értékének elmosódott tudata tette lehetővé ezt az aberrációt. De ebből látszik, mennyire könnyen téved-hetett az ember az életet védő törvény magyarázá-tában, különösen, ha gyakorlati alkalmazásra került

a sor. Tudta, hogy az élet érték, sőt nagyon nagy érték; tudta, hogy csak különös jogcímek alapján rendelkezik vele szabadon, saját úri tetszése szerint nem gazdálkodhatik vele, de a jogcímét már ritkán tudta helyesen felismerni. Az Újszövetség, illetve a keresztenység is ezen az áldozat-nyomon indult: szintén az életet veti az igazság mérlegére, hogy egyensúlyba hozza a lázadás által, a bűn által megbontott értékrendet. A Megváltó is az életáldozat értékére figyelmeztetett, mielőtt bemutatta volna a magáét: »Senkinek se lehet nagyobb szeretete, mintha életét áldozza fel barátaiért!« (János 15., 13.) De a pogány erő- és teljesítmény-értékelés helyett a szabad, önkéntes cselekedet megbecsülése hangsúlyozódik ki a kereszteny áldozat eszméjén és a pogány szemlélet előtt ismeretlen szeretet lesz az áldozati akció vezérmotívuma. *A szeretet tölti be az áldozatot és beleviszi a maga alaptörvényét is:* »amit akartok, hogy cselekedjenek nektek az emberek, ti is cselekedjetek azt nekik.« (Máté 7., 12.) Ez már odaszorítja vissza az erőszakos ember-áldozatot, ahová való: az erkölcsi eltévelvédések közé. Az embernek nem kell többé a száz ökör sorsában osztoznia.

De oda emeli a hősök önkéntes, szabad, szerettől túláradó, a szeretet szent hevületében kiizzó áldozatát is, ahová való, az emelkedett, tisztult erkölcsiség szent magaslataira. A Colosseum vértanúi örömmel adták életüket, mert Jézus áldozatára gondoltak, a középkor aszkétái megvetették a testi életet, ha az örök élet kockáztatására, eljátszására csábított. De Assziszi Szent Ferenc szent életöröme mutatja, mennyire becsüli a kereszteny erkölcsiség a földi életet is, ha az Isten akarata szerint való. Ezekből látszik, milyen könnyű tévedni az élet értékelésében, az életet védő, tiltó parancs »ne ölj!«

értelmezésében még akkor is, ha a természeti törvény lényegével tisztában vagyunk. *Csak a kinyilatkozatás fényénél ismeri fel az emberiség az áldozat valóságos, reális, jogos feltételeit, az áldozat megkövetelésének jogcímét, a szabad hódolatot és a szeretetet, szóval a törvény részletes alkalmazásának módját.*

Nem csoda, hogy ennek a törvénynek van legnagyobb szüksége a tekintélyi magyarázatra, az isteni eligazításra. Nemcsak, azért, mert az Isten mint legfőbb kormányzó, önmagának tartotta fenn a főkormány kezelését, élet és halál kérdésének intézését, hanem azért is, mert a hatalom gyakorlásának egyik főeszköze az emberélet felhasználása, közösségebe való szervezése, kioltása által az ellenséges közösség gyengítése útján a saját közösség védelmezése. Ilyenformán a hatalom elsősorban az emberi életekre irányul s ezért felmerül vele kapcsolatban minden olyan hatásköri kérdés, mely hatalmak közt feszültségeket szokott okozni, felmerül vele kapcsolat-sán a hatalom-eszmék különbözőségének minden kérdése.

E különbségek okozzák az eltéréseket az élet értékelésében, ez az értékelés egyes korokban, egyes nemzedékek idején különösen sajnálatosan hajol el az evangéliumi erkölcsi ideáltól, mely a felelősség vállalásában és a szeretet gyakorlásában határozza meg a hatalom értékét, erkölcsi minőségét. Korunkra is áll ez, sajnos. Nagyon sok nem-keresztény jelenségnak és törekvésnek oka és magyarázata található meg az életnek valami egészen különös és az ember lelkét megborzongató lenézésében, megvetésében, mely nem olyan megnyugtató és konstruktív, mint a középkori élet megvetés, mert az említett erő- és teljesítménykultusz és nem a szabad alávetés, a szeretetből való lemondás nyilatkozik meg benne.

Forradalmak és ellenforradalmak korában ütköznek egymással legerősebben a hatalom-eszmék; a forradalmi és ellenforradalmi hangulatban tenyésznek és vernek gyökeret különösen könnyen az olyan, a keresztény erkölcsiséggel összeegyeztethetetlen hajlamok, mint például a mindenfelett való hasznosság szempontjának a politikai érvényesülésére irányuló készség, mely a történelemben már ismételten téritett le keresztény közösségeket a tiszta evangéliumi keresztenység útjáról. Nem csoda, hiszen az ellenforradalom reakció, mégpedig a forradalom, tehát különösen erős szenvedélyek reakciója, ezért már csak Newton törvényének analógiájára is szenvedélyek által meghatározott akciónak kell lennie az ellenforradalomnak is. A macchiavellista, csak a céllal törődő cselekvésmód pedig rendesen erős szenvedélyek hatására szokott kialakulni. Vagy legalább is a nagy kockázatás, illetve veszedelem, vagy a nagy veszteség lelkiállapota szükséges hozzá, ami persze a gyakorlatban nem jelent sokkal többet, mint a szenvedély. De lehet végeredményben hideg fejjel, a kontrollképzetek elakadása nélkül is minden feltenni egy lapra és valami »flectere si nequeo superos, Acherronta movebo«-hangulatú, az alvilági erőkkel való szövetkezésre is kész elszántság lelkiállapotába jutni, csak elég nagy tét kell hozzá. Ez is aggasztó tünete a kornak; a »mindegy, legfeljebb meghalok« jellegű desperádó-lelkület ma az ifjúság körében se ritka. Ennek is, mint sok más lehangoló jelenségnek, az élet, az emberi élet aláértékelése, megvetése a forrása.

Amilyen utálatos a gyáva, porhoz ragadt, evilági értékelés, mely görcsösen ragaszkodik a földi léthez és minden odadob, hogy megmentse szánalmas életét, annyira jogosan nevezte már Petőfi Sándor — akinek igazán a legtöbb joga volt erre — »sehonnai bitang

ember»-nek ezt a kétségtelenül dekadens típust, mely a hosszú jogrend és béke évtizedeiben, sajnos, az individualizmus lékgörében tanulta meg ápolni, źrizni, félteni »rongy életét«, nem egyszer «a haza becsülete», tehát eszmei, ideális javak veszélyeztetése árán. Amennyire szent nekünk, keresztyényeknek Krisztus szava, hogy »nagyobb szeretete senkinek se lehet, mintha életét adja barátaikért« (János 15., 13.), anynyira természetellenes, beteg, felborult lelki egyensúlyra valló és ezért *nemcsak aggodalmas, de komoran vésztjósól jelenség is, mely jelent, jövőt egyformán elronthat, a magunk és mások életének semmibevezése*, minden jelentéktelen veszélyeztetés elkerülése, vagy akár nem is mindig a nagyobb biztoság, hanem már akárhány-szor a nagyobb valószínűség céljából való feláldozása, illetve eltékozlása, elrablása. »Ha úgy akarja a mu-szályság, jól van, jól van, hát meghalunk«, — írta Ady Endre — bár ő igazán nem tartozott azok közé, akik nem tudják értékelni az életet. Nem tudhatjuk pontosan, mire gondolt a költő, de az idézett sor egészében azt a benyomást kelti, hogy annak tulajdonítja az életről való lemondás igénylését, ami szerintem is legfőbb oka ennek a szomorú tünetnek. *Ez pedig a tudatos, vagy tudatlan végzet-hit, fátum-kultusz, az emberi akarat szabadságának fel nem ismerése.* Nem tagadást írtam, mert ez határozott filozófiai vélemény lenne, ez pedig alig fordul elő mostanában. Inkább azt lehetne mondani, hogy ignorálják az emberek, nem veszik tudomásul, hogy van akarat szabadság, egyszerűen kimarad gondolatmenetükön és ehhez igazítják cselekvésüket is. Nem hősi lelkület tehát ez az életmegvetés, hanem inkább fatalizmus, az egyéni élet értékének, jelentőségének leszállítása, lemondás az öncélúságról, *fáradt belenyugvás a kiszolgáltatottságba.* Mindez pedig mint a kollektivizmus túlzása jelentkezik.

Érdemes összehasonlítani a két költő lelkivilágát és életét. Petőfi Sándor hisz a férfiakarat erejében, hiszi, hogy benső világának kialakulása csak egyedül sajátmagától függ és senki mástól, saját duzzadó erejének tudatában fölényesen és derűsen nézi a hatások szövevényét, melyek lelkét érik és amelyek sorsát döntik el. *Egy pillanatra sem kétkedik saját szabadságában, a személyes Isten szabad elhatározásából teremtett szabad lények érzi magát,* ezért árad túl szívében csordultig a lelkesedés, ha a szabadság megvédelmezéséről van szó és ezért tud villámlani, ha a zsarnokra gondol, aki többet meréssel kívánni magának, mint az Isten, aki tiszteletben tartja az egyéniség szabadságát. Pedig Petőfi is protestáns; igaz, hogy nem kálvinista, nem a legmerészebb predesztináció-tan formálta lelkét ifjúságában. Ady Endre részben kálvinista alapszemlélete, részint hedonista életformája következtében nem valami nagyra tartja saját akaraterejét. Keserves tapasztalatok tanították meg arra, hogy végzetes, titokzatos, sötét erők határozzák meg nemcsak az ember sorsát, hanem lelkivilágát és sokszor tetteit is. *Sokkal függőbbnek érzi magát, mint Petőfi, pedig hitetlenebb, mint Petőfi, illetve legalább is sokkal ingadozóbb a vallásossága és homályosabb az Istenfogálma; nincs világos, határozott, tiszta élménye arról, hogy személyes Istantól függ.*

Tanulságos jelenség nagyon, hogy azok lesznek a legsötétebb szemléletű, nagy kiszolgáltatottság- és tehetetlenség-élmény által bénított és elsodort életű szellemek, *akik rangjukon alulinak tartották eredetileg azt is, hogy személyes Istenet szolgáljanak.* A kiszolgáltatottság-élmény teszi érhetővé, hogy sok hitetlen lélekben észlelhető valami homályos nosztalgia a személyes Iennel való összeköttetés után. *Érzik,*

hogy akkor szabadabbak lennének, mert nem sötétségtől, hanem világosságtól függhetnének. Ady is nagyra tartja a szabadságot, de nem tud úgy hinni benne, mint Petőfi; egyéni élményeinek analógiájára, a közösség sorsát ellenállhatatlanul végzettszerű, sötét erők tehetetlen zsákmányának tekinti.

Ezért erősebb az egyikben a hősi vonás, másikban pedig az áldozat-vonás, a szenvedés és kiszolgáltatottság jellege. Hogy az első a keresztényibb, az nem kétséges. A másikból fejlődött a keresztény gondolkodás előtt menthetetlen életaláértékelés és az ember rangfosztása azáltal, hogy öncélúságát elvitatva, eszközre degradáltatott. Az etatisztikus rendszerek ezt a nemkeresztény szellemi momentumot hatalmasan rögzítették és a végsőkig levonták összes konzekvenciáit. A keresztény állam-eszme politikai rendszere ebben a légörben tudatosan a keresztény világnézetet szegezi szembe ezekkel, inkább csak a lelkek mélyén élő nemkeresztény hajlamokkal, vagy terheltségekkel. Sajnos, nálunk, Magyarországon különösen sokan vannak azok a keresztények, akik az emberi élet aláértékelésére, az emberi élettel való gazdálkodás megítélésére vonatkozólag sokkal inkább engedik magukat ezektől a fegyelmetlen, nem keresztény hajlamoktól vezettetni, mintsem hogy a tiszta, elnemferdült, evangéliumi szellemiséggel konzekvenciáit próbálnák bátran, megalkuvás nélkül levonni, valahányszor az Isten legnagyobb ajándékának, az életnek járó tiszteletről és védelemről van szó.

A LÉLEK SZOLGASÁGA

Ne paráználkodjál/
VI. parancsolat

Isten tízparancsolata, illetve a természeti erkölcsi törvény tárgyalásának során a VI. parancsolat következik; látszólag, felületes megítélés alapján ennek a parancsolatnak van legkevesebb köze a politikához. Legalább is úgy látszik, ez legkevésbbé alkalmas arra, hogy elválassza egymástól az egyes csoportosulásokat, a különböző közéleti tevékenységeket, mint ahogy elválasztja például az élet értékelésének módja az embert, emberi életet és egyéniséget túlbecsülő liberálisokat, az egyéniséget mélyen aláértékelő kollektivistiktól és végül minden a kettőt az egyensúlyra és szintézisre törekvő keresztenységtől. Az első háború után nagy viták és harcok dúltak Európaszerte, de különösen Németországban a szexuális élet erkölcsi kérdéseivel kapcsolatban, az egész szexualitás, illetve egyes jelenségeinek, tendenciáinak, összefüggéseinek és következményeinek megítélése és értékelése körül, de ez az eleven polémia — bár hullámai elég magasra csaptak fel — a politika színvonalát nem érte el, a politikusok keveset érdeklődtek iránta s a közvélemény, a tömeg se nagyon ugatta magát miatta. Utóbbi élte a maga életét,

amint azt erkölcsi eszményképei, normái, ezek hatékonyisége és a saját erkölcsi teljesítőképességének pillanatnyi állapota ezt meghatározta. Amennyiben még a kereszteny erkölcstan volt ez a norma és maradt még valami vonzó, vagy taszító, inspiráló, lelkesítő, erősítő, vagy fékező, ijesztő, megalázó s lesújtó ereje a kereszteny erkölcsi ideálnak, vagy pedig környezet, sok rossz példa, a tömegbeverődéssel járó felelőtlenség érzése, beidegződés és meggyökeresedés, a propaganda infekciója és nem utolsó sorban a sok nélkülezés, gondterhes és sivár élet eredményeképpen pedig mindig mélyebbre ható elfásulás, erkölcsi érzéketlenség, szeretethiány miatt fuldokló, végét járó lelkiség nem tették még többé-kevésbé illúzoriussá az akarat szabadságát s amennyiben még képesek voltak ideális meggondolásokra és elhatározásokra, bűn és bűnbánat, a jó utáni vágy és a lassú elaljasodás közt vergődtek az emberek.

A vallás által kínált segítséget felhasználva, próbáltak ezek a folytonos bukások közben idönként újra és újra összehozni önmagukban annyi lelkiséget és energiát, hogy megint tudjanak egy darabig hinni önmagukban, tudják hinni, hogy az embertől magától függ elsősorban nemcsak sorsa, de saját erkölcsi értéke is, hogy megint visszatérhessenek az elhagyott útra, megint új életet kezdjenek jobb lelkismeretük szerint. Vagy pedig minden hatását elvesztette már a keresztenység és a fásultság is a szív közepéig terjedt s a társadalom nagyobb része nem is próbált már beleszóni, belenyúlni saját életébe, mely tehetetlen sodortatássá lett, kiszámíthatatlan indulatok, az embernél erősebb körülmények döntései szerint.

Akár a kereszteny bűntudat, akár a cinikus erkölcsi eszménytelenség jegyében folyt le a töme-

gek élete, keveset érdeklödtek a pánszexualizmus körüli szellemi csatározások iránt. Pedig nagyon is szükségét érezték annak, hogy kutassák a sor-sukat meghatározó történelmi tényezőket s elég könnyen, elég ötletszerűen soroztak be ezek közé egy-egy társadalmi jelenséget — legszívesebben a termelés, a gazdasági élet valamelyen alakulását, vagy földrajzi adottságokat. Ilyen értelemben nem vállalták a pánszexualizmust. Csak olyan vonatkozásokban hallgatták szívesen a pánszexualista igéket, hogy tulajdonképpen az egész emberi élet a szexualitás szerint igazodik. Ez igék következményeképp a kötöttségek ellen foglalhattak állást a nemi relációkban.

Ha történelmileg sikerült volna kiterjeszteni a totalitásra törekvő pánszexualizmus illetékességének körét, ha *a szexualitást is a társadalomformáló tényezők közé sorozták volna, akkor nagyon nehezen lehetne kitérni a szexualitásra is érvényes erkölcsi felelősséggel eszméjének elfogadása elől*. Ha nagy közösségi értékeknek, a társadalom súlyos érdekeinek biztosítása, a nemzeti állam, vagy az állam által reprezentált nemzet egész séges fejlődése szoros összefüggésben, esetleg kölcsönhatásban vannak a szexuális élet erkölcsi színvonalával, *akkor nehezen tartható fenn továbbra is* — legalább is annak, aki ad valamint a logikus gondolkodás látsszatára — *a szexuális életnek az a szabadossága, abszolút felelőtlensége, ami a reneszánsz óta állandó, egyenes-vonalú és folyton gyorsuló fejlődésben van*, úgy, hogyha senkinek, vagy semminek sem sikerül gáncsot vennie e szomorú fejlődésnek, az erkölcsi felelőtlenségnek sötétebb mélységeibe jutunk, mint a klasszikus romaiak, mert a modern civilizáció hasonlíthatatlanul tágabb kereteket szolgáltat az erkölcsi felelőtlenségnak.

Itt tehát megtorpan a pánszexualisták fékezhetetlen ambíciója; arról nem szeretnek beszélni,

hogy család, osztály, társadalom, nemzeti állam, nemzetek közössége egyformán viseli a szexuális vonatkozásokban tanúsított erkölcsi magatartás következményeinek terhét. Nem a pánszexualizmus túlzó értelmezéseinek szellemében állítjuk ezt, nem azt mondjuk, hogy a családban, nemzeti életben minden a nemi erkölcs tisztaágától függ, hanem reális és józan ítéettel állapítjuk meg, hogy az újkori politika és szociológia egy elhanyagolhatatlan történelmi tényezőt hagyolt el az utolsó három évszázadban, mikor a társadalom s a nemzeti közösségek életében mutatkozó zavarok okát kutatta, vagy még inkább, mikor e zavarok megszüntetésére, a közösségi élet orvoslására akart különböző csodaszerek receptjeivel megszédeni.

Szóval ez a parancsolat se közömbös a politikai élet szempontjából, ha nem vagyunk hajlandók a szélső individualizmus álláspontjára helyezkedni és az ember teljes erkölcsi függetlenségét, sőt öncélúságát, az erkölcsi autonómiának a történelem számára is végzetes doktrináját elismerni. Nem is képzelhető, hogy a természettüknak bármelyik tétele indifferes legyen az emberi természet értékeit, igényeit, hiányait, erőtlenségeit és büneit hatalmasan felfokozva, tömörré sürítve fel tüntető közösségi élet jelenségeivel, alakulásával szemben.

Márpedig a VI. parancsolat tipikus természettüki törvény. Különösképpen olyan emberi aktusokat, olyan magatartást és viszonylatokat tilalmaz, melyek az emberi természet igényeivel ellenkeznek, sőt meg hamisítják a természetet, azt az eszményképet, isteni teremtői mintát, melynek megvalósítására, megközelítésére az embernek szakadatlanul törekednie kellene. Azt tilalmazza, ami meghamisítja, megbontja, a test javára billenti a mérleg egyensúlyát, a lélek, a

szellemiség és az anyagi, a föld porából vett test keverési arányát, mit az isteni bölcseség szigorú pontossággal állapított meg s ami csak nekünk szétfolyó, bizonytalan, vitatható reláció, ámde az isteni értelem előtt biztos, határozott, magától értetődő képlet. Azt tilalmazza, ami az emberi természet magaslatairól rút és visszataszító, csak azután lesz kívánatos és csábító, az ember eszét vesztő, gyilkos szenvedélyeket keltő, minden áldozatot megérő kincs, ha Ibsen Peer Gyntjének manói előbb megvágják szemünket, hogy elfelejtsük embervoltunkat, levetkezzük embertermészetünket és manómódra lássunk és ítéljünk az élet és a lélek dolgaiban.

Az ellenkezője ez mindannak, amit a bódult naturalizmus hirdetett valaha a szabadjára engedett természetről. Hogy abban teljesedik ki az emberi természet, amit szabadjára enged az ember. Emberebb, inkább ember, »Übermensch« lesz, ha felnúja maga előtt az erkölcs korlátait. Emberimádásuk bódulatában nem látták, hogy *ezek a korlátok tulajdonképpen a természet korlátai s »ember« lesz az ember ezeken túl is, csak nem igazi, hanem hamisítvány, mert nem egyezik meg többé a mintával, az Istennek a természetben rögzített teremtő tervével*. Az állatot ellenállhatatlan ösztöne révén, a természet közvetítésével maga az Isten kormányozza, hogy neki ne rohanjon ezeknek a korlátoknak. Nem »automobil«, nem magától mozgó, nem önműködő, hanem kívülről mozgatja a természet az ösztön által, illetve a természet ura, az Isten. Nem mozoghat önmagától, *nem kormányozhatja önmagát, inert nem lát*. Nem gondolkozik, nincsenek eszméi, nincs erkölcsi ítéloképeesége. Nem látja, mi a jó és mi a rossz, mert nem lát a dolgok felszíne mögé, nem látja az eszmékben kifejeződő lényeget. Kell, hogy *az kormányozza, aki látja a lényegeket, az Isten*

s hogy ki ne ragadhassa magát a vezető kezéből. De lát az ember, még a lényegeket is egy kissé megismerheti. Ezért értelme jogán és értelme által önmagát kormányozza, bár alkalmazkodnia kell az Istenről kapott térk'p, az erkölcsi törvény útbaigazításához, mert csak kissé látja a lényegeket, nem egészen. Az embernél tehát az a természetes, hogy kormányozza önmagát, ami mindig azzal jár, hogy egy irányból erőszakkal eltávolítjuk önmagunkat. Az embert az értelem kapcsolja a lényegeket tisztán látó Istenhez azáltal, hogy az ész fogadja el a törvényt és nem az ösztön, mint az állati életben. Az ember ösztöne tehát nem isteni kantár, nem természetes tehát, ha ráhagyjuk magunkat *ahelyett, hogy az isteni törvényt tükröző értelemre és lelkismeretre hagynók, mint azt az ember értelmes természete megkívánja.* Mert minden erő pusztító és gyilkos, ha nem értelmi ellenőrzés alatt áll. Az állat-ösztön az isteni értelem ellenőrzése alatt áll közvetlenül, de az ember ösztönének saját, az isteni törvénytől informált értelme előtt kell hódolnia. Különben gyilkos.

Mi köze azonban mindennek a politikához? Csak az, hogy a közösségi élet nem bírja a gyilkosokat. *Fegyelmetlen, vad ösztönökkel, melyeket se isteni, se emberi értelem nem tart féken, nem lehet a közösségi élet harmóniájába beilleszkedni, mert ez állandóan önkorlátozásokat kíván, lemondást saját igényeinkről, hogy mások igényeit és jogait ne veszélyeztetessük.* Végre hajtja ezt a korlátozást a hatalom is karhatalommal, fizikai erővel, fegyverrel és börtönnel, de akkor csak rabszolgái vannak, nem polgárai s akkor nem lehet szó közösségről, mert az így korlátozott, kényszerített embernek éppen annyi köze van a többihez és a hatalomhoz, meg az egész kerethez, az államhoz, mint a fegyházlakónak a fegy-

házhoz. *Közösség annyi, mint közös cél, közös javak, közös munka és ezeket csak lelki kapcsolatok tehetik közössé, az erőszak soha.* Aki tehát a közösségebe akar illeszkedni, annak értenie kell az önkorlátozáshoz, hogy ne provokálja az erőszakot, hogy fel ne tárja a vár kapuit és be ne csempéssze a közösségebe a kényszerítést, mert minden erőszakos aktus valamit megszüntet, ami azelőtt közös volt. Aki pedig leg-erősebb ösztöneivel, a nemi ösztönökkel szemben tehetetlen, akit elsodor az ár, az érzéki kívánságok árja, az nem önműködő, nem kormányozható léghajó, nem oda jut, ahova indul. Nem tudja az ember, hova ugorjon előle, mert nem tudni, hova fog kivágódni. Akit ezért erőszakkal kell a közösség által kijelölt útra szorítani, mert magától megtartani nem tudja, az nem szociális szellem, nem is szellem már és nem is közösségebe való, gyilkosa a közösségeknek, mert maga után vonzza az erőszakot. *Vagy az erőszak érvényesülésének terjesztésével, vagy a lelki kapcsolatok meglazításával, a közös összetartó elem feloldásával teszi tönkre a családot, vagy az államot.*

Minél több önkorlátozásra képtelen tagja van az államnak, annál kevesebb a harmónia, annál több a gyűlölködő feszültség, kevesebb a munka és több az erőszak. Legkevésbbé pedig a parázna, hamisítvány-ember, a kialvó szellemiségekű, a test túltengésében, túlhatalmában szenvedő ember tudja korlátozni önmagát, kormányozni szenvedélyeit.

Amíg a naturalizmus illúziói meg nem tévesztették a nemzeteket, addig értették is ezeket a leg-mélyebb összefüggéseket. Nemcsak szenvedélyektől túlfűtött, explózió felé rohanó államokat láttak, mint ma, de tudták azt is, hogy lett tele a társadalom ennyi szenvedéellyel. Nem tartották elcsépelt, őskori bölcseségnek Berzsenyi szavát: »minden ország

támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvesz, Róma ledől s rabigába görbed». Alig mertem leírni ezeket a mély és szinte tökéletes igazságot kifejező szavakat, annyira diszkreditálta őket egy silány, iskolás, lélektelen, erőszakolt, népgyűlési frazeológia, aztán egy, még a jámbor idézőket is terrorizáló reakció. Ma szinte például használják a mondaniivaló nélkül való beszédre, az üres frázisra. Elnyűttek, az igaz, e szép versszakot a méltatlan idézők, az ember gyanúba keveredik, ha idézi, hogy tósztot akar mondani, de igazságából nem vehetett el semmit az üres retorika, se a cinikus gúnyolódás és proskripció. Inkább az gyanús, hogy csak olyan korban volt lehetséges elnyüni egy ilyen verset és csak olyan korban lehet száműzni, átok alá helyezni, *amikor nem tudnak hinni az emberek az erkölcs és a politika összefüggéseiben.*

De míg a naturalizmustól született liberalizmus azért nem hitt benne, mert autonómnak hitte az embert, saját maga törvényhozójának, aki a közösségen is szabadon választ magának utat és arról is akkor tér le, amikor akar, mert az ember értelménél nagyobb világosság se égen nincs, se földön, addig ma azért nevetik ki az erkölcs szempontjainak a politikára való alkalmazását, mert csömört kaptak az Istant utánzó, Isten-szereben tetszelgő embertől, nem hiszik, hogy az ilyen ember korlátozni tudja önmagát és beviszik a közösségebe az erőszakot, hogy le ne térjen senki az úti ól, melyet a hatalom jelölt ki. A »rana rupta«, a megpukkadt gög tragédiája ez. Ma a hatalom határozza meg az erkölcsöt s csak nevet a jámbor erőlkodésen, mely szabadon, önként betartott erkölcsiséget, szabadon teljesített törvényt, szabad önkorlátozást akar.

Istenhit az orvossága ezeknek; szomorú tapasztalatok igazolják ma, hogy se a magát autonómnak

vélő ember önérzete, se a hatalom kényszerítése alatt megtört ember tehetetlensége nem elég ahhoz, hogy megtegye, amit megtesz a közvetlen isteni kormányzás alatt élő állat, hogy fékentartsa ösztöneit, vagy hogy el ne aljasodjék a »mikrokozmosz« forradalmában, mikor a lélek, a szellem kénytelen kiszolgálni a test rendetlen vágyait. Mit kezdhetne egy ilyen belül forradalmasított, szolgaérzésekhez, szolga életformához szokott lélekkel a közösségi élet, mely szellemek szabad közreműködését kívánja. Bukáshoz, vereséghez, aljasodáshoz szokott emberekkel nem lehet nagyot alkotni.

TULAJDONJOG ÉS SZOCIÁLIS KÉRDÉS

Ne lopj!

VII. parancsolat.

Ne lopj — fogalmazta meg a történelem elején a magántulajdon természeti törvényét a Mózesnek adott kinyilatkoztatás; »a tulajdon lopás« — mondta a XIX. század elején Proudhon, az idealista és romantikus, a Marx, helyesebben Lassalle előtti francia szocializmus egyik képviselője. Proudhon tudományából ugyan alig maradt több az utókorra, mint ez a tipikus agitációs jelszó, amelynek segítségével a marxizmus a magántulajdon eszméjén alapuló egész polgári renddel szemben szervezte meg az ipari munkás-ság zömét. Azt is mondhatnánk: varázserejével, mert ugyan hányan sejtették legalább hozzávetőleg, nagyjából, hogy mi összefüggés van a magántulajdon eszméje és a lopás között? Nem is beszélve arról, hogy az egész hangzatos jelszó tulajdonképpen ellenmondás és ezért semmit se bizonyít. Ha ugyanis a magántulajdon lopás, azaz jogtalanság, jogbitorlás, usurpatio, akkor ezzel mégis csak elismerjük, amit éppen tagadni akarunk, elismerjük, hogy van egy általános emberi igény, természetjogi követelmény, amely ellen vétkezni lehet, melyet figyelmen kívül hagyva, bitorolni lehet

olyan értékeket, amelyek nem a mieink, amelyek fölött tehát a mi jogtalan uralomgyakorlásunkkal szemben valaki jogosan is gyakorolhatná az uralmat, a domíniumot. *Még annyi fáradságot se kell tehát vennie annak, aki a magántulajdont támadja, hogy az ilyen nyilvánvaló ellenmondásokat megszüntesse, anynyira hatásos az emberekre minden, ami a mások tulajdonjogának kétségebe vonását, meggyengítését jelenti.*

Ősi tulajdonsága, ősi szégyene az emberiségnek ez a másé után vágyódó, a másé ellenacsarkodó kapzsiság. A történelem nagy része arról szól, hogy milyen támadásokat szervezett ez az ősi bűnös hajlandóság a mások jogai ellen, hogy milyen eszközökkel próbálta az emberiség önmagában leküzdeni, megfegyelmezni, ellensúlyozni ezt a rosszra való hajlandóságot, milyen eszközökkel védekezett s erre a védekezésre hogyan szervezkedett a »beati possidentes« társadalma minden nemzeti közösséggel keretein belül. így jutott az emberiség történelme ahhoz az anyagias színezethez, a túltengő anyagiasság gyanújához, vagy látszatához, melyet olyan végzetesen használtak ki azok, akiknek érdekük az emberi szellemiségek szabadságigényeinek megtagadása, a szabadság megcáfolása, hogy a szellem meggyalázásáért, megcsúfolásáért ne legyenek kénytelenek a felelősség súlyát viselni. Akik ezért felelősek, azoknak érdekük leginkább, hogy ettől a felelősségtől szabaduljanak és sikerüljön bebizonyítaniuk, hogy csak anyagi tényezők érvényesülnek az emberi természetben s hogy ezek maradék nélkül determinálják minden emberi cselekvés eredményeit. Az előbbiek szerint nincs nehéz feladatuk: *csak egy kissé kell eltúlozni, rikítóbb színekkel megfesteni ennek a tulajdonellenes tendenciának az érvényesülését és ezek a színek a sivár anyagiasságának olyan lesújtó látszatát keltik azonnal, hogy az egy-*

oldalú szemléletre amúgy is hajlandó ember mindjárt kész a felületes és egyoldalú ítélettel: önzetlen idealizmusnak nyoma sincs az emberi cselekvésben, minden eldönt és meghatároz ez a mások tulajdonának meg szerzésére irányuló ellenállhatatlan erejű vágy, a többiek kifosztására és az ezáltal váló teljes leigázására törő szent önzés; mivel csak anyagi értékek hiányát érzi az ember, ezért csak színlelni, csak erőltetni lehet az önzetlenség gesztusait. Az olyan szellemi értékekben, mint a milyenekkel a mások javainak, igényeinek tiszteletbentartása, saját -vágyaink fegyelmezése, az áldozatos kötelességteljesítés, az érdektelenül nyújtott segítség a szükséget szenvedőknek, a becsület megőrzése és sok más hasonló, szeretetből fakadó, szeretetet feltételező, tisztán szellemi célokra irányuló cselekvések járnak együtt, sehogy sem tud az ember igazán önként, őszintén és ösztönösen olyan értékeket látni, amelyektől kiegészülést, tökéletesedést remélhet.

Maga a Tízparancsolat is mutatja egy adattal, hogy ezek a mások, az embertársak anyagi javaira irányuló vágyak milyen mélyen gyökerezhetnek az emberi természetben és hogy ezért éppen ezen a ponton szorult a legnagyobb megerősítésre a természetjog és a józan ésszel felismerhető erkölcsi rend ezen a ponton igényelte évezredekkel ezelőtt is a legmeggyőzőbb isteni tekintélyel garantált igazolást: azok a bűnök, amelyek a mások anyagi javaival való visszaélést foglalják magukban, minden más bűn tilalmától eltérően, nem egy, hanem két parancsolatban tilalmaztatnak: először maga a bűnös cselekvés, később mégegyszer a bűnös cselekvés vágya, a rendetlen lelkiállapot, a fegyelmezettlenség, a szétesés, az önuralom hiányának lelkiállapota. Mert ez a bűnös tett forrása, *ilyen széteső, önuralom*

és önfegyelem által össze nem fogott lelkiállapotban csakugyan ellenállhatatlanul úrrá lesz az ember felett a mások anyagi javainak megszerzése által saját tökéletesedésére irányuló törekvés, a mások kifosztására és elnyomására törő vágy.

A VI. és VII. parancsolat ismétlődik meg ilyen-formán a IX.-ben és a X.-ben. Az Ószövetség erkölcs-tana még alkalmazkodik a primitív nomádnép kultúrátlatlanságához, vadságához, az Úr Jézus szerint, »szívének keménységéhez« (Máthé 19., 8.) s a szexuális visszaélések közül csak azokat tiltja, melyek mások jogát, mások tulajdonát érintik, elsősorban a házas-ságtörést. Csak az Úr Jézus tanította arra az emberiséget a Hegyi Beszédben, hogy »mindaz, ki ránéz az asszonyra, megkívánván őt szívében, már paráznl-kodott szívében.« (Máthé 5., 28.)

Annak ellenére, hogy még ilyen alacsony erkölcsi színvonalhoz kényetlen alkalmazkodni, *rend-kívül magas szellemiségről és tiszta szellemű erkölcsi-ségről tesz tanúságot azáltal, hogy — bár ez megint csak a felebarát feleségére vonatkozik — nemcsak magát a befejezett bűnös tettet, hanem a kezdő, csábító, elindító bűnös vágyat is szükségesnek tartja tilalmazni:* fele-barátod feleségét bűnre ne kívánjad. Ezt egészíti ki a X. parancs, mely viszont a VII-hez fűzi hozzá ezt a hasonlóan magas szellem-erkölcsi színvonalat feltételező elmélyítést: se házát, se mezejét, se ökrét, se számárát, se szolgáját, se szolgálóleányát meg ne kívánjad.

Primitív viszonyok, primitív érdeklődési kör, egyszerű igények látszanak ki ebből a parancsból. Nem valami ritka nagy értékek miatt irigykednek egymásra az emberek, hanem a legelembibb életszükségleteket jelentő értékek keltik fel a bűnös vágyat, ha foglalkoztatni kezdi valamelyiket a nyug-

talanító gondolat, hogy a másiké talán különb, hogy az övé kevés. Ha a bűnös vágyat kezdetben nem sikerül leküzdenie az embernek, a folyton fokozódó izgalom lelkiállapota következik mérgező, romboló hatásának érvényesülése szerint. Ez a lelki bódulat, mérgezés a vad, szenvédélyes vágy teljes és kizárolagos uralmához vezet: végül minden józan meggondolást, kontrollképzetet elnyom, minden ellenkező irányú vonzásra alkalmas eszmét elhalványít a különféle kombinálódások, szövődmények halmozása által csak még intenzívebbé tett vad szenvédély s az ember ellenállhatatlanul, eszét vesztve rohan a cselekedet felé.

Ezért olyan fontos a »principiis obsta«, »a kezdetnek állj ellen« elv; kezdetben légy erős, amíg nyugodt vagy, amíg szenvédélytől vérbe nem borított, tiszta szemmel látod az értékeket s a maguk való értéke szerint választhatsz. *Ha pedig a felébredt és rohamosan dagadó szenvédély izzásában látjuk az értékeket, elveszítjük minden valóságérzésünket.*

A kinyilatkoztatott erkölcsi törvény tehát helyesen mutat rá a megoldásra is, mikor a mások anyagi javai-val szemben tanúsítandó önmegtartóztatás érdekében nemcsak a tettet, de a bűnös kívánságot is tiltja. Csak-ugyan ez a kettő, a felebarát felesége és a felebarát vagyona olyan veszedelmes csábítást jelent az embernek, hogy ha a teljes elanyagiasodás sivárságába nem akar lesülljedni, nem elég a bűnös tettől tartózkodnia, mert az nem fog sikerülni elemi, ösztönös erejű vágyódásokkal szemben, hanem *rendben kell tartania lelkét, fegyelmeznie kell kezdettől a bűnös indulatokat,* hogy mérgező hatásukkal az őrületig fokozódó izgalomba ne vigyék, mikor aztán zúgvabogye töri át a gátat, minden erkölcsi törvény, minden emberi érzés, sőt minden józan előrelátás

gátját, a fegyelmezetlen erő gyilkos erővé válik, semmi se szent többé, el akarja nyelni a világot, mint Petőfi Tiszája, mikor a szelíd, dolgos folyóból pusztító, vad erő lesz.

Az is látszik ezekből, hogy a közösség, a család, a társadalom, az állam számára is ez az igazság s a közösségek békességét, egyensúlyát se fogjuk tudni ezeknek az elemi erejű emberi vágyódásoknak romboló hatásától megmenteni, *ha kizárolag az anyagiaság szempontjait próbáljuk velük szemben gátláskép, rendező tényezőként érvényesíteni*. A nemzeti értékeket is csak úgy tudjuk e bomlasztó hatásuktól megőrizni az állam keretei között, ha a lelkiállapot rendbentartásának, a vágyak fegyelmezésének *szellemi követelményét állítjuk fel s igyekszünk valóra váltani velük szemben*.

Csak materiális szempontok szerint akart eljárni a liberális állam, amennyiben csak a hatalom, a nyers erő, a kényszerítés eszközeit akarta alkalmazni az államra, az államra bízott nemzeti értékekre is veszedelmes, fegyelmetlen kapzsisággal és fegyelmezetlen érzékkal szemben. Különösen a szabadverseny rendszere nyitott tág lehetőségeket ezeknek. A gazdasági szabadversenyben háborítatlanul irigyelhette meg Náthán próféta példabeszédének dúsiazdag királya, akinek hatalmas juhnyájai legaltek az ország minden legelőjén, a szegény ember egyetlen vagyonát jelentő egyetlen bárányát. Ha megirigyele, hát el is vehette; próféták nem szaladtak sokan erre felé s ha néha mégis megszólalt egy-egy, a ragadozó királyok nem éppen úgy viselkedtek szavára, mint Dávid király, aki sírva bánta bűnét, vezekelt és visszaadta, amit elvett. A nagy erők a prófétákat megbecsülték, *de csak akkor, ha nem nekik, hanem a népnek prédkáltak önfegyelmé-*

zésről, lemondásról és hasonló szép dolgokról, amivel nagyszerű spanyolfalat szolgáltattak ezeknek a nagy gazdasági erőknek, melyek ezúttal tulajdonképpen nagy halak voltak s a nagy halak szépen megették a kis halakat a spanyolfal mögött.

Pacelli bíboros-államtitkárnak tulajdonították annakidején az Osservatore Romano híres spanyolfal-cikkét, mely szociális hatásában a keresztény tömegek szociális lelkiismeretének felkeltését illetően majdnem megközelítette XI. Pius nagy körlevelének, a Quadragesimo Anno-nak a jelentőségét is. Az állam, mely a nagy halak gyilkos tevékenységei közben csak azzal törödött, hogy elfogja és megbüntesse a csirketolvajt, nem lehet a kereszténység szövetsége, mert csak a külső tettet nézi: beleütközik-e ez a büntetőtörvénykönyvbe. Azért nem érezte magát felelősnek, milyen lelkiállapot alakul ki az ágyrajárók nyomorúságában s hogy milyen lelkület, szellemisége alakul ki az »aki bírja, marja« elve szerint egymást felfaló s az anyagi javakban önfegyelmezés nélkül tobzódó, nagy gazdasági erőt jelentő tényezőkben. *Az a halalom, mely csak ott érzi magát felelősnek, ahol anyagi eszközökkel, kényszerítéssel hathat, de ahol szellemi behatásokra nyílik alkalom, ahol nevelhet az igazság erejével s a szeretet, együttérzés melegével, ott néma és tétlen marad, Kain-nal mondja: örzője vagyok-e én testvéremnek? — az ilyen államhatalom semmiféle spanyolfalszolgálatra nem számíthat a kereszténység részéről.*

Az államhatalomnak valóban a lopást kell megakadályoznia és megbüntetnie, mások jogának sérelmét kell lehetetlenné tennie, vagy megbosszulnia. *Csak az a kérdés, mit tart lopásnak.* A csirketolvajlást-e, vagy a szervezett, komplikált, fosztogató gazdasági akciók korlátlan szabadságát-e? Jogosan ébreszthetne

szép reményeket, ha a szervezett munkásság, mely vál-ságos óráinkban több önfegyelmezést, több politikai tudást és ami a legfőbb, biztosabb magyar ösztö-nöket tanúsított, mint az egész magyar intelligencia, ha ez a jövőt jelentő magyar munkásság már hinné és tudná, hogy *a kereszténység kaini felelőtlenségnak tart minden olyan politikai irányt, mely csak lopást lát, de nem látja az anyagiasságba sülyedt, rendetlen indulatoktól szaggatott lelkeket az egyénekben és a társadalmi rétegekben, mely csak abban látja hivatását, hogy kényszerítsen anyagi eszközökkel, de nem érdekli az egyéneket, családokat, osztályokat átható lélek.* Mert a lélek iránti érzéketlenségen a modern állam se marad el a liberális mögött. A különbség csak az, hogy a liberális államhatalom csak a lopással szemben alkalmazott anyagi eszközöket, de a kizsák-mányolással szemben tehetetlen volt, a mai pedig minden anyagi erejének nyomásával akar a maga szándékai szerint vezetni, *de szintén felelőtlennék mutatkozik a lélek igényeivel szemben.* A szociális kér-dést a hatalom szempontjainak belekeverése messzire visszavetette, mikor úgy látszott, megoldásához közeledik s egy új, materialista hullám akadályozza, hogy ott orvosoljuk a mások javai ellen elkövetett bűnöket, ahol kellene: a lelkületek rendbentartásában és a szellemek színvonalának emelésében.

1919-ben, a forradalmak után, a forradalmak reakciójaképpen a magyar állam és a magyar társa-dalom legnagyobb része a keresztény politika mellé kötötte le magát, a keresztény állameszme alapjára helyezkedett, a legtöbb politikai eszméből kiábrán-dultan ugyan, de mégis lelkesedve az újra megtalált ősi, a magyar politikai lelkületbe századok óta mélyen bevésődött és minden magyar politikai gondolattal teljesen összeforrott keresztény etikai princípiumo-

kért. Nem volna igazságos és nagyfokú elfogultságra vallana, ha megtagadnék az elismerést a huszonkét éve tartó keresztény politikai korszak teljesítményeitől. Egyetlen politikai rendszer se váltja be teljesen a reményeket, melyeket a hat alomraj utas lelkes és optimista hangulatú napjaiban fűznek hozzá a gyökeres átalakulás szükségességét Ösztönösen átérvő tömegek. A fejlődés akadna meg, ha nem erősödnék meg mindig újra és újra a kritika szellemé, ha nem támadna új elégedetlenség és nem születnék a bírálatból, elégedetlenségből, újra elviselhetetlenné vált hiányérzések ből minden új és új politikai gondolat, a társadalmi igazságosság új valósulási formája.

De hogy minden kétségtelen érdeme ellenére is annyira mást hozott a keresztény nemzeti rendszer, mint amit vártunk tőle, hogy egyébként tiszteletreméltó teljesítmények és talán rendkívül értékes eredmények éppen csak par excellence keresztény politikai cselekedeteknek, keresztény szociális alkotásoknak nem nevezhetők, hogy éppen azok maradtak el, vagy sikerültek rosszul, amiket kifejezetten a keresztény politikai szellemtől várhattunk volna és hogy — bár sok vonatkozásban az elmúlt évtizedek politikai rendszerei számára szinte megoldhatatlan feladatokat, illetőleg nem egyszer nem remélt eredményeket értünk el — éppen a keresztény erkölcsi elveknek jogban, politikai relációkban, alkotásokban és főleg a politikai gondolkozásban való érvényesülésével lehetünk méltán elégedetlenek: ez talán nem utolsó sorban azért van így, mert nem tudtuk világosan és határozottan megfogalmazni s a tömegekkel megértetni sem 1920-ban, sem azóta, hogy mi a keresztény politika lényege. *Nem tudtuk a keresztény politikát egyéb irányoktól és programmoktól tisztán és félreismerhetetlenül elhatárolni*, mert nem

tisztáztuk a keresztenységnek a természetjogra vonatkozó álláspontját és még kevésbé mertük a tömegeket a természetjog jelentőségére, a kereszteny etikával és eszerint a kereszteny politikával szemben is fennálló igen szoros kapcsolataira nézve kioktatni. Pedig nagyon is éreztük a határozott, világos célkitűzés hiányát.

A proletárdiktatúra bukása után szinte zavarban voltunk. A dualizmus hirtelen megszűnése készületlenül érte a nemzetet: soha senki se gondolkozott politikai programmokról. Megszoktuk, hogy a közjogi harc, a katonai kérdés, a gazdasági függetlenség problémái teljesen lefoglalják és kitölthetik politikai életünket. Inkább azt szoktuk meg, hogy nem szabad új gondolatokat belevetni a politikába, nem szabad új ellentéteket támasztani, míg a nemzet régi igényei kielégítetlenek: a néppárt programmjának világnezeti jellege vagy az agrárius és merkantilista tendenciák erőteljesebb hangsúlyozása szinte hazafatlanság számba ment. A forradalmi időkben is világos és egyszerű volt a helyzet: minden régi ellentétet félretévé Össze kell fogniok azoknak, akik a történelmi magyar állameszme, a jogrend, a kereszteny erkölcs és magántulajdon fenntartását, illetve helyreállítását kívánják. De amikor váratlanul megint a polgárság, illetve a történelmi osztályok ölébe hullott a hatalom s a kisegítő jogrendben helyreállt az alkotmányosság és roncsaiból kezdtük újra összerakni a nemzeti állam organizmusát, szinte nem tudtunk mit kezdeni a nagy szabadsággal.

Szokatlan volt, hogy mindenre ráérünk, legfeljebb az anyagi erő kevés; különös volt, hogy csak tőlünk függ, mit tegyünk, milyen irányban indulunk, milyen gondolat nevében kezdjük a tömegek szervezését. Főleg egy sokat kifejező, határozott, átütőerejű,

vonzó és eligazító összefoglalás, programmot jelentő jelszó hiányzott; nagyon is hozzászoktunk évtizedek alatt a jelszavakhoz. Annyira hogy ezek nem egyszer a realitásoktól is elszakadtak, végül pedig, mint Apponyi Albert írja, maga a jelszóellenesség is jelszóvá lett. De a jelszó valóban nélkülözhetetlen a politikában ós nagyon értékes is, ha csakugyan reális igényt, értékes eszmét fejez ki; a tömegek akaratát nem a szubtilis gondolatmenetek, a mély igazságok, hanem a jelszavak mozdítják meg. Az volt tehát a baj, hogy nem tudtuk elég röviden, lehetőleg egy szóban és határozottan megmondani a tömegeknek, hogy mit akarjanak és mit akarunk tőlük. Egyetlen ilyen szavunk volt: a kereszténység, illetve a kereszteny nemzeti politika; de a keresztenység a legkevésbé alkalmas arra, hogy politikai jelszóvá legyen.

Természetes, hogy mindenki olyasvalamit értett keresztenység alatt, ami alkalmas arra, hogy jelszóba foglaltassék. így lett az univerzális evangéliumi tanításból, a zsidó partikularizmussal életének feláldozásáig szembeszálló Jézus Krisztus igazságaiból faji türelmetlenség, antiszemitizmus, jóformán minden pozitív célkitűzés, eszmei tartalomnélküli negáció. Mióta a századforduló lelkületét és törekvésein legmélyebben értő és legtökéletesebben kifejező Prohászka Ottokár rámutatott a kultúra köntösében érvényesülő terror szörnyű értékpuszttításaira és a kereszteny erkölcsnek a közéletből és a közgondolkozásból való ijesztő kiszorulására, mióta antiszemitizmus helyett hungarizmust hirdetett, ami nála nem a nemzeti létet történelmi válság idején veszélyeztető, leglelkiismeretlenebb forradalmi izgatást, hanem a magyarság szellemi és anyagi értékeinek önfeláldozó védelmét jelentette, azóta tudnia kellett mindenkinék, aki egynek érzi magát a nemzettel,

hogy nincs az a politikai rendszer a világon, melynek kedvéért a nemzet értékeit a szabadon érvényesülő erők küzdelménél zsákmányul dobni hajlandók volnának, hogy nem tekinthetjük magyar embernek, de még kereszténynek sem, aki belenyugszik, hogy a nemzet sorsa csak sodortatás és ismeretlen tényezők kiszámíthatatlan hatásaitól függ szenvedése és boldogulása. Prohászka óta tudjuk, hogy nem szégyelni való, hanem dicsőség volt a kereszténységnek az a korszerűtlensége, hogy nem akart korlátlan szabadságot ismerni, sem autonóm erkölcsöt, sem szabad gondolkodást, sem szabad versenyt, még a szellemi életben sem; hogyha zsarnokságnak nevezi a felelőtlen, tehát korlátlan hatalmat, akkor anarchiának minősíti a felelősséget nem vállaló, magát kötelezettnek nem érző, korlátlan szabadságot is.

A fajvédelem programmja, ha a magyar állam-eszmének, a magyar életformának, az alkotmányosságnak, a magyar szellemi kultúrának — az erkölcsöt is beleértve — a népegészségnek, a boldoguláshoz szükséges anyagi javaknak védelmét értjük alatta, nemcsak kereszteny programm, hanem kereszteny kötelesség is; de a pusztá védekezés még akkor sem lehet egyetlen cél, ha a legnemesebb érdekek szolgálatában a legnemesebb eszközökkel történik; *hát még mennyivel inkább méltatlan az Evangélium gondolatvilágához, ha csak a hasznosság szempontjaihoz igazodik* s azt hiszi, hogy e szempontok által a kereszténység lényegéhez tartozó értékeknek, mint az Isten-gyermekek s az isteni képmás univerzalitásának, a felebaráti szeretetnek, irgalmasságnak, alázatosságnak, önmagunkkal szemben tanúsított szigorúságnak és mindenféle emberiességnek, azaz az emberről az Istenben öröktől fogva élő eszményképnek megtagadása is igazolható.

Ez a sajnálatos téTELcsúsztatás vagy elferdülés diszkreditálta az annyira jogos reménységeket keltő keresztény politikai mozgalmat, amely pedig a nemzeti igények tárgyilagos megítéléséből támadt, éppen mert ösztönösen helyesen fedeztük fel a keresztény eszmekészletben a forradalmi egyensúlybomlás után a felelőtlen és korlátlan hatalom s a felelőtlen és korlátlan szabadság, a két végletes és végzetes ellen-tét közötti egyensúly és biztoság alapját. Ez a sajnálatos tartalomcsere készítette a komolyabban gondolkozókat, akik legalább pont az ellenkezőt nem akarták a kereszténység helyett elfogadni, hogy a keresztény mozgalomnak közjogi jellegeit adjanak a legitimizmus eszméje által, amivel viszont nemcsak a perhorreszkált irány reakcióját provokálták és erősítették, hanem a nagy lendülettel indult új korszakot, a lendületes fejlődést is holpontra juttatták.

Ezekből tehát az tűnik ki, hogy a magyar politikának a keresztény elvekhez való rögzítése nagyon is eleven, reális és jogos, nagyon régen elhanyagolt igények elismerése alapján történt, *de halaszthatatlanul tisztázni kellett volna a keresztény politika értelmét, világosan és határozottan kellett volna megkülönböztetni minden más politikai gondolattól,*

Horváth Sándornak az európai nevű dominikánus filozófusnak »A természetjog rendező szerepe« címen nemrég megjelent tanulmánya a legszakszerűbb elméleti, filozófiai megalapozást szolgáltatja a politikai téTELhez, *hogy a keresztény politika hivatása es tartalma csak a természetjog követelményeinek érvényesítése lehel.* Ha ezt annakidején a magyar politikai világ és a magyar társadalom felismerte volna, ha a közvéleményt a természetjog értékelésére és a természetjog szerint való értékelésre tanította

volna, *pozitív tartalmat adhatott volna mozgalmának*, félreérthetetlenül elkülönítette volna a mozgalmat a zavarosan felbukkanó legkülönfélébb politikai elméletektől és ismeretlen elméleteket kifejező törekvésektől s a folyton fokozódó erőtlenség és a cél-tudatosság mindig nagyobb hiánya miatt csalódott tömegek se lettek volna végül is a természetfölötti kereszténységet és természetjogot egyaránt tagadó politikai irányok áldozatai.

Természetjog és keresztény erkölcs nem mindegy; azt se szabad mondani, hogy a természetjog a kereszténység lényege vagy magva, legbensőbb tartalma. A kereszténység lényege a *transcendens* elem, a természetfölöttiség, azaz kinyilatkoztatás és kegyelem. De igenis, alapja a természetjog a kereszténységnek. Krisztus nem felbontani, hanem beteljesíteni jött a törvényt, de nem a speciálisan zsidó nemzeti törvényt, a mózesit, hanem a természetit, amit józan ész és lelkismeret minden külön tételes jogalkotás nélkül is levezethet az ember fogalmából, céljából, eszméjéből, tulajdonságaiból, szóval az emberi természetből. »*Gratia non destruit, sed supponit naturam*«, mondja a teológia, ami szabadon fordítva annyit jelent, hogy a természetfölötti nem ellenzi, hanem tökéletesebbé teszi, kijavítja a természetet. Mivel pedig a kereszténység elsősorban nem politikai eszmerendszer, magától értetődik, hogy természetfölötti jellegű tanításai csak ritkán tartalmaznak a politikai életben használható eligazításokat; ezek elsősorban az egyéni lélek megmentését szolgálják. A közösségi életet a kereszténység által megtisztított, tökéletesített, kijavított, szentesített természeti törvény szabályozza.

Primitív népek és keresztény nemzetek ismerik el és érvényesítik a természetjogot; annyiban igaz

Rousseau optimista naturalizmusa, hogy a tudás, a fejlődő műveltség nagy kísértés az ember számára; a kultúra csak a természetfölötti korrekтивumok mellett tökéletesítheti az embert; a természetfölöttitől elszakadt műveltség csak elrontja azt, amit a természet útmutatása szerint alkottunk vagy értünk el, mióta a természet magában hordja a bűnös hajlandóságokat. *Csak akkor érvényesülhet tehát a romlatlan természet, ha a keresztenység természetfölötti tényezői lefogják a kultúrát s megakadályozzák nemesítő hatásaik által abban, hogy elfojtsa a természetet.*

A politikában is azóta nem érvényesült ezek szerint a természeti törvény, mióta elszakadt a természetfölöttitől, a keresztenységtől. Tudjuk, hogy ez a reneszánsz és a liberális individualizmus által történt még. Az egyén bálványozása nem akart természetfölötti tekintélyt, emberfeletti értelmet elismerni. Lafayette emberi jogaiban esik először szó a politikában a természeti törvényről. A kereszteny középkor politikája nem annyira természetjogról, hanem inkább az ezt is magában foglaló isteni akaratról beszélt. *Mikor először függetlenítették az emberi jogokat az isteni akarattól, akkor vesztették el azokat, mert az emberi jog, mely nem az isteni akaratban gyökerezik, korlátlanná és zsarnokivá lesz.*

A liberalizmushoz illik tehát a jogi pozitivizmus; a korlátlan szabadság a természet fölött való korlátlan uralmat is jelenti. Az ember csak akkor hódolhat a természet előtt, ha elismeri, hogy természet is, ember is Istennel szemben köteles a hódolatra és Isten akaratát fejezi ki.

Teljesen értelmetlen tehát a modern nacionalizmus álláspontja, amennyiben a természetjogot tagadja, ugyanakkor, mikor a liberalizmust okolja a

nemzetek minden szenvédéséért. Sőt maga a nemzet eszméje is csak a természetjogot érvényesítő kereszténység gondolatkörében jöhetett létre. Addig csak egyének, családok, dinasziák, osztályok igényeltek korlátlan hatalmat; a nemzeteknek az élethez való egyforma joga a természetjogban gyökerezik.

Mivel tehát csak a természetjog gondolatkörében érvényesülhet a nemzeti eszme, kétségtelen, hogy csak a természetjogot elismerő nacionalizmus van összhangban a kereszténységgel. A zsarnoki nemzeti eszme nem is nemzeti eszme tulajdonképpen, hanem csak valami önkényeskedő érdekcsoport leplezése. Meg kell tehát tanulnunk, hogy csak a természetjog elismerésében és érvényesítésében találhat egymásra kereszténység és nacionalizmus s ha a kereszténység bizonyos emberi jogok mellé áll, legkevésbé a természet jogellenes pozitivista liberalizmus vadját érdemli meg, mert *éppen nem az egyén korlátlan szabadságát, hanem a természetjogtól való függőségét hangoztatja és ebben a közösségi érdekek és igények érvényesülésének biztosítékát teremti meg; a hatalom körén belül és kívül levő egyének önkényétől menti meg a nemzetet.*

Meg kell értetnünk a néppel, társadalommal, hogy a természetjog teremt rendet az emberi együttélésben, adagolja helyesen a tekintélyt és szabadságot és hogy a természetjog korlátait áttörő nacionalizmus öngyilkos rendszer, mert csak addig tudja a közösséget az önkénytől megóvni, míg erőszakot alkalmazhat s amelyik percben azt elsöpri a reakció, vele bukik a nemzeti eszme is.

Addig kell kidolgoznunk a keresztény politika természetjogokat biztosító pozitív tartalmát, amíg vérébe nem megy az emberiségnek a természetjog

tagadása, mert azután az emberi akarat önistenítése a nemzeti eszmét egyéni érdekek igájába fogja.

Restellnie kellene a kereszténységnek, ha csak a magántulajdonnal kapcsolatban merne a természetjogra hivatkozni.

Tíz esztendő már elmúlt azóta, hogy másodszor kellett Rómának megszólalnia — a keresztény szocializmus alapjait megvető első szociális körlevél, a Rerum Novarum megjelenése óta a negyvenedik esztendőben, — hogy a tőke és a munka, a polgári társadalmi rend és a proletariátus forradalmi törekvései, a szabadság és az egyenlőség elkeseredett küzdelmében legalább azok ne vétsenek a társadalmi igazságosság eszméje ellen, akik Jézus Krisztus igazságosságában keresik a tökéletességet és a boldogságot.

A Rerum Novarum negyven esztendejére nyugodt lelkismerettel tekinthet vissza a katholikus világ. A társadalmi kérdés történetírói bizonyosan meg fogják állapítani, mit köszönhet az emberiség ebben az annyi szenvedést és veszteséget okozó válságban a keresztény szocializmusnak, illetve a társadalmi kötelességek evangéliumi szellemben való értelmezésének, egyén és közösség viszonyát az Isten és ember relációi alapján értékelő világnézetnek. A katolikus egyház nem oldotta meg — nem is oldhatta meg — a társadalmi kérdést; de ami világosság eddig gyűlt benne, azt az Evangélium igazságával gyűjtötték. *Amennyi lelkiség, szellem, emberméltság még megmaradt e relációkban, azt a kereszténység őrizte meg és ahol a feszületség még nem robbant ki katastrófában, ott még a keresztény erkölcsiség alapján bírják az emberek egymást valahogy elviselni.* Ezért zavartalan érzésekkel ünnepelhettük tíz évvel ezelőtt a Rerum Novarum megjelenését, nyugodt öntudattal, bár nem minden rossz

sejtés nélkül. A társadalmi kérdés szinte a kor ural-kodó problémájává fejlődött. Úgy látszott, nincs fontosabb tennivalója, nincs nagyobb gondja egyetlen nemzetnek sem; a felébredt szociális lelkiismeret nem engedheti, hogy a társadalmi egyensúly helyre-állításának kérdését valami más, újabban erőre kapott igény háttérbe szorítsa. Pedig sok jelből vehette észre az emberiség, hogy a nemzeti eszme, mely a világháború alatt látszólag még legtöbbször engedni volt kényeten, ha követelményei a szociális igényekkel ütköztek és mikor még sokan hitték, hogy a fejlődés a nemzeti feszültségnek a szociális feszült-ségekben való feloldódása felé halad, minden igényt és minden szempontot szuverén felsőbbséggel magának alárendelve, lassan-lassan az egész fejlődés egyetlen mozgatóerejévé lesz.

Valamikor nagyon sötétnek és nagyon sivárnak láttuk a jövőt, ha arra gondoltunk, hogy az új társadalomból esetleg hiányozni fognak a nacio-nalizmus szinei és minden áldozatot és erőfeszítést érdemesnek tartottunk a nemzeti állam és társadalom megmentésére; most inkább az tűnik fel aggodal-masnak, nem fognak-e katasztrófához vezetni azok a feszültségek, melyekre a nemzeti eszmének ilyen mindenekfeletti jelentősége mellett feltétlenül el-készülve kellett lennünk.

Mikor a Quadragesimo Anno megjelent, már tudomásul kellett vennünk olyan jelenségeket, melyek félre-érthetetlenül bizonyították, hogy a szociális kérdés megoldása ezidőszerint csak a nemzeti eszme szolgá-latában képzelhető. Ez azt jelentette, hogy *önmagáért* csak kevesen akarták a »iustitia socialis« megvalósulását. Ellenben nagyon sokan és igen erőteljesen, a sikер minden reményével, okvetlen és sürgősen egy gyökeres, nagy társadalmi igazságszolgáltató

átalakulást akartak megindítani azért, hogy az új, megtisztult és megerősödött, kielégítetlen igények és kiegyenlítetlen ellentétek keserűségétől meg nem gyötört, a nemzeti eszmével magát egységesen és egyformán azonosító társadalom alkalmasabb hordozója legyen a nemzeti gondolatnak, méltóbb és erősebb kifejezője a nemzeti hivatástudatnak. Sajnos, csak nagyon kevesen vették észre az ebben rejtozó veszedelmet. Még a keresztény etikához tiszta szándékkal ragaszkodó egyének, vagy közösségek se látták azonnal tisztán, hogy a társadalmi igazságosság megvalósítása, feltételeinek megteremtése kötelessége *a nemzetnek, a nemzeti államnak is, mégpedig minden hasznossági szemponttól függetlenül*. Nem lehet a szociális reformot is egyszerűen besorozni a hatalom megtartásának, vagy *a nemzeti felelősködésnek eszközei közé, hanem még a legnagyobb nemzeti áldozattal és kockázattal is olyan szociális viszonyok kialakítására kell törekednie minden nemzeti közösségnak, melyek az abszolút érvényű természeti-erkölcsi törvénynek s az evangéliumi parancsnak megfelelnek.*

Ezért nem ünnepelhettük a Quadragesimo Anno megjelenésének tizedik évfordulóját olyan elégedetten, mint ahogy a Quadragesimo Anno ünnepelte a »Rerum Novarum«-ot. Ha az elmúlt tíz évre gondolunk XI. Pius körlevelével kapcsolatban, be kell valianunk, hogy — legalább is napjainkig — *nem sikerült egységes szociális gondolkozást, egységes katolikus szociális frontot kialakítani*, mint ahogyan a Rerum Kőváramnak sikerült a szocializmus felé a katolicizmusnak minden viszonylatát tisztáznia. Lassan egy egész könyvtár kerekedik a cikkekől, beszédekből, könyvekből, melyek a Quadragesimo Anno tanítását tár-gyalják és a tárgyilagos bírálónak el kell ismernie, hogy mindez megint jelentékeny lépésekkel vitt

közelebb az igazi szociális gondolkodás általános elterjedéséhez, úgy hogy ma már szinte mindenki, a társadalom minden rétegében élő egyének és közösségek elég tisztán látják a célt, elég határozottan érzik a kötelezettségeket. Sokat tisztultak még a gyakorlati megvalósításra vonatkozó nézetek is, ámde minden szorgalmat tanításunk, tanulásunk és propagandánk ellenére sem állíthatjuk, hogy a szociális kérdés megoldásában a katolikus gondolkodás számottevő tényező lett. *Nem lett, mert az előbb említett ellentétre vonatkozóan nem sikerült egységes álláspontra jutnia.*

Természeten nem a hivatalos katolikus Egyházra vonatkozik mindez. Ott nincs hiba, az egyházi tanító hivatal pontosan tanítja, mi a szociális igazságosság »ratio«-ja; legfeljebb azt lehetne itt felhözni, hogy talán tervszerűbben kellett volna a tanításban, a tömegek nevelésében erre is kiterjeszkednie. Mert bizony a tömegek ma nem tudnak különbséget tenni olyan szociális reformok, olyan szociális berendezkedések vagy akciók között, melyek azért akarnak igényeket kielégíteni, azért akarnak szenvedéseket enyhíteni, igazságot szolgáltatni, *mert az Isten képére teremtett és Krisztus vérével megváltott lélek jogait szentnek tisztelik és azok között, melyek csak a nemzeti erők racionális konzerválásának, a nemzeti gondolatot hordozó és azt értékesen szolgáló társadalmi rétegek okos karbantartásának szándékából születtek.* A gyakorlatban ez főleg annyit jelent, hogy ott végződik a szociális gondoskodás, ahol ez a közösségnek már nem előnyt biztosít, hanem *ahol az áldozat és a kockázat kezdődik és a nélkülvővel csak addig törődnek, amíg ez hasznos. Ilyen szigorú racionalizálás mellett a közéletből még az a kis szeretet is kipusztul, ami eddig itt-ott még felcsillant benne.*

Persze ez nem a pápán és nem is a Quadragesimo Anno-n múlt: ez a katolikus társadalom gyöngesége.

Egy svájci katolikus lapban kitűnő cikk jelent meg a Quadragesimo Anno ünnepére. Elmondja, milyen szerepük volt az osztrák keresztenyszocialista szociológusoknak a körlevél előkészítésében, mint találták ezek meg a rendi állam gondolatában azt az eszmét, melynek nevében az akkor tarthatatlan osztrák pártviszonyok között, illetve azok ellenére sikerült egy öntudatos és erőteljes katolikus népi egységet teremteniök. Kétségtelenül értékes munkát végeztek ezek a szociológusok a modern rendiség elméletének kidolgozásával és méltán érte őket az elismerés, amit rendszerökre nézve a pápai körlevélnek a hivatásági szervezkedésre vonatkozó állásfoglalása jelent. *A liberalizmus által szébtöntött, atomizált társadalom szervezettségének helyreállítása feltétlenül a társadalmi igazságosság érdekében való volt.* A keresztenyszocializmus sokat nyert a hivatás rendiség gondolatával, természetes és egyszerű, érthető és hatásos rendszert talált benne gazdaságilag gyengébb elemeinek egy olyan síkra történt felemelésére, ahol egyenlő, vagy kevésbé egyenlőtlen kilátásokkal vehették fel a harcot az erősebbekkel szemben. Az eredeti elképzelés szerint és a körlevél szerint egyedül ez a kiegyenlítő szerep lehet a hivatásrendiség kidolgozásának egyetlen célja.

Gondolom, ma is teljesen megegyeznek a katolikus szociológusok abban, hogy a hivatásrendek szerint szervezett társadalom eszméje a keresztenyszocializmus legfőbb célkitűzései közé tartozik. Azonban — mint az említett cikkből is kitűnik — Ausztriában nem annyira a társadalmi igazságosság nagyobb érvényesülése kedvéért fogadták el hivatalos állami programmnak, hanem politikai okokból. Nem számol-

tak a kis emberek kétségével, mely abban állt, hogy nemigen értették, miért kell a kicsit, a nehezet, a komplikáltat választani, ha egyszer úgyis megegyezik lényegében a naggyal, az erőssel, az érhetővel. *Diktatúrára volt szükségük, mert az állameszme nem bírta ki a politikai véleményszabadságot. E diktatúra leleplezésére kellett a hivatásrendiség jogcíme.* Ausztria sohase volt »katolikus rendi állam«, mert amúgy is jogtalan törvényhozó testülete túlnyomórészben a kormány által kinevezett tagokból állt, a katolikus hivatásrendiségnek pedig — a *Quadragesimo Anno* értelmében is — lényegéhez tartozik az autonómia, a függetlenség az államhatalommal szemben.

Tipikus esete volt az osztrák eset annak a jelenségnak, ami előbb került szóba, mely szerint a szociális érdekek a nemzeti törekvések szolgálatára vannak kötelezve. A kényszerítés is jó, ha a nemzeti állam érdekeit szolgálja és sokkal kevésbé gondoltak ezek az államférfiak a társadalmi igények kielégítésére, az igazságosság követelményeire, mint arra a szolgálatra, amit nekik ez az eszme tett azáltal, hogy tiszteletremélő szempontokra hivatkozva nyomhatták el a politikai véleményszabadságot. Holott jó katolikusok voltak, jóhiszeműséghöz kétség nem fér, csak nem tudtak a politikai hasznosság szempontjának ellenállni.

Pedig a *Quadragesimo Anno* világosan beszél: a rendiségnek az általános jólét, a közjó érdekében való közreműködését kívánja és nem az állameszme egyetlen hordozójává, a főhatalom egyetlen birtokosává akarja tenni. *Államformát még sohasem ajánlott a Szentszék; biztosra vehetjük, hogy ezúttal sem ajánlott.* Nem is ajánlhatott, mert ha a hivatásrendiség legfőbb szervezete gyakorolná a törvényhozás jogát, — ha csak valami egész különös roman-

tikával valami csodatevőnek nem képzeliük, amit csak be kell vezetni, még az emberi természet is megváltozik, — a szabadon képviselt hivatásérdekek kiegyenlítésének kérdéséből kitűnik az új rendiségnek, mint államformának tarthatatlansága. Ki tesz igazságot az ellentétekbe keveredett hivatásrendek között, ha esetleg nem sikerül megegyezniök? *Csak egy felettük álló hatalom teheti ezt. Nem lehet tehát a rendiség a főhatalom.* Utóbbit kétféleképpen képzelhetem: a népképviselet alakjában és mint diktatúrát. Az első esetben nincs szó új államformáról, a másodikat pedig, a felelőtlen és korlátlan etatizmust a Szentszék aligha akarta ajánlni. Szükségkép odavezetne ez, ahonnan XII. Pius újévi beszéde akarta visszatartani a nemzeteket, hogy minden igényt, minden törekvést egyedül a hasznosság szempontjai szerint ítélnék meg.

Ezért nem tesznek jó szolgálatot az egységes katolikus szociális gondolkodásnak, akik a hivatásrendiséget, mint az új katolikus politikai programmot, a katolikus államformát ünneplik.

B ECSÜLET

*Hamis tanúságot ne szólj fele-
barátod ellen.*

VIII. parancsolat

Az utolsó parancsolat, melyről az eddigiek során még nem esett szó, a becsület parancsa. »Hamis tanúságot ne szólj felebarátod ellen«, mondja a mózesi kötábla nyolcadik parancsolata, tulajdonképpen csak egy kis szektorát szabályozva a becsület eszméje által ránk rótt kötelezettségek körének. Mégis a becsület eszméjének meghirdetését kell látunk benne, ha nem is meríti ki azt egészen, mert általában ezek az évezredes, ősi erkölcsi törvények sohasem törekednek teljességre. Ugyanis nem filozófiát akarnak nyújtani közönségüknek, nem elég-ségesen indokolt, kimerítő, logikusan kiépített gondolati rendszert akart a törvényhozó örökségül hagyni késő századok nemzedékeire, hanem egyszerűen rövid, könnyen érthető gyakorlati szabályokat a Sinai félsziget pusztaságában vándorló, Kánaánba, az ősatyák hazájába visszaköltöző nomád népnek, mely nemrég még csak egy nagy család volt és Egyiptom kultúráján csiszolódva, a fáraók kegyetlen üldözéseiben megedzve, most kezd igazán közösséggé válni, közös szellemi és anyagi értékek tudatát nyilvánítani. De az Istenről kapott kötáblát is

össze kellett egyszer törnie Mózesnek a nép hűtlen-sége feletti felháborodásában, olyan gyenge volt még ez a közösségtudat. Mert a népi közösséget *mint szellemi érteket* állította Mózes előjük, *szellemi közös-séget* akart kovácsolni a népi összetartásból, *nemzetet* nevelni a faji azonosság tudatával összefűzött nagy családból, vagy törzsből. Ez nagyon nehéz volt; még csak egészen anyagias szemléleteik voltak; a közös szenvédés kezdett ugyan valami szellemi kapcsolatot közöttük kialakítani, de ezt még alig sejtették tulajdonképpen és alig értették, mik azok és miért értékek azok a szellemi jelenségek, vagy igények, melyekből Mózes a közösségtudatot akarta kidolgozni.

Szóval nem tudták megbecsülni a szellemi java-kat és csak egészen anyagias szempontok vagy meggondolások iránt volt érzékük; ami keveset mégis sikerült megérteniök a szellemiekből, azt is egészen leegyszerűsítve konkrét és lehetőleg meg-fogható, azaz érzékelhető dolgok által kifejezve értettek csak meg. így a lélek szupremáciáját a test fölött biztosító szexuális fegyelemből annyit értettek meg, hogy felebarátod feleségét meg ne kívánjad és a tulajdonjogot a házon, ökrön, szamáron tudták csak elképzelni; a becsület kompikált fogalmát is csak a keleti népeknél oly nagyjelen-tőségű tanúskodásban tudták megkülönböztetni.

De a zsidóság a szellemi javakat mégis csak észre-vette, felismerte és ez nagyon sokat jelent. Már maga az, hogy a Tízparancsolatban van egy téTEL, mely így szól, mutatja, hogy valamilyen, esetleg nagyon kis mértékben, *de megismerte az örök természeti törvényt e vonatkozásban is*. Nagyon homályosan és egészen öntudatlanul, anélkül hogy számot tudott volna róla adni, *de megsejtette: az emberség követel-*

ménye az ember mivoltából, az ember eszméjéből következik, hogy megnyilatkozásaink megfeleljenek belső világunknak, belső gondolatainknak, érzéseinknek és szándékainknak, lelkünk állapotának. Csak sejtették, de nem értették. Érthető csak az volt számukra, ami egymáshoz való viszonyuk konkrétumára vonatkozott, ami nagyon is gyorsan és félreérthetetlenül éreztette hatását a gyakorlati életben is. A harcos, küzdelmes életű nomád nép nagyon is megjegyezte magának a bajokat és szenvedéseket, amelyek őt ádáz ellenségeivel, vagy az ellenséges természettel vívott nehéz harcaiban érték, mert valaki félrevezette és nem az igazságot mondta, akinek szavában nyugodt lélekkel megbízott. Az ilyen szenvedések ből, illetve az ilyen keserű emlékekből — magyarul: a maga kárából — igen jól le tudta vonni a kézenfekvő, világos tanulságot, jól megjegyezte magának és kellőn tudta értékelni a megbízhatóságot: tudta, milyen sokat ér az olyan ember, aki ről nem kell találgnia, nem kell nyomozni és utána járni, igazat mond-e, lehet-e neki hinni. A megbízhatóság a gyakorlati élet értékeként jelentkezett a primitív, nomád ember előtt. Ezt értette és ebből tanulta meg, hogy van még valami az anyagi értékek gazdag és szövevényes világa felett is, amelyről pedig olyan könnyű volt hinni, hogy egész élete mindenestől ettől függ. És íme, egy jelentéktelen gyakorlati eseten, mint keskeny résen át *egy egészen más, nem is sejtett világot látott meg, mely talán még gazdagabb és még színesebb, mint az anyagi értékeké.*

Nagy lépést tett az ember a fejlődés során, mikor megtanulta, hogy az anyagi értékek rendje felett egy még magasabb rendű értékekből álló világ is van, mikor először állított értelme a cselekvés előtt egy szellemi értéket az akarat elé, mint el-

érendő célt, mikor ezáltal szinte aktívvá lett benne a szellemiség, a lélek. De az előbb mondottakból következik, hogy még nagyon sok volt az ilyen értékelésben, vagy cselekvésben is az anyagias elem. A megbízhatóságot az egymás közötti relációkban a maguk kára vagy haszna szerint értékelték az emberek, ez pedig azok között a primitív anyagi viszonyok között rendesen anyagi volt. *Milyen messze van az még a szellemiségnak attól a fokától, mélyen már mindenről elvonatkoztatva, csak önmagában, az emberektől való viszonyától függetlenül, a károsság és a hasznosság szempontját teljesen figyelmen kívül hagyva, tisztán az erkölcsi tökéletesség mértéke szerint ismeri el embertársáról az ember, hogy értéknak tekinti, értéknek minősíti, megbecsüli és tisztelettel, sőt élő vagy írott szóval hirdeti ennek az emberi tökéletességnak nagyságát, törvényeivel ezt védelmezi és ennek kialakulásához kíván általuk megfelelő feltételeket biztosítani, illetve amennyiben ezek adva vannak, azokat rögzíteni.* A becsületességnak ezt az eszméjét már csak magasabb kulturfokon érti meg és értékeli az ember, ezenkívül pedig a szellem szuprémiájának az a bizonyssága is szükséges hozzá, amit Jézus Krisztus feltámadásából merít a hívő világ és a Krisztus által újból visszaszerzett kegyelem erejének is kell közreműködnie a szellemiség érvényesülése érdekében, hogy legyőzze az anyag, a test által ilyenkor minden kifejtett ellenállást, melynek leküzdéséhez kevés az ember természetes akaratereje.

Alig van nehezebb feladata a magárahagyott emberi értelemnek és akaratnak, mint az ember eszméjének értelmezése, kifejtése és az így kifejtett eszmének gyakorlati megvalósítása, az életnek egész terjedelmében az embereszme gyakorlati követel-

ményéhez való alkalmazása. Ezért nem tudta kimeríteni teljesen az ember eszméjét egyetlen úgynevezett autonóm erkölcsi rendszer sem, mely nem az Isten akaratából származtatja az ember kötelezettségeit és nem is az isteni kinyilatkoztatás világossága erejével akarta felismerni ezeket, hanem az emberi ész gyengefényű lámpására merte rábízni az igazság megtalálásának az emberre nézve annyira végzetes ügyét. A gyenge fényforrás vagy nem látott meg minden, ami benne van, vagy a félhomályban sikerült olyasmit is belecsempészni, ami nem következik az ember lényegéből. Az istentelen racionalista autonóm erkölcsi rendszerek mind vállalták az ember különféle világi és testi érdekeinek, vagy az emberi gőgnek, vagy az emberi érzékiségnek kiszolgálását és igazolását. Természetes, hogy az így kialakított emberszemének nem lehet túlnagy dicsősége és tekintélye, természetes, hogy a vagy túlszegényesen elköpzelt, vagy az önző, csak saját hasznát kereső ember nem tudta megőrizni azt a rangot, mely az isteni kinyilatkoztatás fényénél felismert, isteni akarratra épített erkölcsi rendszer ember-eszméjének gazdag tartalma és eszményi, önzetlen jellege miatt megilleti. Nagy süllyedés lett az ember sorsa, nagy rangfosztást kellett elszenvednie, mert először önmagát alázta meg azzal, hogy megalázó hivatást vállalt. Szolgaszer epre jutott, mert egy hamis embereszme alapján jelölte ki életének kereteit.

Sokszor bebizonyított igazság, hogy aki nem akar Istennek szolgálni, emberek szolgája lesz s aki megalázónak tartotta, hogy elismerje maga fölött a Teremtőt, annak rendesen sokkal mélyebben kellett magát megaláznia azáltal, hogy elvesztette öncélúságát, önálló, minden mástól független értékét. Aki kizárálag a hasznosság szerint értékeli az emberi

életet, az kénytelen belenyugodni, hogy őt magát is csak aszerint értékelik, tud-e valami hasznos biztosítani annak, akitől saját értékének elismerését várja. Hanem: »kvágatik és tűzre vettetik«, azonban nem oly kemény, de igazságos Ítélettel, mint az Evangélium szerint, amely csak az elszáradt fát fenyegeti a kvágással, hogy el ne vegye a helyet az egészségesek elől, hanem egészséges, életerős, romlatlan és szép termést ígérő életek is tűzre kerülnek, kivettetnek, ha nem tudnak hasznos biztosítani annak, aki — vagy ami — elég erős az ő kioltásukra.

Sok minden függ tehát az ember erkölcsi értékétől és önmaga alatt vágja a fát, maga fölött mond ítéletet, aki csak aszerint hajlandó értékelni embertársát, hogy hasznos-e a saját érdekei és igényei szempontjából. A védtelen és tehetetlen emberre mindenféle ijesztő hatalmasságok leselkednek az élet útjain és erőszakkal fenyegetik, erőszakkal akarják érdekeik igájába betörni. Anyagi szempontból az ember védtelenebb minden teremtménynél: legfeljebb értelmének megfeszítésével, ravaszsággal tud védekezni. De a ravaszság kétélű fegyver: néha nem sikerül és nagy a reakciója. *Azon fordul meg tehát és azon dől el az ember sorsa, evilági és túlvilági boldogsága, tud-e tekintélyt, becsületet, erkölcsi teljeséget az erőszakkal szembeállítani*, hogy mint valami állatszelidítő, pusztán tekintetével fékezze meg és kényszerítse meghúzódásra a fenevadakat, amint Vergilius tisztán erkölcsi tekintélyével — *ami isteni küldetésében, az isteni parancs teljesítésében gyökerezik* — ūzi el Dante »életútjának felérők a bestiákat, melyek a boldogság felé haladtában tartóztatták fel a költöt.

De a nomád primitív nép ott a Szinai hegy tövében nem érthette meg az erkölcsi teljesség,

erkölcsi tökéletesség, azaz erkölcsi tekintély, illetve becsület nagy eszméjét. Elég volt tőle az is, hogy az erkölcsi értékek rendjét felfedezte, hogy belátott az anyag kulisszáit mögé és hogy ezek mögött is meglátta az értékeket. A kereszteny embernek azonban már ki kell szélesítenie a becsület fogalmát: nem értékelheti embertársait tisztán aszerint, hogy hasznosak-e számára, vagy nem, hanem önmagával és testvéreivel szemben is fel kell vettie az erkölcsi teljesség kérdését, tud-e, vagy tudnak-e vad, állati szenvedélyeket is megbűvölő erkölcsi tekintélyt állítani az erőszakkal szemben, mely üde életeket is letipor, hogy kiszedjen belőlük minden, amire szüksége van és aztán a szemétre vagy a tűzre vesse akifosztott és megalázott lelket.

Becsület alatt tehát mindig csak az erkölcsi teljeséget érhetjük s ebben benne van már az is, hogy nincs többféle becsület, csak egy. Nincs tehát külön politikai becsület, külön férfi és női becsület, úriember becsület, tiszti becsület és a többi.

Különösen fontos ez az igazság a politikára nézve, mely nem más, mint a közösség életének irányítása és ezért különösen fontos, hogy olyanok vigyázzanak egyén és közösség viszonyában az emberi méltóságra, akik ezt önmagukban is meg tudták őrizni és nem alázkodtak meg a nagyobb anyagi erő előtt és nem fogják a közösség tagjait sem ilyen becstelen meg-alázkodásra csábítani. Pedig éppen ellenkezőleg; ma sokan nézik a politikát erkölcsileg teljesen szabad és semleges területnek, melyen mindenki azt tesz, amit akar és egyedül a célszerűség irányítja tetteit.

A múlt században és még a jelen század elején is szívesen botránkoztak meg mindenféle rémmeséken, amelyek a jezsuiták becstelenségéről szóltak, akik nem ismertek más irányelvet cselekvéseikben, mint

a célszerűséget s ehhez szabták tetteiket, tanítván, hogy a cél szentesíti az eszközöket. Macchiavelli reneszánsz-erkölcsstelensége csakugyan sok követőre talált a következő századokban, annál is inkább, *mert a reneszánsz-szal megindult laicizálódási folyamat, mely az Egyház »gyámkodása« alól akarta felszabadítani az emberiséget és a haladást gátló, megmerevedett dogmák uralmát akarta megtörni, tulajdonképpen a klasszikus kor korlátlan hatalmára vágyott* s ezért szabadulni igyekezett az alattvalók lelkiismeretét zavaró, az elszánt politikai cselekvést akadályozó keresztenységtől, illetve egyházi befolyástól, hogy utóbbinak megszüntetése után nyugodtan alkalmazhassanak minden célszerű eszközt és ne legyenek kénytelenek vesződni a kicsinyes erkölcsi megfontolásokkal. A jezsuiták éppen ezzel a laikus államért harcoló, államraisont istenítő politikai iránytalalával vívtak élet-halál harcot.

Emberi tökéletlenség minden szervezetben jelentkezik és abszolúte nem lehetetlen, hogy némelyik jelentkezik és abszolúte nem lehetetlen, hogy némelyik jezsuita egyénileg vétett a világos és a maguktól értetődő kereszteny közéleti erkölcsi szabályok ellen, de csak tájékozatlan naivság, vagy lelkiismeretlen rosszakarat teheti fel azt, hogy a rend halálos elleniségeinek alapelvét tette volna magáévá. A néhány éve magyar bíróság előtt lefolyt úgynevezett jezsuitapör, mely a Pázmány Péter Tudományegyetem szakértőinek véleménye alapján dölt el, minden részleteiben megvilágította ezt az elmérgesített kérdést. Mégis, ma is újra és újra hallatszik a várda itt is, ott is és éppen azok részéről, akik a kereszteny gondolkodással összeegyeztetlen módon igen nagyfokú megértést tanúsítanak az állam öncélúságát és a politika erkölcsi autonómiáját tanító modern elmé-

letekkel szemben. Ezek szerint az állam érdeke az erkölcsi jó egyetlen mértéke. Semmit se számít tehát többé rendszerükben az ember, az ember erkölcsi tekintélye, illetve becsülete nem is alkalmas arra és nem éri meg, hogy a legnagyobb erők kitérjenek útjukból miatta.

Azért hajolhatott el ilyen élesen a keresztenyéktől bizonyos kereszteny elemek gondolkodása, mert a becsület alatt annak mindenig csak *valami konkrét részletét értette, mint Mózes népe és nem tudott felemelkedni az erkölcsi teljesség becsületfogalmáig*, hogy roösz már az is, aminek csak egy része rossz, de jó csak az lehet, ami egészen jó. Valami cinkos-becsületet értett az úri becsület alatt, *valami lelkétől megfosztott, romantikus, lovagkori becsület-eszmemaradvány összhang* és *teljességnélküli roncsaihoz ragaszkodott* és így történhetett, hogy a legnemesebb szellemi emberek becsülete a közgondolkozás előtt sokkal kisebb értékű volt, kisebbigényüként, kevésbbé érzékeny gyanánt kezeltetett, mint egy tanulatlan, jellemtelen, neveletlen, félíg kamasz krakéler, vagy pozör úgynevezett becsülete. Ennek a közvélemynek sejtése sem volt az erkölcsi teljesség értékéről, az erkölcsi egység jelentőségéről.

Így történhetett, hogy teljes tekintélyű úri-embernek számított az esküszegő házasságtörő, mert a nőknek tett eskü nem számít, mint ahogyan nőügyekben általában minden szabad, csak egy nem: a házassági hűség és az erkölcsi értelemben vett női becsület védelmére nem szabad kiállni. Ez a selejtes felfogás hozta magával, hogy valami ál-lovagias, ál-huszár lendületű úri »snájdig« stílus alapján a politikában is minden szabad, nem is akkor, ha hasznos, hanem ha ez a rámenő, kíméletlen és öntelt szellem nyilatkozik meg benne. A mi magyar

társadalmunk szétboncolta a becsületet különböző rongyokra; nem csoda, hogy így egység nélkül ennek a sok értéktelen változatnak nem volt elég erkölcsi öntudata ahhoz, hogy szembeszálljon azzal a selfogás-sal, melynek nincs szüksége megbízható emberekre, mert ennek a megbízhatóságának az erkölcs szupremáciája lenne az ára és mert megfelelő fegyelemmel, erőkifejtéssel úgyis pótolható a megbízhatóság.

Az ember elvesztette a becsületét az erővel szemben. Ha nem akarja elveszteni szabadságát is, vissza kell térnie a keresztény becsületfogalomhoz, mely az ember értékét erkölcsi teljessége helyezi és erkölcsi érintetlensége szerint méri.

RENDETLEN VÁGYÓDÁSOK

Felebarátod feleségét bűnre ne kívánjad.

Se házát, se mezejét, se ökrét, se szamarát, se szolgáját, se szolgáló leányát meg ne kívánjad. Ámen.

IX. és X. parancsolat.

Az Isten IX. és X. parancsolata nem befejezett bűnöket, cselekedeteket, vagy eldöntött elhatározásokat, végiggondolt gondolatokat tilt meg, hanem a »concupiscentia«-t, a bűnös vágy következményeit s ez a bűnbeesés által jött a világra, mint az Ištentől kirótt büntetés, az évezredek nemzedékei által hordozott és a lelkekre az átöröklés útján minden mélyebben vésődött készség a rosszra, a megsebesített és csak a kegyelem által gyógyítható emberi természet terheltsége, a bűnös vágy. Rendetlen ez a vágy, mert a sértetlen emberi természet jogrendje, értékrendje ellen irányul. Forrása az elhomályosodott értelem s a rosszra hajló akarat. A rosszról hiszi a szenvedély izgalmában, az indulat mámorában az ember, hogy jó és a jóról, hogy értéktelen és rossz. A kegy elemhiány, mit az első súlyos bűn idézett elő és amit a személyes bűnök állandósítanak, a magára maradt embernek a szenvedély hamis megvilágításában keletkezett optikai csalódásai okozzák azt az értékelési zúrzavart. De ha sikerül helyesen ítélnünk, ha tárgyilagosan tudjuk megállapítani saját helyzetünket, viszonyainkat, illúziók nélkül döntünk a

célokrol, akár a magunk erejéből megfékezve a vakító szenvedélyt, akár a kinyilatkoztatás ragyogó fényáradatában s a kegyelemnek a szivet bemelegítő hatásában, ha helyesen értékelünk, akaratunk akkor is sokszor kisiklik, összeroskad az önfegyelmezés terhe alatt, nem tud ellenállni a kontrollképzeteket elsöprő, erőre kapó érzéseknek, a szenvedélyeknek. Horatius nem tudta, hogy az ő napjaiban már megszületett, aki orvosságot hoz a beteg emberi termésszetnek. Ő még csak a betegségről tudott, ezért panaszkodik sötéten: *Videó meliora, proboque, sequor tamen deteriora.* Mégis a hitványát cselekszem: az emberiség szégyene és tragédiája, sikertelenségeinek és annyi szenvedésének, füstbe ment, elrontott, hiábavaló életeknek okozója.

A kegyelem segít; minden lehetséges a hívőnek, ha nem felejti Krisztus szavát: »Nálam nélkül semmit sem tudtok cselekedni.« Azért jött, hogy gyógyítson; az egésszségeseknek nincs szükségük orvosra. De: *qui te creavit sine te, non te salvabit sine te:* aki közreműködésünk nélkül teremtett, nem fog megváltani, ha nem teszünk meg minden, amit tudunk, nem hozunk ki minden energiát önmagunkból. *Facienti quod est in se, Deus non denegat gratiam.* Nem tagadja meg Isten a kegyelmet, ha megfeszítettük erőinket. Wer immer strebend sich bemüht, den können wir erlösen — éneklik az angyalok Faust halálakor Goethe szerint.

Ez az élet főkérdése: sikerül-e a kegyelem segítségével leküzdeni a rendetlen vágyódásokat. A közösség számára nem közömbös, vagy jelentéktelen ez a kérdés, mert a leggyakoribb bűnös vágyak a közösség két főpillérét ássák alá: a családot és a tulajdont. »Felebarátod feleségét ne kívánjad« és »se házát, se mezejét, se ökrét, se szamarát, se

szolgáját, se szolgálóleányát meg ne kívánjad». Az érzéki vágy és a kapzsi, pénzéhes, földéhes, irigy, vagyonimádó lelkület a legteljesebb értelemben aszociális.

A IX. parancsolat is, éppen úgy, mint a X., vágyódásokat, érzelmi, átmenő lelkiállapotokat tilt, illetve ítélt el. Ezzel szemben tudjuk, hogy Jézus Krisztus éppen azáltal tette tökéletesebbé a zsidó értelmetmésű ószövetségi törvényt, hogy a külsőleg is befejezett cselekményekről és történésekéről kiterjesztette a csak bensőleg, a csak lélekben végbemenő folyamatokra, lelki tendenciákra, a léleknek a történés, vagy cselekmény tárgyával szemben kialakult benső beállítottságára is. Úgy látszik, mintha a IX. és X. parancsolat ennek ellentmondana, hiszen szintén kiterjeszti a külső cselekményt tiltó VI. és VII. parancsolat — negatív — kötelezettségét az érzelmekre is. Mi szükség volt akkor az Űr Jézus tökéletesítő kiterjesztésére, ami a Hegyi Beszéd gyönyörű antitéziseiben foglaltatik: »Hallottátok, hogy mondattott a régieknek, ne paráználkodjál. Én pedig mondom nektek, hogy mindenki, aki bűnös vágyódással nézi az asszonyt, már paráználkodott szívében.* (Máté 5., 28.) A paráznaság Jézus kortársainak gondolkodása szerint csak a befejezett, külső bűnt, főleg a »meretrix«-szel elkövetett nemi érintkezést jelentette, mert a házasságötörést rendesen »adulterium«-nak nevezi a Szentírás. Akivel a férfi nemileg érintkezhetett, mind vagy férjes nő volt, vagy »meretrix«, azaz prostituált; más nővel, például leánnyal, elképzelhetetlen lett volna. A szolgálóleánnal való érintkezés pedig egészen más — elég laza, csak a tulajdonjoggal törődő — megítélés alá esett, mint ahogy az összes szexuális relációkat *elsősorban* a tulajdon szempontjából bírálták

el. Ezt is, mint az elválást »szívük keménységed, a kegyelem hiányában alig fegyelmezhető nemi ösztön zsarnoksága, a környező valamennyi pogány nemzet rendkívül mélyre süllyedt erkölcsi színvonalának magával sodró hatású, szinte csak hősi teljesítményekkel elhárítható befolyása miatt türte el az Isten.

Ezen az alapon a IX. parancs is lényegesen különbözik a Hegyi Beszéd intenciójától: nem azért nem szabad még megkíválni sem más feleségét, mert a férfi csak a felbonthatatlan, monogám-házasságban és csak a gyermeknemzés céljából elégítheti ki szexuális vágyait, hanem mert ezzel sértené egy másik férfi jogait. Nem a férfi és a nő viszonyának lényegén, természetén esett sérelem, hanem a tulajdonjogon.

Ennek a felfogásnak csakugyan nagy szüksége volt az evangélium tökéletesítésre. Nem lehet a külső cselekvésre irányuló vágynak ellenállni — különösen nem olyan követelő ösztönnel szemben, mint a szexuális. — ha az ember lélekben nem szakadt el a büntől, ha a kísértés állandó izgalomban tartja. *És a legtermészetellenesebb, Istenre nézve a legsérlöbb éppen ez a benső lelki döntés, mely előbbrevalónak minősíti az érzéki vágyat, vagy a hasznot, vagy egyéb földi értéket, mint a kötelezettséget Istennel szemben, az azonosulást az Isten álláspontjával és ítéletével.*

De még a tökéletlen erkölcsiség, ez az alacsony erkölcsi színvonal is a nagymértékben aszociális, társadalombomlasztó szellem kiküszöbölését követeli. Már szó volt arról, hogy a közösséget összetartó legfőbb lelki értékeket, a felelősséget és a szeretetet legkönnyebben és legjobban a családban tudja az ember megszerezni. A családon kívül — intézetben,

táborokban — nevelt gyermek szuggesztíó, vagy megfélemlítés által nevelődik, kivéve, ha csak rövid, átmeneti időre kapcsolódik ki a családból és ha a kereszteny nevelés a család légkörét tudja intézetben, táborban is meghonosítani. Megfélemlítéssel és kábítással nevelt ember szánalmas torz-voltán, méltóságának megcsúfolásán kívül értékteren a közösségnak is, mert később is csak kényszerítéssel lehet a közösség szolgálatára szorítani. Főleg pedig sokba kerül: a kábítás is, a megfélemlítés is drága.

A család nevelő hatásához pedig az anya szerelete és gondoskodása is szükséges. Ha az anya bűnös kalandozásba keveredik, már csak a rossz lelkiismeret miatt se tudja kellően gondozni családját. Menekül a családi körből, mert nem mer szembenézni senkivel, vádat olvas ki minden szempárból, mely szeretetet és gondozást esengve szegeződik reá. Ha pedig a hütlenség szétrombolta a családot, a gyermek apa, vagy anya nélkül, vagy idegen családban nő fel, élete első nagy impressziója a hütlenség, az önzés, a fegyelmetlen lelkület volt. Akik hozzá legközelebb állnak, példájukkal arra tanították, hogy az önuralom, az áldozat túlnehéz és nem a kötelességteljesítés, hanem a vágyak a fontosak. Az így nevelődött ember mellé vagy csendőr kell állandóan, vagy legalább is egy hangszólóval kell állandóan a fülébe trombitálni, hogy mit kell tennie és milyen következményei lesznek annak, ha kötelességét nem teljesíti.

Nagyon nehéz megértést kívánni a tömegektől, főleg a szigorúbban bíráló, mert keserűbb lelkű proletároktól, akik nem tudnak szellemes könnyedséggel átsiklani kellemetlen dolgok fölött, mert az ő hibáik fölött se siklik át senki, nekik is meg kell fizetniük mindenért és általában túlnehéz és túlsivár az életük ahhoz, hogy gavallérok és gyengédek legyenek, szóval

a komor proletár-gondolkodás aligha érti meg és joggal nem érti meg az úgynevezett »Herrenmoral«-t, a cinkostárs-szolidaritást, mely azt hiszi, hogy nőkkel szemben minden szabad és semmi se számít, se adott szó, se becsület, se barátság, se emberies érzés. Le lehet gázolni lelkiismeretfurdalás nélkül egy életet, halálos sebet ejteni egy lelken, fiatalon megtörni és élvezeti cikké alj ásítani egy testet, megfosztani egy férfit lelke békessége-től és derűjétől, feldúlni egy család boldogságát, esetleg öngyilkosságba, kárhozatba hajszolni valakit s mindez egy bűnös vágyért és mindezért jóvátételül felajánlani, hogy a bűnös hajlandó kegyesen egy revolver golyóval átlöni a mindenből kiforgatott, szenvédő fél szívét s annak boldognak kell lennie, hogy kitüntette őt azzal, hogy pisztolyesöve elé állhatott. Mindezek után pedig többé értelmes ember nem kételkedhetik az illető »úri« becsületében, »úriember« mivoltát fényesen bebizonyította, fogadja is a gratulációkat és legközelebb szép beszédet mond a kép viselőházban Berzsenyi-mottóval, hogy »minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely ha elvész, Róma ledől s rabigába görbed«. Szép beszédet mond a családvédelemről, a destruktív zsidó kommunista-liberális (azt soha se tudta megérteni, hogy miért nem mindegy az utóbbi kettő, holott mindakettő „zsidó“) erkölcsi métely ellen és követeli a közéletben a keresztény szellem érvényesülését. *A proletariátus nem fogja megérteni sohasem, hogy keresztény politikai rendszert lehet követelni, keresztény politikai elveket lehet hirdetni a keresztenységet megcsúfoló magánélet disszonánsakkordjainak kíséretében.* mindenféle szép keresztény elvekből vezetett politikai programmpontról csak aztán következhetett volna, ha a közéletben és a politikusok magánéletében kissé többet törődnek a tízparancsolattal.

A X. parancsolat a lelki szegénység kérdését veti fel. A lelki szegénységet, melynek az Üdvözítő boldogságot ígért a Hegyi Beszédben, még pedig az első mondatban. Nem az együgyűség, a »sancta simplicitas« boldogságára gondolt, nem az »ignoti nulla cupido« mély igazságára, hogy a tudatlannak nincsenek vágyai, azaz hiányérzései, tehát boldog. Az alaptétel igaz is, azontúl azonban már veszedelmesen hasonlít arra a bölcseségre, mely azt fedezte fel, hogy aki alszik, az szent. Nem is lelki szegénység tulajdonképpen az, amire az Úr gondol, hanem *lelki függetlenség*. Aki nem rabja az anyagiaknak, akinek szíve nem csüng a gazdagságon, akinek gondolatai nincsenek fogva az anyagi értékek hálójában, érzéketlenné téve a lelket minden szellemi iránt.

A X. parancsolat tilalma — a IX.-kel együtt — a pusztai nomád nép szempontjából az elemi lelki feltételeket jelöli meg, melyek a közösséggalkotáshoz elengedhetetlenül szükségesek. Tulajdonképpen még a határon álltak: nemcsak útban végleges hazájuk felé, hanem útban a nemzetté-válás, a nemzeti közösséggalkotás felé is. Mikor elindultak hazulról, még törzszé sem fejlődtek, hanem Jákob 12 fiával csak egy nagy családot alkotott, de minden esetre egy nemzet öntudata fokozta rendkívüli teljesítményekre és rendkívüli biztoságra érzéseiket és energiáikat. Nemzetégek neveztek is magukat: az Isten ígéreteinek hatására már szinte előlegezték önmaguknak a nemzeti önérzetet, rangot és büszkeséget. De Egyiptomban, mikor csakugyan nemzetté lettek, ez az öntudat nagyon elhalványodott. Elvesztek a nemzet számára az összes opportunisták, meginogtak a gyöngék, az idegen környezetben élők, idegen hatások által egyoldalúan befolyásoltak. A legöntudatosabbaknak is alkalmazkodniuk kellett nemcsak az üldözések ide-

jén, hanem még a »jó« fáraók, a hyksosz-uralom alatt is. És nem volt ellensúlyozás, nem kaptak ellengőzt, nem ostorozták kemény, de bátorító prófétai szavak a hütlenséget. Mózes volt az első, aki újra szította a nemzeti öntudat hamu alatt pislogó tűzét. Az exodus izgalmai újra összeforrasztották őket, különösen a húsvéti bárány vére, nemcsak szimbolikusan, előkép-szerűen, de a valóságban is Istenhez és egymáshoz kapcsolta őket a tizedik csapás szörnyű óráiban, mikor egész Egyiptom az elsőszülött fiúk halálát siratta, csak Izraelt mentette meg a bárány vére a bosszúálló angyal kardjától. A vöröstengeri élmény, Isten további csodálatos beavatkozásai mind nagy mértékben erősítették az ébredező öntudatot, de a kezdet kezdetén voltak mégis; Mózes a tanúja, meny nyire megbízhatatlanok voltak.

Mózes nagyon tisztán láta, hogy ezeket mindenre nevelni kell jó ideig, ami a közösséggalkotáshoz és ezáltal a pogányságtól való elkülönüléshez, az Isten-eszme megőrzéséhez, szóval a szövetség meg-tartásához szükséges, hiszen az Isten és az eirber viszonyát véglegesen szabályozó Új-Szövetség elő-készítésére, biztosítására és előképben való jelzésére kötött ószövetségi szerződés csak akkor nyújtott nekik biztonságot a fáraóval, a pusztai harcos nomá-dokkal, a betolakodók ellen elkeseredett chancanaeu-sokkal és minden egyéb ellenséggel szemben, ha nem keverednek, nem alkalmazkodnak, hanem megőrzik a tiszta, egyetlen, személyes, végtelenül szent Istenhitet.

Ebből a szempontból kell megítélnünk a IX. és X. parancsolatot is. Ma is statáriálisan halállal büntetik, aki például légvédelmi elsötétítés ideje alatt lop, vagy betörést követ el. Veszedelem idején szorosan össze kell fogni, szorosan fel kell zárkózni egymás

mellett: a pusztában csupa ismeretlen, leselkedő ellenség közt, — s ezek között az elemi, a természeti veszedelmek, a sivatag veszedelmei nem voltak az utolsó helyen — kitűnően funkcionáló organizmusra, egy testté-lélekké összeforrott közösségre volt szükség. Mi lett volna, ha állandóan veszekednek egymással, irigyelve egymás asszonyát, jászágát, szolgáját, sátrát? Ha egymástól is félniük kellett volna, ha nem tudta volna senki, mikor lopják meg, míg a közösségről áll helyt, fegyverrel kezében? Ki kellett irtani a népből a hajlamokat, melyek állandóan ébren tartják a bizalmatlanságot. *Erős közösség erejének forrása a bizalom s az ebből eredő biztonság megnyugtató öntudata.*

A törvény tehát csak a békés együttélés lehetőségére, vagy veszélyeztettségére gondol, amikor a mások asszonya, tulajdona ellen irányuló bűnös vágyódások tilalmát külön parancsolatokban vette fel a dekalógusba. *Az asszony is a tulajdonhoz számít náluk s ezért a VI. és VII. parancsolat az, mely kiegészítésre, még két téTELben való ISMÉTLÉSRE SZORUL.* Mintha csak azt akarná Mózes hangsúlyozni, hogy a többitől eltérően az ebben a két parancsolatban tiltott cselekedeteknek még gondolatban való elkövetése, *a tulajdon elleni bűnöknek MEG A VÁGYA IS BŰN*, mert olyan közszellemmel, mely a tulajdon nem tiszteri, — már t. i. a másét és a közösséget, mert a magáét éppen az ilyen tulajdonellenes lelkületű ember görcsösen szorongatva szokta őrizni és megbecsülni — amelyben nem tud a bizalom és a biztonság érzése kifejlődni, nem lehet élő közösséget létrehozni. *Csak KÉNYSZERÍTÉSEN ALAPULÓ CSORDA-KÖZÖSSÉG JÖN LÉTRE BIZALOM NÉLKÜL.*

A többi parancsolatban tiltott bűnök szándékát, vágyát, gondolati átlését csak az Ür Jézus minősítette ugyanolyan bűnnek, mint a külső cselekménnyel befejezettet. Éppen ezáltal tette tökéletessé az ószö-

vetségi erkölcsi rendszert. *De a nemzettéválás küszöbén a tulajdonat már Mózes is ebben a védelemben részesíti, azaz eltiltja a gondolati bűnt.* A mózesi, illetve a speciális zsidó szemponttól eltekintve, számunkra is nagyértékű ez a tilalom. Hiszen ez nemcsak taktika, nemcsak Mózes gyakorlati bölcsessége, pedagógiai fogása, hanem *törvény még hozzá természeti törvény*. Csak a kinyilatkoztatás híjján elhomályosodott, elfelejtették, a népek nem látták be a maguk eszével. Csak annyi a pedagógia és a taktika, hogy a tulajdonra nézve ezt mindjárt az első kinyilatkoztatás, a Mózesnak adott is megállapítja a fent tárgyalt okok miatt, a többiről csak az evangéliumi kinyilatkoztatás idézi ezt az emberiség emlékezetébe.

De természeti törvény tiltja valamennyi gondolati bűnt a dekalógus parancsaival szemben. Mégis — most már nem sorozva az asszonyt a tulajdonhoz — a szexuális és a tulajdon elleni gondolati bűnöknek különös jelentőségük van. A »principiis obsta« értelmében. *Aki szexuális, vagy tulajdonellenes gondolati bűnökkel gelizgatta magát, azaz szabadjára engedte érzéki hajlamát, pénzéhségét, az muri sacra fames«-t, vagy a földéhséget, az irigységet s egyéb tulajdon-ellenes indulatokat, az kétségtelenül el fogja követni a cselekedeti bűnt is, a tisztaság, vagy a házasság és a tulajdon ellen.*

Csak addig tudunk az ilyen kísértéseknek ellenállni, míg tisztán látjuk a tervezett bűn rosszaságát, amíg józanul ítéljük meg saját helyzetünket, a jövőt és a bűn következményeit. Amint megszűnt ez a tisztánlátás, amint felizgatott valami és megmámorosodtunk, amint természetellenessé lesz a megvilágítás és az izgalom abnormális hősége árad szét fejünkben és szívünkben, teheterlenekké válunk, elsodor a kísér tések. Ellenállni csak józanul lehet. *De egy kísértés se*

izgat fel annyira, mint az érzéki és a tulajdonellenes.

És a közösséget se fenyegeti, a közjót se veszélyezteti annyira más *gondolati* bűn, mint ezek. Mert az egyik a házasság ellen irányul, az izgalomban elkövetett bűnök gyakran a gyermek javát, a nevelés érdekeit sértik, a másik pedig a tulajdonot. Mindakettő alappillére a társadalomnak.

A katolikus pedagógia büszke lehet a támadó hadjáratra, melyet néhány évtizede a szexuális bűnök ellen folytatott. Nagyon szép eredményeket ért el, de nagy szükség is volt rá. Harminc évvel ezelőtt *emiat* volt kénytelen — elég gyakran — Petőfit idézni az ember: Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága? Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága? Ha már kora ifjúságában hozzászokik az ember a szolgálelkűséghöz, a folytonos vereségekhez a »sequor tamen deteriora« értelmében, ha minden aljas indulatok győznek, elsatnyul a lélek. *Se teljesítményekre, se elviselésekre nem lesz ereje. A közösségnak pedig e kettő kell elsősorban.* Sok elvtelenség, gyávaság, árulás, kegyetlenség, alattomos meghunyászkodás magyarázatát lehetne az imponáló, férfias külső mögött ezekben az *aljasító-vereségekben* megtalálni.

Mégis egyoldalú volt ez a nevelés. *Mert nemcsak az érzékkiség aszociális, hanem a tulajdonellenes lelkület is.* De nemcsak a lopás hajlama, ö, a lopás ellen régesrégg óta dörgünk a szószéken, s a nép, ha rózsét lopott a tilosban, vagy egy almát — nem mondomb, hogy éhes (bár az is lehet),—de egész biztosan rosszul táplált gyermekének, alázatosan fogja azt meggyónni és nem akar jobbnak látszani, mint amilyen. P. Horváth Sándor O. P. nagyszerű munkája, *) amit a tulajdonjogról írt, megdöbbentő adatokat tartalmaz a

*) P. Horváth Sándor: O. P. Eigentumsrecht nach den hl. Thomas von Aquin.

tulajdon kétféle értékeléséről. *De a tulajdonnál úgy is lehet véteni, sőt a tulajdon ellen is, ha a tulajdonos semmibe se veszi a tulajdont terhelő szociális kötelezettséget.* Ez a semmibevezés robbantotta ki a szociális kérdést, ez hozta nyakunkra a szociális forradalmat és ez tette kétessé a szabadságot a közösségen belül. Ennél nagyobb gonosztettet alig lehet képzelni.

A tulajdont terhelő szociális kötelezettség nemteljesítése a tulajdonhoz való túlzott ragaszkodásból, a lelkei szegénység hiányából, a szeretet és az igazságérzés hiányából származik. Kevés a jószívű, irgalmas ember. Akkor pedig semmit sem ér, hogy az ifjúság tisztább lelkű, kevésbé szabados erkölcsű. Ha az így felszabadult energiákat érvényesülésre, vagyongyűjtésre, leigázásra, kizsákmányolásra fordítja és sohase a szeretet áldozataira, akkor hiába szabadulnak fel az energiák.

A mai nemzedék rendkívül hajlamos a vallásosságra. A vágy, amely az embert minden időkben természetfelettiek keresésére indította, amely a személyes Istennél keres védelmet, a vakkors, a vaskény-szerűség, a végzettel szemben, amely a »jobb hazában« reméli az erény diadalát és az igazságot, melyről itt a földön csak Pilátus keserű szavát ismételheti: mi az igazság — ez a vágy, mely nyugtalanná teszi szívünket, mindaddig, amíg Szent Ágostonnal Őbenne meg nem nyugszunk, ez a vallásos lelkület ma szinte gátlás nélkül érvényesülhet. Mint Homeros szép metaforája mondja: »az istenek után tátják a szájukat az emberek«, mint a madár fiai a fészkekben táplálékot hozó anyjuk után. *Tápláló* táplálékot ugyanis nem igen kapunk mástól, olyant, amely után nem gyötörnek még jobban a hiányérzések. De ez az ösztönösen vallásos ember nem elégé értelmes és tanult. Az intellektualizmus túlzásaid után a voluntarizmus.

pragmatizmus, utilitarizmus túlzása következett s ma az ember nem ér rá tanulni, de gondolkozni sem. Nemcsak a keresztenységet nem ismeri jól, de a természeti törvényt sem. Az elmúlt félszázad szociológiai vitái megzavarták tulajdonfogalmát is, nem tudja biztosan, mi a lopás, nem tudja biztosan, melyik vágy aljas, mikor maradt független szellem.

Egyedül a cserkészet törödött az összes pedagógiai mozgalmak közül a lelkiszegénységre, illetve a függetlenségre való neveléssel, ami szükségképpen egyet jelent a felebaráti szeretettel, a jószívűséggel. A cserkészet a szexuális fegyelem mellett erre a segítő készségre, jószívűségre, az anyagi értékek megbecsülésének korlátok közé való szorítására is nevelte az ifjúságot. Nem hasznossági szolidaritásra, nem azért kívánt közösségi fegyelmet, mert ez hasznos, mert így erősebbek vagyunk, jobban vagyunk biztosítva, és még segíteni is jobban tudunk, jobb gondozást kapnak a nélkülözők, hanem a szeretet szolidaritásra, a halhatatlan lélek tiszteletére és az anyagi haszon megvetésére, anyagi értékeitől való függetlenségre. Ezért sokkal több a cserkészet, mint katonai előképzés.

De mások nem igen törödtek a szeretet-szolidaritásra és a leksi szegénységre való neveléssel. *A mai ember szívesen imádkozik, tele vannak a templomok, fegyelmezetten veti alá önmagát a közösségi érdeknek, érti, miért kell a nemi önfegyelem, de nem tudja, mennyit ér, miért fontos a jószívűség.* Ezért nem becsüli úgy, mint kellene az emberéletet, nem érez szent borzadást, ha arról van szó, hogy a főkormányhoz nyúljon, mely élet és halál dolgait irányítja. Ezért nincs kellőn biztosítva az egyéni becsület, ezért — bár a nagykapitalista kiszákmányolók ereje megtört, — a tulajdon kérdése sincs megoldva. A kispolgár,

akinek egyetlen vágya a nagyobb fizetés vagy nagyobb haszon, a munkás, aki gyűlölködő irigységgel nézi azt, akinek jobb kabátja van, a pap, akit csak a javadalom érdekel, a politikus, aki — ha nem saját gazdagodását tartja mindenél előbbrevalónak — csak a gazdasági igények és gazdasági okok szövevényében él, a szellemi tényezőket egy legyintéssel elintézi, mind ugyanannyira rabjai az anyagi értékeknek, mint a plutokraták s ugyanolyan aszociálisak, ugyanannyira veszélyeztetik a közösség békességét és a közösség céljait, ugyanannyi szenvédést okoznak az egyéneknek. Az evangéliumi legmagasabbrendű, természetfeletti erkölcsi szempontokon kívül tehát a természetjog és a gyakorlati politikai, vagy közösségi érdek is kívánja a rendetlen vágyódások megfékezését. Nem spanyolfalat akar szolgáltatni a legönzöbb gazdasági hatalmak számára ezáltal a keresztény erkölcstan. XII. Pius pápa híres spanyolfal cikke, mely még államtitkár korában jelent meg az Osservatore Romano-ban, egyszersmindenkorra végzett ezzel a váddal. Ebből látszik, mennyire sértő volna ez a beállítás az Egyházra és mennyire nem akarja magát azonosítani az aszociális, önző kapitalizmussal, ha hirdeti is, hogy tőkére szükség van s tőke és munka egyenlőjogú. A tulajdon pedig, bár természetjogi alapjai vannak és a természetjog követelménye, mint az élet biztonságának feltétele nem abszolút, isteníthető érték, hanem eszköz, mely az emberért van. *Hogy hol húzódnak a tulajdon határai, azt már nem a természetjog állapítja meg, hanem a közjó érdeke.* Tágabbra és szűkebbre húzhatók ezek a határok, az osztó és törvényes igazságosság erényének nagyobb érvényesülése kedvéért. De *ami marad, az is szociális terhelést visel.* (Lásd Horváth Sándor idézett művét.)

Az így értelmezett tulajdon éppen a szegények érdekében érdemel védelmet. A szegényeken csak a tulajdonnal lehet segíteni, ha valami kevés vagyonhoz jutnak, amely biztosabbá és függetlenebbé teszi az életüket. Eddig azért nem jutott millióknak, mert sokan görcsösen ragaszkodtak hozzá és rabjaivá lettek. A proletárok pedig azért nem tudták kivívni maguknak, mert *semmi más* nem akartak, *szintén az anyagiak rabjai* lettek a gondolati bűn által és elhanyagolták a szellemieket. Bálványt csináltak az anyagiakból, azok meg rabszolgát a munkásokból. Oroszországban győztek és nyomorultabbak lettek, mint bárhol, mert még a szabadság és az emberrang is elveszett, *mert ez az imponderabilitákkal, a szellemi értékekkel jár együtt.* így jutunk vissza a végén az I. parancsolathoz.

Az imponderabiliták nagyobb tiszteletét biztosítani a közéletben: ez az Istenhit konzekvenciája, a tízparancsolat tanulsága, a természetjogi és keresztény politika lényege.

A gyakorlati politikai szempontok között van egy speciális magyar szempont is. Mi is pusztában vándorolunk; hinni akarjuk, hogy egy jobb jövő felé. Ezer éves múltunk ellenére, ösi nemzeti közösségeinket ma is építenünk kell. Olyan zavarok mutatkoznak a közös célok, közös gondolatok körül, hogy szinte azt is mondhatjuk: *egészen újra kell építeni, hogy ne erőszak, hanem tekintély, felelősség és szeretet által alakított közösség legyen,* Ehhez elsősorban a rendetlen vágyódások kiirtása kell. Hogy fel tudjunk zárkózni egymás mellett és összeforrni, mert leselkedő ellenség is lappang körülöttünk elég.

A TÍZPARANCSOLAT SORSA

Hallottátok, hogy mondattott a régiereknek: ne ölj! Aki pedig öl, méltó lesz az ítéletre. Én pedig mondom nektek, hogy mindenki, aki haragszik testvérére, méltó lesz az ítéletre.

(Máté: 5., 21—22.)

A tízparancsolat alapján a közélettel szemben támasztható erkölcsi követelményekről szólt ez a tanulmány-sorozat. Befejezésül megint arra kell hivatkoznom, amivel kezdtem: mindenféle kereszteny politika lényeges tartalma csak a természeti erkölcsi törvények érvényesítésének a közösség erőivel való előmozdítása, illetve biztosítása lehet. A természeti erkölcsi törvény ugyanis abban az értelemben szabályozza az emberi cselekvést, hogy az a cselekvő ember eszméjével, természetével, a cselekvés tárgyának s a cselekvés eszközeinek fogalmával, lényegével megegyező legyen. A megromlott emberi természet bűnös törekvéseiivel szemben — melyek a saját természetével, a tárgyak, célok és erkölcsök lényegével ellentétes cselekvés felé sodorják az embert — nem minden vonatkozásban sikerül egyéni erőkkel gátakat építeni, azokat egyéni erőkkel megfékezni, így például ősidők óta közösségi erőkkel igyekszik az ember az élet tiszteletbentartását biztosítani, az élet elleni bűncselekményeket megakadályozni és megtorolni. Még a puszták és őserdők íratlan törvényei alapján is mindenféle szervezett közösségi

hatalom hiányában is, ad hoc, időleges, átmeneti közösségek szoktak az élet ellen vétkezőkkel szemben eljární. Hasonlóképpen közösségi erők védték a magántulajdonat is minden időben. A rejtekben végzett imádság mellett a közösség is saját kötelességének tartotta mindig az Isten imádását. A természet rendjében megnyilvánuló isteni akarat követeli meg az embertől a szülők és egyéb tekintélyek tiszteletét is, közösség és tekintély pedig egymástól elválaszthatatlan fogalmak; amint a közösség megkívánja a tekintélyt, úgy a tekintély sem nélkülözheti a közösséget. A szellemiségnak a testiség felett praedomináló helyzetét is az ember eszméje követeli s az ezt biztosító stabil, monogám, családi életet közösségi intézkedéseknek kell lehetővé tenniök és megvédeniök. Civilizáció és lelki kultúra magasabb fokát jelzik mindig, ha a becsület eszméje alatt az erkölcsi tökéletességet értik az emberek — természeten az emberileg elérhető fokot — s ha ezt az erkölcsi becsület-eszmét többé már nem önbíráskodással, hanem a közösség által nyújtott jogvédelemmel lehet az egyének tudatában és tiszteletében megtartani, így végigmentünk a természeti törvény főtételein; az Isten iránti kötelesség során, az istentisztelet negatívumáról is bőségesen szó esett. A természetjognak szenteltük ezeket a tanulmányokat, mert a természetjogban ismerhetjük fel az emberi élet felbonthatatlan egységét, az egyéni és közösségi élet kölcsönhatásában álló, egymást kiegészítő, főcélnak azonosuló egységét, egy olyan korban, mely tántorogva keresi az egyéni és közösségi élet egyensúlyát és értelmét. Ez a kor minden megtett azért, hogy a közösségi életet semlegesítse az erkölccsel szemben, illetve, hogy sokszázados szoros egységüket megszüntesse, az erkölcsi törvényt a Fórumról és a

Capitoliumról száműzze. Az örökk természeti erkölcsi törvény legelembibb, legmagátólértezőbb, mondhatnók, legtermészetesebb tételei, alappillérei kapták a dekalógusban, azaz a Mózesnek kinyilatkoztatott törvényhozásban, a Pentateuchus könyveiben a természetfeletti szentesítést, az isteni tekintély pecsétjét. Ezek kodifikáltattak a tételes isteni törvényhozás paragrafusaiban, hogy subjektív képességek és készségek állapotától függetlenül az egyéni értelem és lelkiismeret oly gyakran ismétlődő elsötétülései vagy funkcionális zavarai se tegyék kétessé az alapjában véve könnyen, kevés elmélkedéssel és következtetéssel jóformán ösztönösen, az érzelmek hatása alatt is felismerhető, a lelkiismeretet nagyon érzékenyen izgató törvény elismerését. Tanúságot tesz ez a törvény az emberi gonoszság ellen, évezredeken át, kedvező és kedvezőtlen körülmények között, s illúziók elködösítésétől el nem halványítva, emberi szofizmáktól és haszon szempontjaitól megvesztegethetetlenül, az erőszak számára hozzáférhetetlenül harsogja: ne ölj és ne lopj, ne paráználkodjál és faragott képet ne csinálj magadnak . . .

A lázadó emberi értelem először másodlagos jelleg ellen támadott. A racionalizmus minden természetfeletti jelenséget megtagadott; ami természetfeletti, aminek a természet törvényeivel való összhangját az ember nem érti, az lehetetlen. Először a szankcionáló isteni tekintély ellen lázadt fel az ember s a dekalógust, mint kinyilatkoztatást vetette el. Wellhausen és társai még a pentateuchust, Mózes öt könyvét is töredékekre bontották szét, mint valamikor Wolf Homeros műveinek tervszerű, egységes, egy szerzőtől való keletkezését is kétségbevonta, de az egyik teória se lett hosszú életű. Az alaposabb és fegyelmezettebb tudomány, de főleg az újabb leletek,

Mózest is, Homerost is igazolták, illetve az emberiség sokszázados hitét. De mire gyógyulni kezdett az ember a természetfeletti ellen való elfogultságából, addigra a tiszparancsolat tekintélye ellen, a természeti törvény oldalán, fejlődött egy újabb kockázatos és pusztító támadás.

Igaz, hogy az individualizmus és liberalizmus a XVIII. században, a francia forradalom idején, a természetjog egyik eszméjéből indult ki és a szabadságot, mint az ember veleszületett és elidegeníthetetlen jogát követelte és vívta ki. De már a XIX. században mindenütt elterjedt Comte filozófiája nyomán a jogpozitivizmus, amely határozottan tagad a természetben gyökerező mindenféle jogot, a természet által statuált törvényt és éppen a leginkább támadott, legnagyobb ellenérzést kiváltó késői liberalizmusra és késői kapitalizmusra a legjellemzőbb ez a jogpozitivisták gondolkozás. Csodálatos, hogy a reakcióképpen jelentkező kollektivizmus és tekintélyi rendszer, mely élesen szembefordul mindenkel, ami a hanyatló liberalizmus és individualizmus lényeges tartozéka volt, ennek a pozitivizmusnak nemcsak hogy megkegyelmezett, hanem azt teljes egészében és lelkesen vette át. Nem is próbálta bizonyítani, hogy a szabadság nem a természetjog követelménye, vagy hogy az embernek az élethez való joga nem a természeti erkölcsi törvénytilalom által biztosítatik; ilyen cáfolatokat meg sem kísérelve egyszerűen tagadta a természetjog és természeti erkölcsi törvény létezését. Illetve nem is az a csodálatos, hogy ezt teszi, mert ez nagyon is érhetően alapfeltétele az egész rendszernek, mely az államérdeknél magasabb értéket nem hajlandó elismerni, hanem az a csodálatos, hogy nem bántja ez a liberalizmussal való szellemi azonosulás, hogy megelégszik az emberi akarattal,

mint az egész rendszer jogforrásával, ugyanúgy mint az önzés és haszon gondolataival korrumpált, minden magasabbrendű értéket tagadó, a felelősség elvét is elvető liberalizmus, mely már nem örök és szent eszmék nevében utasítja el a kényszerítést és követeli a verseny szabadságát, hanem egyszerűen csak a szabad zsákmányolás érdekében.

Nagy erkölcsi válság felé halad az emberiség. minden hatalom, vagy tekintély, mely szankcionálhatná az erkölcsi törvényt, kétségessé lett s támadások pergötüzében áll. *Az emberiség egységének, egységes cselekvésének minden reménye eltűnik, ha a természetjog eszméje végleg tekintélyét veszti;* pedig ez nemileg pótoltatta volna a vallás és világnézet egységét is, a természetjog egyébként elég szűk és szerény alapjain valahogy még legalább a legelemibb kérdésekben közös nevezőre lett volna hozható az emberiség a keresztnésség egységének bomlása, sőt a keresztnésségtől való elfordulás, a folyton szélesedő aposztázia után is. Valóban: a legelemibb dolgok, az alaptételek váltak kérdésessé a természetjog tagadása által.

Senki se tagadhatja, hogy már majdnem napról-napra ismétlődnek azok a tünetek, vagy jelek, melyek egy súlyos erkölcsi krízis kifejlődését bizonyítják. Gyakran kell foglalkoznunk olyan jelenségekkel, melyek nem fordulnának elő, *ha a társadalomban nem mutatkoznának súlyos kétségek, sőt éles eltérések az emberi élet értékelésére vonatkozólag, ha nem volna ma is nyitott kérdés a tulajdon kérdése, ha nem állanának harcban egymással azok, akik a test és lélek viszonyában a lélek supremáciáját kívánják és azok, akik — bármennyire meglepő — Bousseau-nál tartanak még ma is és azon a véleményen vannak, hogy az ember természete romlatlan s*

vágaira nyugodtan rábízhatja magát, az egészséges test nem kívánhat rosszat. Bálványoknak is elég gyakran emelnek oltárokat az emberek, s nemcsak a tekintély és szabadság elve közt sikerült feszült ellentétet teremteniök, hanem magán a tekintély-elv keretén belül is súlyos különbségek mutatkoznak, mert abban se tudnak megegyezni, hogy mi a tekintély, mi a tekintély rációja és kritériuma? Hogy ravaszság, hamisság, képmutatás, csalás, hazugság mily ijesztő mértékben van adagolva az életben s hogy a »dolus« mennyire bűnös az emberiség szenvendéseiiben, arról kár beszélni. Persze ezen a ponton szinte ránk kényszeríti magát a válasz, hogy nincs ebben semmi új, bármennyire lehangoló és unalmas: képmutatás és dolus századokkal előbb se volt lényegesen több vagy kevesebb. Ez biztos és nem élek illúziókban egyik korszak erkölcsi értékelésére vonatkozólag sem, de viszont pesszimista sem vagyok, nem akarok saját korunkkal szemben sem szigorúbb lenni, mint ahogy a történelem korszakait szokták megítélni.

Élet és tulajdon, lélek és test viszonya, az absolutum, a legfőbb érték kérdése, tekintély és szabadság, becsület és megbízhatóság: ezek a megingott oszlopok az erkölcsi rend templomában. Ezek körül hullámzik a harc keresztyények és kollektivisták, liberálisok és konzervativek, a kanti »kategorikus imperativus* hívei és a dekadensek, erkölcsi nihilisták, altruisták és modern hedonisták között. De lassan mind elhullanak, sokan márás kidöltek és lassan nyilvánvalóvá lesz, hogy tulajdonképpen csak kettő áll szemben egymással igazán engesztelhetetlenül, a maga eszméihez a hivatástudat szívósságával ragaszkodva, a jövő hitétől erősítve: *a keresztenység és a kollektivismus*, miután a liberalizmus, a harmadik tanítás,

mely valaha milliók hitvallása volt és legalább indokolni tudta elveit, hitelét vesztve és a népszerűtlenségbe fulladva kiesett a küzdők sorából. Illetve lelepleződött, *hogy nem más, mint a természetes emberség megrontott, arányaiban megbolygatott, egyensúlyát vesztett formája.*

Senkire nézve sem lehet közömbös, mi lesz a vége ennek a forrongásnak. Élet, tulajdon, absolutum, milyen állapotban kerül ki a harcból, mennyit fognak érni az ember előtt és mennyit fognak érni az ember számára, tudnak-e még valamit nyújtani az embernek. Ezért látszott célszerűnek, hogy a közösség élete szempontjából vizsgáljuk meg tételenként a természeti erkölcsi törvényt, illetve a dekalogus parancsolatait. De mielőtt lezárnók a témát, egy konkrét példán, egy meghatározott közösség életében kell keresnünk a krízis megnyilvánulását. Természetes, hogy a magyar közéletben keressük a krízis nyomait és próbáljuk összesíteni a tapasztalati megvilágítás segítségével, amit eddig elméletben tételenként megállapítani sikerült. Ez annál tanulságosabbnak ígérkezik, mert a magyar közélet világnézetileg nem semleges, tehát erkölcsi kérdésekre nézve is határozottan elkötelezte magát a keresztény, az evangéliumi elveknek.

*

A magyar közéletben a keresztény állameszme következtében a keresztény erkölcsiségnek kellene felismerhetőnek lennie, függetlenül minden erkölcsi válságtól. így lehetetlen némi lehangoltság nélkül tudomásul vennünk, *hogy nem a Hegyi Beszéd erkölcsi eszméi, hanem még a dekalogusban foglalt elemi természeti erkölcsi követelmények teljesítése,*

illetve érvényesülése is erősen kétes, hogy a magyar közösségek élete is az erkölcsi válság állapotában van, hogy élet és tulajdon, szellemisége és istenhit, tekintély és becsület körül nálunk is komoly ellentétek merülnek fel s egységes értékelés és értelmezés hiányában teljesen bizonytalan ezeknek az elemi erkölcsi javaknak a tízparancsolat szellemében való érvényesülése. A tízparancsolat ugyanis — mint már sokszor megállapítottuk — az örök törvényt, a természetjogot tartalmazza s így a keresztény erkölcsiség alapjait szolgáltatja. Parancsolataira, mint alappillérekre, fő tartófalakra van felépítve Jézus Krisztus magasabbrendű, szubtilisebb, sokkal szellemibb és természetfeletti erkölcsi rendszere. A kereszténység is csak az életről, tulajdonról, abszolutumról, lélek és test viszonyáról rendelkezik és csak ezekkel kapcsolatban támaszt követelményeket az emberrel szemben. A természeti és újszövetségi törvény tárgya tehát ugyanaz, csak az újszövetségi egészen más szellemben kezeli és értékeli a tárgyat és sokkal messzebbmenő következtetéseket von le, magasabbrendű igényeket támaszt az emberrel szemben, élettel, tulajdonnal és a többivel kapcsolatban. Jézus Krisztus ezt így állapította meg: Ne véljétek, hogy felbontani jöttem a törvényt és a prófétákat; nem lebontani jöttem, hanem teljesíteni. (Mt. 5., 17.) Beteljesíteni, azaz teljessé, tökéletessé tenni. A természetes jót, azaz ami megfelel az ember eszméjének, csak nagy vonalaiban, csak a lényeg szempontjából elengedhetetlen minimum keretein belül ismeri fel a bűnbeesés következtében elhomályosult emberi értelem. A finom összefüggéseket, mélységeket, éles disztinkciókat kívánó következményeket, a testi ember számára riasztó magasságokba érő beteljesedéseket a sebzett emberi szellemisége nem tudja

magától és magában az eszmékből, a fogalmakból, a tapasztalat adataiból, a természet rendjéből kiolvasni.

Isteni segítségre van szüksége ezekhez: kinyilatkoztatásra és kegyelemre. Jézus Krisztustól kapta mind a kettőt: ezért a Hegyi Beszédben mindenjárt rá is mutat a többletre, amit a megváltott embertől kíván a természetes emberrel szemben: Hallottatók, hogy mondatott a régiéknek: ne ölj; aki pedig öl, méltó az ítéletre. Én pedig azt mondom nektek, hogy mindenki, aki haragszik testvérére, méltó lesz az ítéletre (Máté 5. cap. 21—22. v.). Azután az egymásután következő gyönyörű antitézisekben még néhány természetjogi, ha tetszik ószövetségi törvényen mutatja meg a különbséget a természetes erkölcsi és a megváltott, azaz isteni rangra emelt ember erkölcsisége között: *a megváltott embernek már nemcsak saját eszméjéhez, értelmes természetéhez kell méltón elni, hanem ezenkívül új eszméjével, a megváltásban nyert új isteni-fiúi természetével is összhangban kell lennie.*

»*Gratia non destruit sed supponit naturam*«, a kegyelem nem rontja el, hanem feltételezi a természetet: alapul használja és ráépít az újat. A megváltott embernek ez az új eszméje a tízparancsolatnak majdnem minden tételere vonatkozólag többet kíván s azt már csak a tételes törvényhozásból tudhatjuk meg: a külső fizikai tetten, vagy a beszéden, szóval a megnyalatkozáson kívül a lélek egész beállítottságának, a kísérő érzelmeknek, az indítéknak, a célnak, mindenek egészen meg kell felelnie az istenfiúi emberszmének. *Nemcsak ölni nem szabad, de szenvedélyes gyűlöettel, rosszakaró ellenséges érzéssel, ártanivágyó göggel még rágondolni sem lehet embertársunkra, aki testvérünk marad mindig, minden esetben és nem képzelhető olyan adat, mely annyira megváltoztatná lényegét, vagy értékét, hogy megszűnnék testvérünk lenni.*

Nem sorolhatjuk fel valamennyi tízparancsolat! törvény újszövetségi többletét, elég ha annyit tudunk ezúttal, hogy lényegesen több kell mindenél, ha arra az erkölcsi színvonalra akarunk eljutni, melyet a Krisztushoz tartozás követel meg.

Szent István döntötte el ezt a kérdést Magyarországra nézve, mikor keresztény országgá tette és koronát kért Szilveszter pápától. És nem lehet ezekre azt felelni, hogy hiszen sok keresztény ország volt akkoriban Európában, ebből még nem következik, hogy a mai modern államtól is magasabb közéleti erkölcsi színvonalat kívánunk. Nem helytálló ez az ellenvetés, mert először is Magyarország akkor, a X. század végén is őszintén tette ezt a lépést, csak ugyan a kereszténységet igényelte s nem valami világi politikai előnyt, melyhez más út nem vezetett. Szent István, a clugny-i keresztény lelkiség hatása alatt már megkülönbözteti a hasznosság által meghatározott, csak formáiban keresztény politikát az őszinte kereszténységtől, mely felszabadította magát a hasznosság elvének uralma alól. Nem akar egyszerre keresztény lenni és pogány korlátlanssággal és felelőtlenséggel uralkodni, mint ugyanekkor a német császárak. Másodszer pedig nálunk nincsen olyan történelmi cezúra az újkor és a legújabb kor fordulójá között, mint máshol, amely kifejezetten megszünteti a régi keresztény állameszme érvényességét. Nem vezettük be ilyen értelemben a laikus államot, nálunk nem ment végbe egy ilyen szellemi szekularizáció. A mi laikus államunk — hiszen csak ugyan fokozatosan laicizálódott, azóta, hogy püspökök voltak a kancellárok s hogy a seregek élén lovagoltak pallossal kezükben, — nem mondott ellen a kereszténységnek, nem tagadta azt meg soha. A liberális évtizedekben a közönyösséget, az érdektelenséget szimulálta,

jól-rosszul, de minden esetre erőlködve. A forradalmak után teljes öntudattal eszmélt rá a nemzet, hogy keresztény államot kell alkotnia, de ez a tudat nem volt tiszta, sőt meglehetősen zavaros ma is. Még az se világos az egész nemzet előtt, hogy mi a keresztény állam, még az se biztos, hogy ez a keresztény erkölcsi elveknek a közéletben való érvényesülését jelenti, hanem még ma is sokan hiszik, hogy kényszerítő rendszabályokkal is keresztennyé lehet tenni egy közösséget, hogy negatívumokból, rasszista institúciókból is előáll a keresztény állam. De amennyiben ezeken a nagyon durva tudatlanságokon túl is volnánk, akkor is bizonytalan marad, mik azok a keresztény elvek, amelyek szerint a közösség életének alakulnia kell.

Ha azokat, amiket e tanulmányokban a dekalógusról elmondottunk, a mi mai magyar közéletünkkel vetjük egybe, azt a lehangoló következtést kell levonnunk, hogy még a természetjogi tételek se érvényesülnek teljesen és hibátlanul. A kereszténység, vagy az újszövetségi evangéliumi többlet, mely többek között az erkölcsiségnek a szándékra, okra, célra való kiterjesztésében áll, s az egész erkölcsiség fő indítékává a hasznosság, a félelem, sőt az Istenfélelem helyébe a szeretetet teszi, csak azután valósulhatna meg a közéletben, ha a természetes erkölcs követelményeinek megfelelne, egyelőre azonban az utóbbi sem hangol valami különös optimizmusra.

Ez nem valami nagy dicsőség egy olyan országban, mely már közel negyed százada hirdeti magáról szerénynek és alázatosnak éppen nem mondható módon, hogy keresztény. Hiába, mindig beteljesedik az Úr szava; aki magát felmagasztalja, megáldatifik. Nagyon hasonló lett a magyar közélet az evangéliumi farizeushoz, aki így imádkozik:

Hálát adok neked atyám, hogy nem vagyok olyan, mint a többiek. Nagyon vertük a mellünket, hogy különbek vagyunk mindenféle nemzetközi, zsidó, hitetlen, erkölcsstelen és hazafiatlan népségnél. Az Úr a rosszat is jóra tudja fordítani, vagy a rossz tragédiája, hogy jót okoz, amit Goethe úgy fejezett ki, hogy: »... der stets das Böse will und stets das Gute schafft«. Azokban az esztendőkben nagy önbizalomra volt szüksége a nemzetnek. Ha akkor nem bízik önmagában, nem teng túl benne az öntudat, talán el is pusztul a szörnyű csapások alatt, a borszalmas operáció vérveszeségében. Ez az önierzet-tültengés mentette meg a lelkét: bűnösök voltunk ugyan, de már megtértünk, kereszteny módra élünk újra, törvényeinkkel ezt a kereszteny életet rögzít-jük és biztosítjuk, többé nincs mitől félnünk s ha van Isten az égben, feltámadunk.

De persze ez az öntetszelgés már maga sem fér össze az evangélium szellemével. Alázatosan is lehetett volna rendíthetetlenül és fanatikusan bízni az Isten igazságában és a feltámadásban. De hát az ember olyan nehezen tud meglenni szélsőséges, nagy kilengések nélkül. *Mikor önismeretre törekedett, nem hitt Istenben és kétségebe esett; mikor pedig Istant is és saját becsületét is megtalálta, akkor kezdett lenézni, megvetni mindenkit; ettől pedig már csak egy lépés a gyűlölet, a gyűlölettől pedig felnél is kevesebb az erőszak.*

Az alázatosság hiánya tette, — persze a rossz példák mellett — hogy ma már szinte kétsége van az embernek, nem különb-e Isten előtt a vámoss, akinél olyan nagyon jobbnak tartotta magát a trianoni magyar, ha ugyan úgy imádkozott a vámoss, mint az evangéliumban és ha egyáltalán imádkozott.

Hogy hiába beszélek megbocsátásról, ellenségszeretetről és arról, hogy még gondolni sem szabad

rosszakarattal testvérünkre, akármit tett is légyeii, hogy hiába beszélek szeretetről és testvériségről annak, akinek még azt kell tanítanom, hogy ne ölj: az nem kétséges. Aki nem érzi, hogy nem lehet akkora különbség asszonytól született, porraváló emberek között, akik egyformán csak a halál tudatától ellopott — legtöbbször kábítással lopott — perceikben szeretkeznek, veszekednek, építenek bábeli tornyokat, gyűjtenek, gyűlölnek és ölnek, hogy ez a különbség az élet nagy kérdéseiben, a lét, nagy, döntő mozzanásaiban is több jogot biztosítson az egyiknek, mint a másiknak: *az a keresztény állam eszméjét sem fogja megérteni soha.* Apróságokban, sőt bizonyos határon, létminimumon túl a tulajdon ügyeiben is és mindenben, ami — sit venia verbo — a mi játékszabályainktól függ, lehet több jog és kevesebb jog, de ami a természet titkos mélységeivel függ össze, az egyformán illet meg mindenkit, elsősorban pedig maga az élet. Nem szabad a háborúra vonatkoztatni azt, mit itt az élet megbecsüléséről megállapítunk. A pacifista magyar ma nem magyar, nem lehet magyar, aki nem tudja elképzelni, hogy mindenki, aki nem akar »sehonnai bitang ember lenni«, fegyverrel kezében rohan a határokra, mert erőszakkal fenyeget egy olyan életforma és egy olyan béke, amelyről csak a költő szavát idézhetjük: «a vén szíve örömmel megtelik, hogy nem kell már élni sok ideig.» Krisztus is talán a kafarnaumi századost dicsérte meg legjobban; egy olyan hadsereg tagját, amelyre csodálattal emlékezett a történelem minden serege, a királyé is, aki államnak vallotta magát, Frigyes Vilmos hosszú legényei éppen úgy, mint Napóleon gárdája, vagy pedig bármelyik modern hatalom hadserege. A kafarnaumi századosé Krisztus előtt sem volt becstelen foglalkozás, mint Mátéé, akinek előbb le kellett szállni a

sorompóról, jóvátételkép mindenét szétoztani s csak azután lehetett Krisztus tanítványa. A századosnak nem kellett nagy életfordulattal kivívni Krisztus irgalmát; elég volt, hogy hitét magvallotta: nem élt bűnös állapotban. Pedig annak az államnak katonája volt, mely a világ ura akart lenni, olyan időben, mikor már nyitva volt Rómában a Janus-templom; az Augustus alatti rövid »világbéke« Tibérius uralmára már nem nyúlt át. Nem, a harcot nagyon sokszor a becsület parancsolja és a kötelesség kívánja a férfi helytállását, különösen olyan ezer éve »veszedelmesen élő« nemzet, mint a magyar, tartja a saját életformája kifejezésének a honvédet. A hazát pedig nem lehet vér nélkül védeni, a kaf arnaumi százados se tudja máskép, mint a többi. Nem is erről van szó, hanem a módról és főleg a lélekről, mellyel az ember honvédői kötelességét teljesíti. És ebben látunk hibát a mai magyar közéletben; hibát, mely nem a keresztény erkölcsiség, hanem a gyakorlat hibája. Hibát, amit — hála Istennek — csekély kivéssel nem törvényeink okoznak. Törvényeink alig két-három szomorú emlékű kivételtől eltekintve, nagyjából a keresztény életértékelést fejezik ki, vagy legalább is nem gátolják vagy nehezítik és nem sértik. Törvényeink és az állameszme között még csak nagyon kevés különbség van. Még a tettek se vétenek legtöbbször a keresztény életértékelés ellen a hivatalos hatalom részéről. Nem is a tettek körül van tehát a hiba, hanem a *beszéd* és főleg a *gondolkozás* körül. *Nem tudja eléggé elhatárolni magát a keresztény ember azoknak a szellemi világától, akik egész más szempontok szerint értékelik az életet elméletben és gyakorlatban, mint ahogy azt a Hegyi Beszéd kívánja.*

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
A tízparancsolat	5
Előszó	7
Az erkölcsi norma	9
Istenhit és közösség	19
Az első parancsolat, mint az emberrang biztosítéka	41
Istenhit a politikában	55
Felelősség és tekintély	81
Az emberi élet értékelése	107
A lélek szolgasága	117
Tulajdonjog és szociális kérdés	129
Becsület	155
Rendetlen vágyódások	167
A tízparancsolat sorsa	185

Nihil obstat *Franciscus Ibrányi* censor
dioecesanus. Nr. 7434/1942 Imprimatur.
Strigonii die 17 Septembris 1942 *Joannes Drahos*
vicarius generális.